

Sodobnost

4

Letnik 74
april 2010

Uvodnik

Lucija Stepančič: Če ne boš priden, te bomo dali Slovencem 455

Brati ali ne brati ...

Pierre Bayard: Kako govoriti o knjigah, za katere ste slišali 468

Slovenski sodobniki

Leja Forštner z Miranom Hladnikom 479

Vlado Žabot: Ljudstvo lunja 494

Milan Vincetič: Obujenke 508

Meta Kušar: Brez gobčka 515

David Bedrač: Bele in črne pesmi 523

Tuja obzorja

Anunciada Fernández de Córdova: Brodolom besede 530

Alternativna misel

Žiga Valetič: Ekozofija – življenjski in politični nazor prihodnosti 542

Šest oči

Andrej Blatnik: *Saj razumeš?* 558

Jelka Ciglencečki: Redko besedno 559

Lucija Stepančič: Fragment kot retorična figura 562

Aljaž Kovač: Izčrpani Sizif 566

Knjige na tnalu

Nejc Gazvoda: V petek so sporočili, da bo v nedeljo konec sveta (Uroš Črnigoj).....	570
Igor Karlovšek: Gran Canaria (Gaja Pöschl)	574
Mirana Likar Bajželj: Sobotne zgodbe (Andrej Lutman)	577

Mlada Sodobnost

Perter Svetina: Skrivnost nilskih konjev (Gaja Kos).....	582
Slavko Pregl: Geniji brez hlač (Katja Klopčič).....	584
Žiga X Gombač: Polnočna zajeda (Alenka Urh)	587

Sodobne teatralije

Matej Bogataj: Čezane in komploti	592
---	-----

Ilustracije: Damijan Stepančič

Lucija Stepančič

Če ne boš priden, te bomo dali Slovencem

Slabo nam je in na bruhanje nam gre zaradi guganja na razburkanem morju krivde – tako si nas včasih predstavljam, sebe in svoje tovariše tarnavce, melanholike in pametnjakoviče, ki še vedno plovemo, kot so naši predniki – in, oh, vsi oslabei, kot psom nam je slabo, v presledkih vzklikamo, zdaj eden, zdaj drugi, “Oče, kako si mogel?”, “Mama, zakaj si to storila?” in zgodbe si pripovedujemo, medtem ko se velika ladja nagiba in guglje, in tekmuje – kdo ima najbolj zaribano mater, kdo najbolj nevednega očeta, to ni nič proti mojemu, ti umazanec, ponižanje za ponižanje, sramota za sramoto ... Prijatelji moji! Prostaški in s krivdo obloženi bratje v gospodu! Ljubčki moji! Tovariši moji! Se bo ta zafukana ladja že nehala gugati? *Kdaj?* Kdaj, da že enkrat prenehamo tožiti, kako nam je slabo – in da gremo ven na zrak in zaživimo!

Naj zaradi večjega učinka za zdaj zamolčim avtorja zgornjega citata. Bi pa kar takoj poudarila, da ni Slovenec. Čeprav se tole o frustracijah bere kot nekaj tipično slovenskega. Oziroma prav zato. Večna inferiornost, brezperspektivnost, nedoraslost v senci starševskih fantomov ... V zapisanem smo se seveda vsi lahko takoj prepoznali. Pa ne zato, ker smo Slovenci. Ampak zato, ker smo ljudje.

O čem govorim? O Slovencljih in Slovenčkih, o večnem nakladanju in moraliziranju glede podalpskega sindroma. Predvsem pa o vseprisotni bolestni in histerični samokritiki, ki postaja sama po sebi že veliko večji problem od tistega, kar ima povedati. Že res, da je tako vsesplošna, da je niti opazimo ne več. Kar pa še zdaleč ne pomeni, da nima nobenega vpliva. Nasprotno, prav zato ker je že malodane diskretna, nas obvladuje veliko bolj, kot si je sploh mogoče misliti. Postala je namreč samoumevna, prav pod kožo nam je že zlezla. In to prav zdaj, ko naj bi se kot narod dokopali do nekakšne identitete, ali, če hočete, do samopodobe. Je bilo vredno, omisliti si svojo državo, kar precej tvegati in navsezadnje zma-

gati ter vse skupaj izpeljati celo izjemno elegantno, če nismo drugega kot pijansko samomorilska tolpa provincialcev, ki se utaplja v zastarelih predsodkih? Tako pa se samoobtoževanje pri nas uveljavlja z vnemo, ki ni drugega kot tercijska.

Avtor citata je ameriški Žid Philip Roth, ki v romanu *Portnoyeva tožba* še posebej neusmiljeno (pa kako duhovito!) obračunava z židovsko verzijo nekakšne vulgocankarjanščine, z mitom trpeče in večno žrtvujoče se *jiddische mamme*. Kdo si je potem prilastil materinski kompleks, ki je vsesplošen, vseprisoten in tako rekoč univerzalen pojav, ter ga predstavil kot slovenski nacionalni šport? Pisatelj Miha Mazzini je imel pred leti kar precej povedati o tem in tako je bila Delova Sobotna priloga lep čas polna modrovanja o slovenski materi kot nekakšni samorodni pošasti. Kot da se druge ljudje rojevajo iz rožnih cvetov ali jutranje rose ali kako?

Enako lahkotno se Svetlana Makarovič, naša najbolj karizmatična pesnica, v intervjuju kar mimogrede znebi izjave, da "je kič Slovencem še posebej blizu". Saj ne, da se ne bi bilo mogoče prav od srca strinjati z njo, takole na hitro še toliko bolj. Težava je le v tem, ker se to po pravilih logičnega sklepanja nadaljuje v prepričanje, da je Slovenija nekakšen peklenski otok sredi rajskega morja samega dobrega okusa. Kičarski narod? Ja, kateri pa ni? Ne samo da se proti severu stopnjuje obnorelost z jodlarsko estetiko ... Kaj pa italijanski kič? Stare mamice v tigrastih pajkicah, ki se kar krivijo pod težo poceni bižuterije? Nekaj več težav imam, ko se poskusim domisliti, kaj vse so svetu kiča prispevali Francozi, pa se spomnim, da je beseda gobelin francoskega izvora. Evo ga, kič za bruhat. Že res, da nas alpski kič najbolj jezi in že kar žali, saj nam je geografsko najbližji in ga vidimo največ, kar pa ne pomeni, da ga drugod, v bolj eksotičnih okoljih ni. Nasprotno, tam v bistvu poganja z vitalnostjo tropskega cvetja. Še na Islandiji imajo po vsej verjetnosti kakšne plastične obtežilnike za papir v obliki gejzirčkov, kakšne neokusne razglednice in kakšne bebave lokalne starlete. Pa kič na Malti (oltarčki v vsakem avtobusu)! Pa južnoameriške nadaljevanke! Svet se ziba v ritmu žajfnic, resnično gre za najmanj tri četrtine oble, ob vsaki novi Esmeraldi. Pa kič na Filipinih! In v Burkina Fasu! V Luksemburgu! Na Kamčatki! V Uzbekistanu! Da o kitajski kramariji niti ne govorimo. Je res težko biti prvi tudi na tem področju.

Poglavje zase je Goran Vojnović, petkov kolumnist Dnevnika. Med tercijske in dušebrižnike ga sicer ne moremo prištevati, pa še zabaven poskuša biti, a kaj ko tudi sam še kako prispeva k onesnaževanju. Saj ne da od vsega, kar ima povedati gospodič pametnjaković, kaj ne bi bilo res. Naš jezik je res, kot pravi, "lep, a neuporaben", Zahović je zares edini

prepoznavni državljan, pravcati ambasador deželice, in Slovenci smo tudi v resnici kmetavzarji, ki se z največjim veseljem izselimo na deželo, če imamo le možnost, ter prepustimo drugim, da se davijo z urbano frajerijo, nam se ne da. Zavrniti ne morem niti ene od točk obtožnice, pa jih je še veliko. Tako kot se ne da zanikati statistike o alkoholizmu in samomorih. A kako naj rečem, sita sem ga. Polno kapo ga imam. Je čisto zadnje, kar potrebujem, ko do onemoglosti prebiram o recesiji in podnebnih spremembah. Ko poskušam najti eno samo obetavno novico zase in za svoje otroke. Tako pa za nameček še izvem, da sem po vsej verjetnosti zastarel model, del programa, ki bo kmalu opuščen. Naj rečem, da so to pač cajtngi, ko nehajo mučiti, pa začnejo žaliti? Ali naj rečem, da se ne spodobi s prstom kazati na invalide? Tako kot tudi na Slovence verjetno ne. Nekaj pa je gotovo: če bi kdo tako neutrudno duhovičil na račun priseljencev, bi bil pri priči obtožen rasima in sovražnega govora – le domorodci moramo očitno požreti čisto vse.

Dušebrižniški glasovi, zaverovani v svoje samopremlevanje in samoprebavljanje, so navsezadnje že kot kakšne malenkostne mame, ki nenehno najedajo s svojimi trapastimi očitki, posledice teženja pa lahko opazujemo vsak dan. Ob vseh nerazumljivo zapletenih pogajanjih, ki se vlečejo že kar nekaj groznih let, se niti ni čuditi še bolj nerazumljivim neuspehom: nazadnje spominjamo že na tipčka, ki gre ravno na razgovor za službo, pa se kar od nekod vzame mama in ga zasuje z obtožbami: da ni pospravil smrdljivih zoknov, da ni pisal teti za rojstni dan, da je umazal prtiček na omarici za čevlje, da ni to, da je ono, in tako naprej v neskončnost. Saj ne, da stari gospe ne bi mogli verjeti, ampak tako bo revček za vse večne čase brez službe. Ali pa vsaj, dokler se mama ne nauči neke osnovne taktnosti.

Ampak to je šele začetek in zgolj kozmetične napakice. Ko beseda nanese na odnos do Romov in priseljencev, se tercijski patos razplamti v vsej svoji veličini. Slovenci naj bi bili hudi ksenofobi in homofobi, patološko nastrojeni proti vsemu, kar je drugačno. Neonaciji in skinhedi pri nas sicer obstajajo, a je resnici na ljubo treba priznati, da obstajajo tudi drugod po Evropi, se pravi vsepovsod, tako da se niti njih ne da predstaviti kot avtohtono slovensko posebnost. Od tiska pa je odvisno, ali jih bomo obravnavali kot sicer nevaren in obsojanja vreden, a obroben pojav ali kot nekaj, kar v popolnosti uteleša našo bit. V drugem primeru jim seveda neznansko povečamo moč, naravnost opogumljamo jih. V visokonakladnem brezplačniku prav danes (9. aprila 2010) berem, da je "Slovenija mali koncertni raj za neonacistična gibanja". Saj bodo kar zarajali, ko bodo to prebrali. In če bi jim namesto tega raje dali vedeti, da so v manjšini, kar v resnici tudi so?

A kaj ko se že kar vnaprej po istem kopitu razsoja prav vse nesporazume s priseljenci. Tudi tiste veliko manj vpadljive, pogostejše in bolj kompleksne, kjer ni že na prvi pogled mogoče določiti krivca in žrtve. Pri čemer pa se niti ne pomisli, da bi tudi domorodci utegnili imeti kdaj prav. Kaj takega bi bila že kar dramaturška napaka, ali vsaj stilistična. Pa je res treba ponižati sebe, da se drugim prizna čast, ki jim gre? Močno dvomim.

Avtorji plakata z malim romskim mulčkom, nad katerim piše *Če ne boš priden, te bomo dali Slovencem* verjetno še zdaj vsak večer legajo spat s sladkim občutkom moralne večvrednosti. Pridigati Slovencem o njihovih zmotah, kako veličastno. Če se to posreči z elegantno besedno igro, še toliko bolj. Samo še v angleščino bi ga bilo treba prevesti, pa bi ves svet izvedel, kako do konca zaničujemo sami sebe, reč je namreč visela vsenaokrog železniške (in najbrž tudi po letališču) na samem vrhuncu turistične sezone. A kaj so oglaševalsko človekoljubni brihtneži v resnici dosegli? Po logiki, ki se tako hočeš nočeš uveljavlja, smo Slovenci kratko malo kriminalna združba, če že ne trop samih pošasti, uporabnih zgolj za strašenje otrok. Pa smo res? Resnici na ljubo obstajajo narodi, ki so storili strašne stvari drugim narodom. Zgodovina po šivih kar poka od osvajalnih vojn, kolonializma, etničnega čiščenja, zaslužnjevanja, holokavsta, vseh vrst obračunov in rivalstva. Med akterji bogate zbirke vseh mogočih svinjstev ni najti Slovencev, resda mogoče samo zato, ker ni bilo priložnosti, a vendar. Ste že videli plakat z malim Iračanom: *Če ne boš priden, te bomo dali Američanom*? Ali s Palestinčkom (sredi frišno zraketirane Gaze): *Če ne boš priden, te bomo dali Izraelcem*? Ali pa z micenim aboridžinom pred bodečo žico sredi puščave: *Če ne boš priden, te bomo dali Avstralcem*?

Vsi vemo za neverjetna grozodejstva, ki jih ZDA seje vsepovsod po svetu. Vojne v obliki naklepnih političnih zločinov ali pa ekološka šlamparija, ki bo kmalu zahtevala svoje, da o žrtvah finančnih malverzacij niti ne govorimo. Nad politiko in gospodarstvom ZDA se vsi po pravici zgražamo, nihče pa ne pričakuje, da bodo Američani po svetu hodili s sklonjenimi glavami, vsi skrušeni in skesani nad svojo lastno grešnostjo. Če kaj vem, se držijo blazno ponosno, polni sami sebe. Saj ne, da se ne bi smeli, lahko pa se vprašam, zakaj se mi ne moremo. Od kod morbidno spokorništvo, ki nam ga vsiljujejo, in le zakaj? In od kod neverjetna neumnost, da se vse to posipanje s pepelom kar sprejema, že kar vnaprej in že kar na pamet? Da se vaše zdrahe razpihujejo v epske razsežnosti: to je povsem tercijski trik. Na vsak mali grehec navaliti z vso spokorniško retoriko, to je pa dušebrižniško.

Še hujša cvetka prihaja iz literarnih krogov; gre za *Predmestje*, roman Vinka Möderndorferja. No, v tem veledelu se trop ogabnih primitivcev

spravi na ubog južnjaški parček. Zanimivo, da je prav ta roman sicer dobrega avtorja pravcato skrpucalo. Že črno-bela razporeditev je kar se da prozorna, za naš čas že kar smešna. Ni podoba sveta, razdeljenega na lepe, mlade, seksi in angelsko dobronamerne priseljence ter grde, zavaljene, po pivu smrdeče ter primitivne Slovence, obsedene s pornografijo, poenostavljena do samega roba bejavosti (ali pa še dosti čez)? Da ne govorim o kiselkasti moralčnosti, ki se je tudi vzela naravnost s smetišča zgodovine. Pa dobro, sem si rekla, vsakomur se lahko kdaj zalomi, z roki za oddajo teksta je hudič, pa se zgodi včasih komu kakšna preproščina. Ampak ne. Je bil v rekordnem času zunaj še film, posnet po romanu, objavljen pa je bil tudi avtorjev delovni dnevnik. Iz katerega se lepo vidi, da je delal z neverjetno predanostjo in da ima tole zoprnijo za svoj največji dosežek. Da je, skratka, delal s pravcato ljubeznijo.

Verjamem, da marsikdo z užitkom pljuva v lastno skledo. Le obupan mora biti dovolj. Ampak da to dela z ljubeznijo? In s predanostjo? Ter v tem vidi celo svoj presežek? Ugovorov seveda ne bo, take in podobne sprejemamo in goltamo že kar samodejno. Že tako kot vaški debilko, ki ga že kar iz navade vsakdo lopne po glavi. Vsak, ki gre mimo. Iztirjenega rituala nazadnje nihče več niti ne opazi. Niti sam debilko ne – še nasmehe se v zahvalo. Ampak ... se tako dela z ljudmi? S komer koli?

Tako se bom ponovno vprašala: Moramo res požreti čisto vse? Podoba tipičnega Slovenca, kakršna nam zraste iz različnih kolumnističnih kotičkov, bi lahko zanimala kvečjemu kakšnega paleontologa. Le njegova stroka bi vedela, kaj početi s primitivnim človečnjakom, ki ga je v šentflorjanskem zakotju evolucija očitno zaobšla. Ne vem, kje živijo tisti, ki vse to pišejo, morda res v kakšni zahojeni vasici, ki je ohranila manire še iz pleistocena. Sem edina taka srečnica, da živim med razgledanimi, odprtimi, spoštovanja vrednimi ljudmi? Ali vsaj med normalnimi? Saj ne rečem, da so, kamor pogledam, sami angelčki, ne bom pa zaradi posameznih prask obsodila kar počez vse okolice, kaj šele narod kot celoto.

Verjamem, da je posploševanje velik užitek. Le da se mu je bolje izogibati, gre namreč spet za povsem tercijski trik. Ki vodi naravnost v absurd: kot bi hoteli Brüna, prav tistega iz filma, mehkužnega manekena, ki, oblečen v rumene vroče hlačke, po babje razkoračen bulji v nas s plakatom, obtožiti zaradi Haiderjevih izpadov proti koroškim Slovencem. Tipček je bil namreč iz Celovca, povrh pa še gej! In zdaj naj bi, zašminkiran, kot je, delil krivdo zaradi uničevanja dvojezičnih napisov. Ali kako?

Vnema, s katero nas mnogi prepričujejo, da smo krivi, ker smo živi, si prisvaja kar najbolj tercijsko retoriko, tercijska pa je tudi miselnost, skrita za njo. Nič zato, če si zaradi lepšega nadene kar najmodernejšo in

najbolj politično korektno prebleko ter se spogleduje z aktualizmi, obenem pa poskuša učinkovati svetovljansko. Gorečnost, ki jo podžiga od znotraj, gori s pravcatim kalvinističnim plamenom. Prva in najbolj prepoznavna tercijska značilnost je vsesplošna uporaba prve osebe množine: izjeme ne obstajajo, vsi smo zapisani grehu in krivdi. Tudi naslednjega prijema ni težko najti kjer koli, gre za histerično ihto, biti bolj papeški od papeža, svoje grešne potenciale pa zaznati že pod pragom zavedanja, prehiteti najbolj prodornega spovednika in inkvizitorja in razbobnati svoj greh, po možnosti še preden se zgodi: od tod vsesplošna praksa posipanja s pepelom, in te finte smo že tako navajeni, da je niti ne vidimo več. Kaj šele da bi videli njene učinke. In smo, spet po tercijski logiki, že kar navajeni, da ni nikjer nobene rešitve, da smo predestinirani za pogubo. Vse to pa je treba čim bolj hrupno objokovati in zamoriti.

In kaj drugega kot tercijalstvo je navsezadnje nesposobnost, da bi se, če smo že tako do kraja vsi brezupni, vsaj otresli nereálnih ambicij, zadihali in zaživeli povsem po svoje, v znamenju strahotno lepe svobode izobčencev? Ko bi vsaj bilo tako! Pa ni! Tercijska praksa razbijanja iluzij ni namenjena osvobajanju. Njena sprevržena katarzičnost ne omogoča izstopa iz slepila, saj ji kronično primanjkuje energije in niti ne zbere dovolj zagona za ubežno hitrost. Pač pa, malo iz razočaranja nad sabo in malo iz čisto prave zlobe, uveljavlja zgolj hlapčevsko ponižnost.

Srednjeveški bičarji, ki so s svojimi jokavimi napevi stoletja privabljali množice, imajo zares dostojne naslednike, kar ponosni so lahko nanje, če ne že kar malce nevoščljivi, saj so nove generacije učinkovitejše, čeprav so njihovi prijemi sumljivo moderni. Te so medtem že ugotovile, da je že kar odveč prebičati in poškodovati kožo in pri tem tvegati upravičen odpor ter po mnogih stoletjih zgolj še posmeh, če pa se je bolje neopazno zavleči podnjo in ostati tam za vekomaj, odporen na vsakršne pomisleke.

Tercijalstvo se tudi nikoli zares ne izpostavlja, ubira le tiste napeve, ki so v danem kontekstu politično korektni in imajo močno zaledje. Izjav dr. Ruglja ne moremo šteti k tercijskim izpadom. Že res, da imajo njegove izjave vse značilnosti sovražnega govora. Lahko pa je vedel, da bo tako sovražnost obrnil predvsem proti sebi, in to se je tudi zgodilo. Za pomanjkljivo avtocenzuro je bil torej pripravljen kar nekaj tvegati. Tercijalec pa ni. Tercijalec ostaja vedno nekoliko zabrisan, vedno pazi, da se bo lahko še izmuznil, je sicer gromoglasen, a vedno neoprijemljiv.

V frazeologiji današnje neobvezne filantropije se dušebrižnik počuti kot doma. Tudi nakladanje o demokraciji mu kar se da leži, je namreč že tako nebulozno, da lahko služi prav vsakomur, celo Bushu, govoričenje o človekovih pravicah je že tako groteskno nabuhlo in brez vsakega stika

z realnostjo, da spominja na klobasanje dobrih starih samoupravljačev. Je pa dobro vsaj za tercijalce, o, zanje pa je raj na Zemlji. Ker je treba ustvarjati vtis, da se žrtvujejo za ves svet in da so v moralnem smislu prave veličine.

In zdaj k najhujšemu: tercijalstvo in dušebrižništvo, ki si tako prizadevata za vtis, da rešujeta ta svet, v resnici sploh nista zainteresirana za resnične spremembe, niti za izboljšave ne. Se dame, ki v svojih kolumnističnih mlatilnicah nenehno udrihajo po avtohtonih slovenskih pregrehah, sploh kdaj vprašajo, če se je v vseh letih njihovega objokovanja kaj izboljšalo? Pripravljene so kupiti ta in ta šampon, ker se z njim prhljaj pri 89 odstotkih uporabnikov v dveh tednih zmanjša za 67 odstotkov, pa še lasje se za 45 % bolj svetijo, ali je njihovo jadikovanje obrodilo kakšen sad, pa kar nekako pozabijo preveriti. Saj to je to. Tercijalstvu ni do izboljšanja, dušebrižniki bi kar umrli, če bi bili okrog njih sami angelčki, ker potem bi bilo z božanskim skrivnim občutkom večvrednosti za vselej konec. Nasprotno, v vsem morajo videti poslabšanje, in če ga kje tudi zares najdejo, se razbohotijo, da je veselje. Sicer pa je njihov razpoznavni znak monotonost, nenehno enolično pritoževanje, ki poskuša ves svet stlačiti v ozke meje svojega razuma in mu tam vladati. Pa čeprav ga je treba prej do kraja ponižati in posvinjati.

Če je od vsega, kar se že kar iz navade očita, vsaj tretjina res, potem imamo kot narod hude probleme in smo v resni stiski. In bi si zaslužili (če že ne zaslužili, pa vsaj potrebovali) resno strokovno obravnavo, ne pa branjevske zmerjanje in obkladanje. Pred kakšnimi dvajsetimi ali tridesetimi leti sta o Slovencih pisala Anton Trstenjak in Vitko Musek, skulirana psihologa, pri prvem je bilo malo več zanosa, pri drugem malo več argumentacije, pri obeh pa tehtnost brez primesi histerije. Danes o nas pišeta Boris Pahor in Alojz Rebula, literarni in moralni avtoriteti, poglobljeno in s toplo naklonjenostjo, ki je že kar ganljiva. A očitno žal brez vpliva na našo samopodobo, ki bolj kot nanje spominja na zakompleksano avšo.

Narodna pripadnost je čudna stvar: človek si je ne izbere, vendar mora biti ponosen nanjo, s tem ga perejo od osnovne šole naprej, in večina zadevo zares dojame kot zgolj še en šolski nesmisel, še eno njeno patetično bedarijo. Vse dokler posameznik ne dojame, da je s svojim DNK treba shajati, tako kot je treba shajati tudi s sorodstvom. In da je v obeh primerih psihohigiena še kako na mestu. Če so stvari boleče in spoznanja grenka, pa še posebej. Osnovni principi so opisani že v starševskih priročnikih za samopomoč. Kjer se nikoli ne naveličajo poudarjati, da je enačenje z napakami najhujša napaka. Potem pa tudi počasi postane jasno, koliko

histeričnih avtomatizmov se je prikradlo v naše vsakdanje samopremlevanje. Lep primer: je sploh še kdo sposoben videti razliko med izjavo, da je slovenski film slab, in tarnanjem, da niti filma ne znamo narediti? V prvem primeru se kritika omejuje na stroko in jo poskuša postaviti na realna tla, v drugem primeru se razširi na celotno nacijo in preplavi vse robove, izrečenega pa nazadnje niti ni treba argumentirati. Tovrstna "kritika" seveda ne reši ničesar, toda saj niti ne želi, še najbolj spada v žanr peteršiljkove mamice.

Saj nočem reči, da nam ni česa očitati. Nasprotno. In poleg tega je Slovenija mladenka, ki jo je težko imeti rad. Lahko, da je v resnici legendarno lepa, a kaj ko se ljubezen do nje po navadi razkadi, samo da spregovori. Res da je še vedno najstnica, a tako se tudi obnaša, mi pa moramo ugotoviti, da je, medtem ko se je kot nora zatapljala v ogledalo in si stiskala mozolje, zapravila že večino dote, da o ugledu sploh ne govorimo. Tako je hitro jasno, da niti kaj posebno brihtna ne more biti, saj ji razločevanje med pomembnim in nepomembnim nikakor ne leži, raje pada na sladke besede iz Bruslja, ko jih noče biti, ter se do onemoglosti pogreza v samopomilovanje, ki ga golta s taveliko žlico za sladoled, in upa, da vsaj ne redi tako zelo.

Še toliko bolj je res, da največje škode ne naredijo vedno nasprotniki, ampak dobronamerneži, ki so preprosto preveč bedasti, da bi se človek lahko veselil španovije z njimi. Sama sem že v rosnih letih zasovražila svoje poreklo, ko mi je bilo (pa kako dobronamerno!) rečeno, da je goveja muzika, pred katero se ob vikendih ni dalo prav nikamor pobegniti, "naša", pri čemer je bilo mišljeno, da je tako rekoč ljudska, ter celo, da se je kot Slovenka ne smem sramovati, saj kdor se sramuje svojih korenin ... Sicer pa se do tega prismuknjene melosa mnogi še zdaj vedejo spoštljivo, kot da smo ga v enem kosu prejeli na gori Sinaj iz rok Vsemogočnega osebno. In kar nočejo videti, da je posredi prebrisani komerc, ki uspešno kasira na račun jodlarskih skomin po sončnih nedeljah, brezskrbnem prežvekovanju ter krepkih deklinah, godnih za možitev, ki samo še čakajo, kdo jim bo ponoči po lojtri priplezal v kamro. Seveda sem morala sama priti do tega, da mi vseh teh sentimentov nikakor ni treba vzeti za svoje, in pozneje sem se naučila razlikovati med pristnim in ponarejenim, ceniti prvinsko moč dediščine ter celo najti njene potenciale. Zoprni priokus pa je ostal. Kot bi se velikanska krava butasto posrala v najčistejši izvir. In kot sem prepričana, ne le pri meni.

Enako priskutna je tudi nasilno optimistična podoba, ki bi jo radi izoblikovali pomladki desnih strank, kot kakšen priročen stereotip, kot da mora samopodoba Slovenca (ali kogar koli drugega) spominjati na

suvenir, nagrajen pri turistični zvezi. Na bruhanje mi gre ob njihovih milozvočnih pesmicah, ki opevajo Sloveeeeeeeeeeniiiiiiiijo, in šele ob njih me prime, da bi čisto zares še najraje postala najbednejša izobčenka, vsaj zato, da mi ne bi bilo treba postati največja sovražnica vsega slovenskega. Tako kot Philip Roth privzame retoriko najhujših antisemitov, ko se spravi na "zafukane židovske matere", ki so menda zares "preveč zafukane, da bi se jih dalo prenašati".

Seveda imamo tisoč razlogov, da zasovražimo sami sebe. Pogosto gre celo za razočaranje, ki je tako silno, da niti noče biti potolaženo. Da slovimo le po klobasah in muziki brez vsake duše, ki ne spominja na nič drugega kot na prebavljanje preobilnega nedeljskega kosila! (Pa je resnična slovenska glasba polna hrepenenja in poezije.) In da imamo toliko debilov, ki so čisto zadovoljni s tem bednim surogatom.

Nobenega nočnega življenja nimamo! Nobenega oskarja! Osebo sem najbolj pretresena nad plehkostjo, ki jo odraža vsesplošna gradbena evforija, ki se od začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja samo še stopnjuje. S kakšno lahkoto je večina Slovencev obrnila hrbet identiteti svojih tradicionalnih hiš in jo zamenjala za grozljivo brezoblično, ceneno kvazi alpski neokus: kot bi hoteli že na sto metrov razglasiti svojo omejenost. Podeželje je tako rekoč uničeno, vasi še najbolj spominjajo na prevrnjene smetnjake in z nesramno odkritostjo na ves glas oznanjajo, da smo zares samo potrošniška provinca in nič drugega. S tem, da se ta ista bebava zagnanost iz obrobja zdaj seli naravnost v središče Ljubljane. Potem je tu še cel kup razočaranj, ki pa so tako rekoč tehnične narave in nas ne bi smela prizadeti intimno (omejitve dvomilijonskega tržišča), a se vseeno spreminjajo v kronično frustracijo.

Kdor ima količkaj ambicije, duše ali vsaj okusa, lahko kar obupa in nič čudnega ni, da se kronični obup pri nas razume kot znamenje duha. Vseeno pa je prej dobro vedeti, kaj zamujamo na ta račun. In morda celo presoditi, ali se splača. Vsekakor se bo treba naučiti obupovati na pravi način, tako da ne izgubimo svoje ustvarjalnosti.

V pripombah na račun Slovencev je kritično mišljenje prisotno le na videz, v resnici pa imajo vse po vrsti značaj monotonega, utrujajočega jamranja, kot pri starki, ki s svojim pritoževanjem izčrpava okolico. Upam, da je že jasno, ampak bom vseeno ponovila: Ne zamerim jim ostrine, niti neprizanesljivosti, niti jim ne očitam krivičnosti, seveda imajo prav, in še kako, v obup pa me spravljajo zato, ker iz svojega jadikovanja ne znajo narediti umetnosti. Niti tiste hudo prvine, ki se ob harmoniki zadira "neeesretnik sam od maaaaleeeena", niti visoko artikulirane, ki lahko celo pokasira Nobelovo nagrado. Naši sosedi Avstrijci so s tem

neverjetno obdarjeni, in to po pravici, kot se smejemo Slovenci, njihovi južnjaki, ko slastno prebiramo Elfriede Jelinek, ki tamkaj še zdaleč ni edina znamenita pljuvačica.

Je že kdo kdaj poskusil sestaviti *Svetovno antologijo jamranja*? Iskreno si želim, da mi enkrat nekdo ukrade to idejo in se čim bolj poglobi v vse mogoče odtenke zagrenjenosti, ki so se kadar koli uspeli cepiti na krepak ustvarjalni šus: prav tega pri domačih desperadih tako pogrešam. V okviru tega zapisa lahko predstavim le nekaj velemojstrov: recimo Gombrowicza, ki se je okostenelemu poljskemu meščanstvu zoperstavil s pobalinstvom, navidezni korak nazaj pa je dal *Ferdydurke*, eden od najbolj presenetljivih romanov, izjemno sočno branje, polno grenkobe in obupa, a obenem tako obešenjaško in humorno, da je mogoče tudi ob prepoznavanju lastnih napak pokati od smeha.

Zdaj se lahko, še tretjič, vrnem k Philipu Rothu, tudi on je iz svoje nepomirljivosti napravil zares veliko stvar. V *Portnoyevi tožbi* je nedvomno krvo-ses, a se od navadnih vampirjev razlikuje po tem, da zna iz svojih krvavih obračunov narediti fešto tudi za druge: v izpadih njegov bralec uživa prav tako, kot uživa sam kot avtor. In kar je najbolj neverjetno: ob strahotah, ki jih bruha iz sebe, se prav nič ne zmanjša, in tudi njegov bralec se ne, oba se radostno razpihneta na največjo mogočo velikost. Pa ne iz kakšne perverzne destruktivnosti, kje pa, oba rasteta le zato, ker si (s pisanjem oziroma branjem) priborita nazaj svobodo, ki jima je bila nekoč odvzeta. Vsi Rothovi junaki so v duši velikani in še veliko bolj kot zaplete, čeprav so mojstrski, občudujem način, kako preraščajo roman, v katerem so se rodili. Navsezadnje je mogoče že verjeti, da se, strastni, kakor so, sploh ne bi mogli roditi nikjer drugje kot sredi samih nasprotovanj, nikjer drugje kot v okolici, ki bi jih rada na silo pomanjšala.

Kaj pa delajo naše spoštovane tercijalke? Z bridko pritlehnostjo udrihajo po nečem, kar je tako ali tako že zdavnaj crnilo in le še zaudarja do neba, besno se spravljajo nad zadnje krmežljave ostanke samospoštovanja. Do onemoglosti udarjajo po kadavru in jim je to tudi ves domet. V njihovem izračunu minus in minus ne dasta plusa, in to je to, pa naj imajo stokrat ali tisočkrat prav.

Toliko o velemojstrih pljuvaškega žanra in o tistih, ki žanru nikakor niso v čast. Ne smemo pa pozabiti niti na čisto drugačne avtorje. Na tiste, ki se ne spotaknejo prav ob vsak kamen spotike, temveč presenetijo s samosvojim videnjem tega sveta. Kjer se tudi veliko in majhno, pomembno in nepomembno razporeja po čisto drugi logiki, po logiki navdiha, da ne rečem tudi po logiki srca, daleč od vsiljene hierarhije, ki ni niti tako samoumevna niti tako naravna, kot se nam zdi. Kaj šele, da bi bila odrešilna.

Glasbenikom se je to že zdavnaj posvetilo, to kar počnejo Vlado Kreslin, Brina, Katalena in še kar nekaj njim podobnih, je izjemno spodbudno.

Kritično mišljenje je po pravici visoko cenjeno, a mislim, da ga še kako prekaša še veliko bolj redka lastnost: imeti rad. Zares, lahko se mečemo ob tla, ker Ljubljana ni nobeno vlemesto in nobena metropola, a nekoč, pred kakšnimi sto leti je živelo nekaj ljudi, ki so jo imeli resnično radi, takšno, kot je bila. Pa ne zato ker ne bi poznali ničesar drugega in bi bili z malim zadovoljni, prav nasprotno. Tedanji arhitekti s Plečnikom na čelu ter župan Ivan Hribar niso bili nikakršni preprosteži in v bistvu jim je šele njihovo svetovljanstvo v kombinaciji z neizmerno duhovno kultiviranostjo omogočilo, da so prepoznali potenciala, ki jih mesto vsekakor ima. In daleč od javkanja za tistim, česar nima, ustvarili nekaj čudovitega.

Sposobnost videti stvari takšne, kot so, brez presodkov o pomembnosti in nepomembnosti, brez mentalne navlake, s pogledom kot na prvi dan stvarstva, je lastnost svetnikov, a jo je tudi v civilnem kontekstu mogoče srečati. Ena mojih najljubših tovrstnih najdb je pesem *Liliput in Brobdingnag*, delo Gregorja Strniše. Skozi vse njegovo delo sije svet, zagledan skozi oči brezčasja, v tej pesmi pa še posebej. Nikjer nobenih utrudljivih in že kar slaboumnih debat o prepoznavnosti/neprepoznavnosti. Pač pa se brez vsakršnega moraliziranja mirno srečata razkričani, zlajnani beli svet ter mirno dostojanstvo prezrte *terre incognite*: "O Liliputu je vse znano, / o Brobdingnagu nikdar nič." In gotovo še daleč nisem edina, ki si ob prebranem zaželim pripadati Brobdingnagu in ne Liliputu.

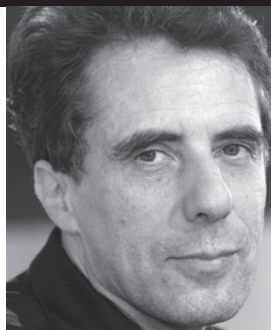
“Mladi avtor Vinko Möderndorfer je izdal svoj pesniški prvenec *Rdeči ritual* v samozaložbi (Celje, 1975). V tej pogumni kretnji je mnogo tiste simpatične tipike, ki se kaže skozi celotno branje zbirke: neomajna vera v svoj lastni pesniški subjekt in v poezijo nasploh. Pesnik in njegova zbirka silovito izpričujeta čas, ko so stvari tega sveta dane samo zato, da bi jih bilo mogoče upesniti. In avtor jih upesnjuje z zdravo ustvarjalno strastjo ter neumornim zaupanjem. ... Kar dviga *Rdeči ritual* daleč nad običajno srednješolsko poezijo, je vseobvladujoča impulzivnost duha, ki skozi bežno melanholijo sicer čuti nemočno razpetost v svet, vendar je še preveč nedotakljiva, da ne bi uživala v kaosu samo zato, da ga lahko z ustvarjalno voljo svobodno razvršča.”

Peter Kolšek, Vinko Möderndorfer: Rdeči ritual, Sodobnost 1976

Brati ali ne brati ...

Pierre Bayard

Kako govoriti o knjigah, za katere ste slišali

Logična posledica teorije, da kulturna pismenost vsebuje dvojno sposobnost umeščanja knjig v skupinsko knjižnico in umeščanja samega sebe v posamezno knjigo, je, da nam ni treba imeti knjige v roki, če hočemo dobiti vtis o njej in podati svoje misli o njeni vsebini. Branje samo je nepovezano s knjigo v njeni snovnosti; pomembno je, da se srečamo z njo, a tako srečanje je lahko tudi nesnovno.

Razen tega da knjigo zares preberemo, navsezadnje obstaja še druga pot za oblikovanje jasnega vtisa o njeni vsebini: lahko beremo ali poslušamo, kaj drugi pišejo ali govorijo o njej. Ta taktika (ki jo je, če se spominjate, Valéry brez zadržkov uporabljal za Prousta) nam lahko prihrani veliko časa. Potrebna je morda tudi tedaj, kadar je knjiga izgubljena ali, kot bomo videli, kadar bi njeno iskanje ogrozilo življenje osebe, ki bi jo rada prebrala.

Pravzaprav imamo skoraj vedno omejen dostop do večine knjig. Številnih, o katerih moramo govoriti in so v našem življenju v določenih trenutkih igrale pomembno vlogo, pravzaprav nikoli nismo dobili v roke (čeprav smo včasih morda prepričani, da to ni res). Zaradi tistega, kar nam drugi ljudje pripovedujejo o teh knjigah ali ker se o njih pogovarjajo med seboj, zaradi njihovih besedil ali pogovorov si lahko ustvarimo vtis o njihovi vsebini in celo izoblikujemo trdno mnenje o njih.

* * *

V *Imenu rože*, romanu, ki se dogaja v srednjem veku, Umberto Eco opiše, kako je menih Viljem Baskervilski v spremstvu mladeniča po imenu Adson – ki zgodbo zapiše čez več let, ko je že sam starec – vodil preiskavo v neki opatiji v severni Italiji, kjer se je zgodila sumljiva smrt.

V središču opatije so zgradili velikansko knjižnico v obliki blodnjaka; v njej je spravljenih največ knjig od vseh knjižnic v krščanskem svetu.

Knjižnica zaseda pomembno mesto v verski skupnosti in zato tudi v romanu, in sicer kot kraj za študij in razmišljanje pa tudi kot središče sistema prepovedi pravice do branja, kajti knjige tam izročajo le menihom s pooblastili.

Pri iskanju resnice o umorih Viljem tekmuje z inkvizicijo in njenim vplivnim predstavnikom Bernardom Guijem, ki je prepričan, da so umore zagrešili krivoverci, zlasti Dolcinovi privrženci, kajti Dolcino je ustanovitelj sekte, sovražne papežu. Gui več menihom z mučenjem izsili priznanja, ki potrjujejo njegove trditve. Viljem medtem še vedno ne verjame, da je tako razmišljanje pravilno.

Nasprotno, Viljem sklepa drugače. Prepričan je, da umori niso neposredno povezani s krivoverstvom in da so bili menihi ubiti, ker so hoteli prebrati skrivnostno knjigo, ki jo ljubosumno hranijo v knjižnici. Postopoma se v njem oblikuje vtis o vsebini knjige in o razlogih, zakaj se je njen varuh zatekel k umorom. Njegovo nasilno soočenje z morilcem na zadnjih straneh romana zaneti hud požar v knjižnici, ki jo menihi le z velikimi žrtvami rešijo pred uničenjem.

* * *

V tem zadnjem prizoru se preiskovalec sooči z morilcem. Izkaže se, da je to slepi Jorge, eden najstarejših menihov v opatiji. Jorge čestita Viljemu, ker je rešil zagonetko, navidezno prizna svoj poraz in Viljemu izroči knjigo, ki je povzročila toliko smrti. Zelo heterogena knjiga vsebuje besedila v arabščini, sirščini, tolmačenje *De Coena Cypriani* (*O Kiprijanovi večerji*) – parodije na *Sveto pismo* – in četrto besedilo v grščini, ki je bilo krivo za umore.

Knjiga, skrita med drugimi, je izgubljena druga knjiga Aristotelove slavne *Poetike*. Knjiga tedaj še ni bila vpisana v bibliografije in vemo, da je grški filozof v njej nadaljeval svoje razmišljanje o književnosti, le da je tokrat raziskoval tematiko smeha.

Jorge se na Viljemove obtožbe odzove precej nenavadno. Namesto da bi preiskovalcu prepredil, da bi si ogledal knjigo, ga izzove, naj jo prebere. Viljem privoli, a najprej si za vsak primer natakne rokavice. Potem odpre knjigo in najde prve vrstice besedila, ki so po njegovem mnenju zahtevale več žrtev:

V prvi knjigi smo razpravljali o tragediji in o tem, kako le-ta z vzbujanjem sočutja in strahu doseže očiščenje takšnih občutij. Kot smo obljubili, bomo zdaj razpravljali o komediji (ter o satiri in mimu) in kako le-ta s pomočjo

ugodja in smeha doseže očiščenje takih občutij. Koliko so takšna občutja vredna pozornosti, smo pokazali že v knjigi o duši, zakaj edino človek je med vsemi živimi bitji zmožen smeha. Opredelili bomo tedaj, kakšne vrste dejanj posnema komedija, potlej bomo preučili načine, kako komedija vzbuja smeh, in načina sta dva, z dogodki in govorico. Pokazali bomo, kako smešnost postane iz priličenja najboljšega najslabšemu in obratno [...] Pokazali bomo še, kako smešnost govorice nastane iz nesporazumov med podobnimi besedami za različne stvari in različnimi besedami za podobne stvari.¹

Lahko bi pomislili, še zlasti zaradi navajanja drugih Aristotelovih del, da je ta skrivnostna knjiga resnično nadaljevanje *Poetike*. Potem ko Viljem prebere prvo stran in jo prevede v latinščino, poskusi listati naprej, vendar ne more, kajti sprhnjeni listi so zlepljeni in v rokavicah jih ne more spraviti narazen. Jorge mu prigovarja, naj še naprej lista po knjigi, a Viljem to odločno zavrne.

Dojel je, da bi lahko obračal strani le, če bi si snel rokavice in obližnil konice prstov, toda v tem primeru bi se zastrupil, tako kot so se drugi menihi, ki so se preveč približali resnici. Jorge je sklenil, da bo nadležne preiskovalce spravil na oni svet tako, da bo na zgornji del knjige nanesel strup, kajti bralec jo prijema ravno tam. Umor je svarilo in žrtev se tem bolj zastrupi, čim bolj krši Jorgejevo prepoved branja.

* * *

Toda zakaj bi sistematično moril tiste, ki jih zanima druga knjiga Aristotela *Poetike*? Ko Viljem zaslišuje Jorgeja, ta potrdi, kar je menih detektiv že slutil. Umore je zagrešil zato, da bi večini menihov preprečil seznanjanje z vsebino knjige. Namesto da bi knjiga obsodila smeh, ga povečuje, češ da je vreden proučevanja, za Jorgeja pa je smeh nasprotje vere. S prisvajanjem pravice, da vse spremeni v predmet posmeha, odpre pot dvomu, ki je sovražnik razodete resnice:

“A kaj te je tako prestrašilo v njegovem razpravljanju o smehu? Smeha ne boš uničil, če uničiš to knjigo.”

“Seveda ne. Smeh je šibkost, pokvarjenost, plehkost našega mesa. Je kratkočasenje kmeta, svoboda pijanca, tudi cerkev je v svoji modrosti dopustila trenutek praznovanja, karnevala, semnja, ta dnevni izliv, ki sprosti telo sokov voljo in varuje duha drugih želja in drugih hotenj ... Vendar tako

¹ Umberto Eco: *Ime rože*, str. 431. Prev. Srečko Fišer. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

ostaja smeh nizkotna stvar, obramba za ljudstvo, sprofanirani misterij za prostake [...] Tukaj pa, tukaj” – zdaj je Jorge tolkel s prstom po mizi, poleg knjige, ki jo je Viljem držal pred sabo – “tukaj je funkcija smeha obrnjena, tukaj je smeh povzdignjen v umetnost, odprta so mu vrata v svet učenih, postal je predmet filozofije in podle teologije.”²

Smeh torej ogroža vero, ker je nosilec različnih oblik dvoma. Ta grožnja je še pomenljivejša, ker je avtor knjige Aristotel, čigar vpliv je bil v srednjem veku zelo velik.

“Toliko drugih knjig je, ki govorijo o komediji, še več takih, ki vsebujejo hvalo smehu. Zakaj si se prav te knjige toliko bal?”

“Ker je Filozofova. Vsaka knjiga tistega človeka je porušila del modrosti, ki jo je krščanstvo zgradilo v stoletjih. Očetje so povedali vse, kar je treba vedeti o moči Besede, pa je bilo dovolj, da je Boetij komentiral Filozofa, in že se je božanski misterij spremenil v človeško parodijo kategorij in silogizmov. Knjiga *Geneze* pove, kar je treba vedeti o ustroju kozmosa, pa je bilo dovolj, da so prišle na dan Filozofove knjige o fiziki, in že je veselje postalo kup gluhe in lepljive materije [...] Vsaka od Filozofovih besed, ki nanje zdaj prisegajo že tudi svetniki in celo papeži, je obrnila podobo sveta na glavo. Če bi ta knjiga postala predmet svobodnega tolmačenja, bi prestopili še zadnjo mejo.”³

Za Jorgeja torej veri ni nevaren le smeh, temveč Aristotelova podpora smehu, ki opravičuje umore. S podporo tako cenjenega filozofa se teorija, da je smeh koristen – ali preprosto, da ni škodljiv –, lahko zelo razširi, kar bi utegnilo spodkopati krščansko doktrino. Z Jorgejevega stališča je skrb, da knjiga ne bi prišla menihom v roke, pobožno dejanje, vredno peščice žrtev. Odvzeta življenja so cena, ki jo je bilo treba plačati za reševanje prave vere in za to, da jo je obvaroval pred dvomljivci.

* * *

Kako je Viljem odkril resnico? Knjige vse do zadnjega prizora ni imel v rokah – in še tedaj je pazil, da ni prišel v neposreden stik z njo – in tudi prebral je ni. Vseeno pa si je izoblikoval sorazmerno pravilen vtis o njej in Jorgeju zna celo opisati njeno vsebino:

“Počasi sem si v mislih ustvaril podobo, kakšna bi morala biti druga Aristotelova knjiga. Skoraj vso bi ti mogel povedati na pamet, ne da bi prebral strani, ki naj bi me ubile. Komedija nastaja v komai, se pravi v vaseh, kot

² Umberto Eco: *Ime rože*, str. 436. Prev. Srečko Fišer. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

³ Umberto Eco: *Ime rože*, str. 436. Prev. Srečko Fišer. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

igrivo praznovanje po obedu ali po kaki slavnosti. Ne pripoveduje o slavnih in mogočnih možeh, marveč o nizkotnih in smešnih bitjih, ne zlih, in se ne konča s smrtjo protagonistov. Učinek smešnega doseže tako, da pokaže napake in pregrehe navadnih ljudi. Tu vidi Aristotel nagnjenje k smehu kot dobro silo, ki ima lahko tudi spoznavno vrednost, ko nas z duhovitimi ugankami in nenadejanimi metaforami, čeprav kaže stvari drugačne, kot so, kakor bi lagala, v resnici sili, da jih bolje pogledamo, sili nas, da rečemo: poglej, res je tako, pa nisem vedel [...] Ni tako?”⁴

Je torej mogoče sorazmerno pravilno (“Skoraj vso bi ti mogel povedati na pamet”) govoriti o knjigi, ki je nikoli nismo imeli v rokah, kar je precej pomembno v primeru, ko bi bil dotik knjige lahko usoden? To sposobnost nam daje dejstvo, da na vsako knjigo vpliva določena logika, ki je bila za Valéryja tako zanimiva, da se je je oklenil in je zavračal vse drugo. Aristotelova knjiga učinkuje predvsem kot nadaljevanje *Poetike*, ki jo Viljem dobro pozna. Ker intuitivno pozna vsebino druge knjige in je seznanjen z vsebino prve, lahko predvidi splošne značilnosti prepovedane knjige.

Knjiga upošteva neke druge vrste logiko, logiko notranjega razvoja, ki ga Viljem prav tako zmore rekonstruirati na podlagi Aristotelovih drugih knjig. Način, kako se knjiga razvija, nikoli ni vseskozi značilen. Vsa dela istega avtorja imajo bolj ali manj opazne podobnosti v zgradbi, če izvzamemo očitne razlike, pa tudi enako urejajo resničnost.

Tretji in prav tako pomemben element, ki pa ni prava, temveč zunanja vrednota nekega dela, nam omogoči, da dobimo vtis o Aristotelovi knjigi: namreč odzivi, ki jih je vzbudila. Knjiga ni samozadostna, temveč od trenutka, ko pride med ljudi, vsebuje tudi spremembe, ki jih povzroči. Opazovanje teh sprememb je torej enakovredno dostopu do knjige, če že ne branju samemu.

S pomočjo takih pogovorov Viljem spozna vsebino Aristotelove knjige. Ko ga Jorge ves osupel in poln občudovanja (“Ni slabo,” reče) vpraša, kako je rekonstruiral knjigo, ki je nikoli ni imel v rokah, Viljem pojasni, da je bila njegov navdih raziskava Venancija, umorjenega meniha, ki se je s tem ukvarjal že pred njim in zapustil nekaj zapiskov:

“[Pomagali so mi zapiski, ki jih je zapustil Venancij.] Najprej nisem razumel, kaj pomenijo. Toda omenjen je bil zahrbtni kamen, ki se kotali v dolino, cvrčki, ki pojejo po tleh, prečastite fige. Nekaj podobnega sem že bral: te dni sem preveril. To so primeri, ki jih Aristotel navaja v prvi knjigi *Poetike* in v

⁴ Umberto Eco: *Ime rože*, str. 434–435. Prev. Srečko Fišer. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

Retoriki. Potlej sem se spomnil, da Izidor Seviljski opredeljuje komedijo kot tisto, ki pripoveduje o *stupra virginum et emores meretricum ...*”⁵

S takimi pogovori o knjigi (Venancijevih zapiskih) pa tudi z razgovori (pripombami tistih, ki so se približali skrivnostni knjigi, včasih ne da bi se tega zavedali) in odzivi nanjo (ki se seveda začnejo z umori) Viljem dobiva vedno jasnejši vtis o knjigi, še preden se je polasti, celo dovolj, da jo v njeni odsotnosti rekonstruira. Naj je knjiga še tako izvirna in škandalozna, podobno kot druge ni osamljen primerek, temveč del skupinske knjižnice.

Poleg tega ima ta knjiga svoj prostor v skupinski knjižnici, katere temelje grozi, da bo uničila, in Jorge se ravno zato zateče k umorom. Knjiga ogroža opatijsko knjižnico predvsem zaradi tveganja, da bo menihe zvalila v dvom in pogubo, ki se ji reče kultura. Jorge pa je tudi prepričan, da Aristotelova knjiga ogroža neko drugo knjižnico, ki ni zaprta med zidove – človekovo skupinsko knjižnico. Aristotelovo delo bi za vekomaj spremenilo način, kako beremo druge knjige v tej knjižnici, začeni s *Svetim pismom*. Ena sama knjiga zmora premešati vse druge v neskončni verigi, ki povezuje vse knjige.

* * *

Slavni zaplet v *Imenu rože* zamegljuje dva pomembna in medsebojno povezana elementa Ecovega romana, ki se nanašata na našo temo. Prvič, Viljem Baskervilski zares odkrije resnico zaradi niza zgrešenih sklepov in ne zaradi neizprosne logike (kot bi človek lahko sodil po imenu preiskovalca in njegovem točnem sklepu o vsebini Aristotelove knjige).

Viljem v sklepnem pogovoru z Jorgejem razkrinka domnevnega morilca, ugotovi pa tudi, kako zelo se je zmotil v svojem razmišljanju. Na podlagi razčlenbe prvih smrti je sklepal, da je morilec dobesedno sledil apokaliptičnim prerokbam in da se značaj umorov ujema z besedilom o sedmih trombah.⁶

Kot se izkaže naknadno, pa je njegovo iskanje resnice še bolj zapletlo dejstvo, da je Jorge, ki je oprezal za Viljemom in videl, kako se oklepa apokaliptične razlage umorov, sklenil, da ga bo zvalil še dlje v zmoto tako, da mu bo podtaknil celo vrsto lažnih sledi, ki naj bi utrdile njegovo napačno prepričanje. Vse skupaj je postalo še bolj zmedeno, ko je morilec

⁵ Umberto Eco: *Ime rože*, str. 434. Prev. Srečko Fišer. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

⁶ Nekaterih smrti niti ni mogoče pripisati Jorgeju. Eden od menihov je napravil samomor, drugega je umoril neki drug menih.

preslepil Viljema in s tem tudi sebe, češ da so se smrti resnično vrstile v skladu z božjim načrtom. Viljem zato zmotno verjame, da je odkril resnico, a le zaradi naključnega kopičenja lastnih zmot:

Izdelal sem napačno shemo, da bi si mogel tolmačiti zločinčeve poteze, zločinec pa se ji je prilagodil. A prav ta napačna shema me je pripeljala na tvojo sled.⁷

Viljemovi številni zmotni sklepi so dodaten problem, ki ga knjiga ne obravnava neposredno, temveč le namiguje nanj: začnemo se namreč spraševati, ali je njegova končna rešitev sploh pravilna. Če priznamo, da je Viljem uspešno prepoznal krivca v knjigi ne s pravilnim razmišljanjem, temveč zaradi niza zmotnih sklepov, nimamo nobenega jamstva, da so ti sklepi pravilni. Če imamo pred seboj preiskovalca, ki se kar naprej moti, je razumljivo, če njegovih končnih sklepov ne sprejmemo, ne da bi vsaj podvomili o njih.

Torej ne moremo izključiti možnosti dvojne napake tako o knjigi kot o morilcu in ne zavriniti misli, da se Viljem morda ni motil v obeh primerih, temveč le v enem. Treba je šele dokazati, da je Jorge morilec; medtem pa morda upravičeno spodbuja Viljema v zmotnem prepričanju, da je skrivnostna knjiga v resnici druga knjiga Aristotelove *Poetike*, zlasti če želi zavarovati neko še pomembnejšo knjigo. Jorge se do konca norčuje, ne da bi kdaj v resnici potrdil Viljemovo rešitev, vrgel senco dvoma na sklep, ki ga je zaradi tolikšnega števila nakopičenih zmot nemogoče preveriti.

* * *

Ecov roman ilustrira dejstvo, da so knjige, o katerih govorimo, le bežno povezane z "resničnimi" knjigami – kaj pa bi drugega pričakovali? – in pogosto niso nič več kot hipotetične knjige.⁸ Ali če vam je ljubše, tisto, o čemer govorimo, niso resnične knjige, temveč nadomestne teme, ki jih ustvarimo za določeno priložnost.

Aristotelova knjiga je na materialni ravni predvsem virtualni predmet, kajti ne Jorge ne Viljem Baskervilski nimata dostopa do nje. Jorge je oslepel že več let pred začetkom zgodbe v romanu, zato njegov vtis o knjigi sloni samo na spominih, ki jih njegova norost še huje popači. Viljem pa ne more drugega, kot da knjigo bežno prelista in se je prisiljen zanesti predvsem na

⁷ "Slišal sem za Alinardovo misel in nekdo mi je tudi omenil, da se mu je zdela prepričljiva ... Tako sem za trdno vedel, da tisti nesrečniki umirajo po božjem načrtu in ne po moji volji." (Umberto Eco: *Ime rože*, str. 433. Prev. Srečko Fišer. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.)

⁸ Freud uporablja besedno zvezo prekrivajoči spomini za opisovanje lažnih ali nepomembnih otroških spominov, katerih naloga je, da zavesti prikrijejo druge, manj sprejemljive spomine.

rekonstrukcijo, katere nezanesljivost smo že dokazali. Nobenega dvoma torej ni, da moža govorita o dveh različnih knjigah, vsak od njiju pa si je na podlagi osebnih hotenj v mislih ustvaril domišljjski predmet.

Nezmožnost dostopa do besedila le poudari njegovo projekcijsko naravo, kajti knjiga se sprevrže v izmišljiji obeh junakov. Za Jorgeja je Aristotelova knjiga prostor za njegov strah pred grožnjami Cerkvi, za Viljema Baskervilskega pa opora za njegova relativistična razmišljanja o veri. Veliko manj verjetnosti je, da se bodo njune izmišljije prekrivale v čem drugem kot v skupnem prividu, kajti besedila nobeden ob njiju nima v rokah.

Če želite preveriti, ali je katera koli knjiga, o kateri govorimo, res hipotetična knjiga, nadomestni element v neskončni verigi vseh knjig, napravite preprost poskus: primerjajte svoj spomin na knjigo, ki vam je bila v otroštvu ljuba, z "resnično" knjigo. Razlike dokazujejo, koliko naš spomin na knjige, še zlasti na tiste, ki so dovolj pomembne, da so postale del nas, v neskončnost preoblikuje nezavedni vpliv našega sedanjega življenja.

Hipotetična knjiga je predvsem tisto, kar bralec ve ali verjame, da ve o neki knjigi in torej tudi o mnenjih, ki jih je slišal o njej. Naše razprave o knjigah se zelo osredinjajo na pogovor drugih ljudi o njih in tako naprej. Opatijska knjižnica je jasen simbol take razprave o razpravi, v kateri knjiga izgine v besedni megli, kajti knjižnice so že same po sebi namenjene neskončnim razpravam.

Bistvo takega razpravljanja je naše sodelovanje, kajti naše izjave o knjigah nas ločijo in varujejo pred njimi prav tako kot pripombe drugih ljudi. Kakor hitro začnemo brati, in morda celo prej, začnemo izmenjevati misli o knjigah s seboj in nato še z drugimi ljudmi. Pozneje se bomo zatekali k tem pripombam in mnenjem, medtem ko se bodo resnične knjige, ki bodo le še hipotetične, za vselej umaknile nekam v daljavo.

* * *

Knjiga je za Eca še celo bolj kot za Valéryja neopredeljen predmet, o katerem lahko razpravljamo le netočno, torej predmet, ki ga naše izmišljije in prividi vseskozi premetavajo sem ter tja. Druga knjiga Aristotelove *Poetike*, ki je ni mogoče najti niti v neskončno veliki knjižnici, ni nič drugačna od večine drugih knjig, o katerih v življenju razpravljamo. Vse so rekonstrukcije izvirnikov, tako globoko zakopanih v naše besede in besede drugih ljudi, da imamo celo v primeru, če smo pripravljeni za to žrtvovati življenje, malo upanja, da jih bomo kdaj dobili v roke.

Prevedla Dušanka Zabukovec

“Razmišljam o nesporazumih, o predsodkih in o prenagljenih sodbah, o seminarskih obrazcih in o psevdofilozofskih teoremih, o metodoloških umetnijah in o estetskih zmotah, skratka, o vsej tej učeni navlaki, ki se je vtihotapila v pisanje o tem, kar smo nekoč opisovali s pojmom slovenska moderna. O tem, kar so naposled poimenovali v terminološki zadregi – nova romantika. Zadrega ni le terminološka – rodila se je že s tisto osivelo legendo o literarni nerazdružljivosti štirih tako nesorodnih ustvarjalcev, kakršni so bili Ivan Cankar, Oton Župančič, Josip Murn in Dragotin Kette. Res, da ta legenda že ugaša – zadrega je ostala. In največ te zadrege se oglašja znova in znova ob Dragotinu Ketteju, nemara že zato, ker učeni možje ne vedo kaj početi s tem edinim izrazitim samorastnikom v legendarni četverici ...”

Filip Kalan, Zadrega ob Ketteju, Sodobnost 1976

Slovenski sodobniki

Miran Hladnik

Foto: Matjaž Rebolj

Leja Forštner z Miranom Hladnikom

Forštner: V preteklem letu ste zaznamovali že tridesetletnico literarno-zgodovinskega dela na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Prvih deset let ste se (kot prvi) ukvarjali s t. i. trivialno literaturo, nato pa ste začeli raziskovati posamezne prozne žanre. Ste še vedno edini, ki se mu zdi obširno terminološko premlevanje tuje teoretične vednosti neproduktivno, in se zato raje ukvarjate s “kvantitativnimi raziskavami” domače pripovedne proze, kakor imenujejo vašo metodo preštevanja?

Hladnik: Do terminoloških premlevanj sem kritičen le takrat, kadar so brez stika z domačo literarno materijo in so sama sebi namen (nekateri teorije so lepe samo zato, ker jih nihče ne preverja ob literarni realnosti), kar se prerado dogaja v akademskem razpravljanju od diplomskih nalog do doktoratov, sicer pa brez jasnih razlag, kaj kakšen termin pomeni, in brez teoretičnega zaledja tudi v slovenski literarni zgodovini ne gre. Narobe se mi zdi, če pozabimo, da so teoretični pojmi in sheme zgolj pripomočki za obvladovanje tistega kosa literarnega sveta, ki se ga ne bo lotil nihče drug, če se ga ne bomo sami, tj. literature v slovenščini. Investicija časa in energije vanjo bi morala imeti prednost. Privilegij univerzitetnega učitelja je, da lahko za svoje metode dela reklamo med študenti, in čez čas se kaj od njegovih priporočil celo prime. Zgodi se, da tudi preštevanje postane samo sebi namen – takrat mu nasprotujem.

Forštner: Letos mineva dvajset let od izida vašega dela *Slovenska kmečka povest* (1990), po dolgih dvajsetih letih raziskovanja in preštevanja pa ste lani izdali še obsežno monografijo z naslovom *Slovenski zgodovinski roman* (2009). Povejte nam, prosim, kaj več o tem “življenjskem projektu”.

Hladnik: Pa bom menda res moral začeti na *Slovenski zgodovinski roman* gledati kot na “življenjski projekt”, saj bogve kako bom v kondiciji za še kaj podobnega pri petinsedemdesetih. Knjiga o zgodovinskem romanu bi končno lahko izšla že zdavnaj, pa se mi je predolgo zdelo, da zadošča, če so razprave in podatkovna zbirka dostopne na spletu.

Odločitev, da se zaokrožijo v knjigi, je bila vendarle koristna, saj je šele tako prišlo do končne sinteze. Knjiga prinaša veliko podatkov, posplošitev, domnev, definicij in interpretacij, osrednje pa je spoznanje o treh modelih nacionalnega preživetja, ki jih preigravajo zgodovinski romani: o eliminaciji tujega, sprenevedanju, da tujega ni, in o prevzemu ter adaptaciji tujega.

Forštner: Kot ste dejali pred kratkim, je v teh dveh delih “popisan velik del slovenske prozne produkcije”. Kateri del ostaja torej še neraziskan in ali je to eden od vaših naslednjih večjih znanstvenoraziskovalnih projektov?

Hladnik: Zgodovinski roman in kmečka povest sta največja pripovedna žanra, potem pa je tu še ljubezensko, žensko, kriminalno, znanstvenofantastično, pustolovsko, vojno, humoristično, športno, biografsko in avtobiografsko, rodbinsko pripovedništvo ipd. ter žanrsko neuvrstljiva besedila. Počasi bo treba obdelati tudi tiste izmed naštetih korpusov, ki še niso doživeli monografske obravnave, recimo v okviru kakšnega kolektivnega projekta, ker je za enega človeka vsega preveč.

Forštner: Monografija o romanu po mnenju kritikov spada med kapitalna dela slovenske literarne zgodovine, saj ste v njej “razgrnili panoramsko podobo zgodovinskoleposlovne produkcije pri Slovencih” od njenih začetkov do danes, ker pa naj bi celo presejala strokovno področje, ki mu po vsebini pripada, pišejo, da dobiva v domačem kulturnem prostoru (tudi) širši pomen. Kako komentirate to dejstvo?

Hladnik: Knjiga bode ven iz literarne zgodovine z nekaterimi manj običajnimi poglavji in odstavki: eno povzema podobne raziskave nemškega zgodovinskega romana, manj običajni so tudi grafikoni s produkcijskimi linijami, ki pri humanistih zbuja strah, da gre za nekakšno hudo statistično družboslovje, pa ni bilo zanje potrebno nič več kot osnovnošolsko računstvo, in širši pomen imajo mogoče tudi uvodni in sklepni razmisleki, kjer je bilo treba povedati, da nobeno humanistično razpravljanje ne more biti čisto nevtrarno, in pojasniti svoje nazorsko izhodišče, to pomeni distancirati se od morebitne uporabe knjige za krepitev ponosa na dolgo in junaško nacionalno preteklost.

Forštner: Kritiki so si enotni tudi v tem, da monografija odseva vašo visoko znanstvenoustvarjalno potenco, eden od njih pa je ob tem dodal,

da obenem kaže tudi na visoko stopnjo razvitosti slovenske literarne vede. Je res tako, ali je visoko razvita le vaša literarno-zgodovinska zavest, ki v bistvu presega (do)sedanjo usmeritev domače stroke?

Hladnik: Govorite, kot da bi bilo po monografiji ne vem kako veliko povpraševanje in kot da bi jo množično brali in navajali. Ja, bi godilo, vendar jo berejo le naši študentje (če ne posežejo raje kar po zapiskih s predavanj), daljšo oceno pa je do zdaj napravil le prijatelj Gregor Kocijan, česar sem zelo vesel in nič ne ugovarjam njegovi hvali, čeprav so nas učili, da je v takih primerih treba zardeti in skromno reči: "Oh, saj ni tako ..." V slovenski literarni zgodovini nas je tako malo, da vsak počne svoje reči in jih poskuša početi dobro. Vsi reflektiramo svoje postopke in jih pozicioniramo v razmerju do razpravne tradicije, le da smo eni pri tem malo bolj neposredni ali provokativni, kar potem pade v oči.

Forštner: Odklonili ste tako tradicionalni predmet kot temeljno znanstvenoraziskovalno metodo literarne zgodovine, vendar trdite, da ne rušite "tradicionalne" literarne vede. Lahko to pojasnite, prosim.

Hladnik: V humanistiki je vse preveč običajno poudarjati, kako vsaka nova raziskava "obračunava" s predhodnimi, revolucionira sceno, skratka gradi v opoziciji do preteklih spoznanj. Najbrž smo ta vzorec prevzeli iz literarnega sveta, kjer brez stalnega prelamljanja z uveljavljenim ne gre. Seveda se vsaka generacija poskuša lotevati istih tem drugače, vendar je treba povedati tudi, da ne odkrivamo na novo Amerike, ampak da so marsikaj postorili že predhodniki. Sam sem za podatke hvaležen Francetu Kidriču, Marji Boršnik, Antonu Slodnjaku ..., za metodo pa pobudam iz tuje literature.

Forštner: Zanima me tudi, kako ob dejstvu, da ste javno (iz)povedali, da nimate zaupanja v njene tradicionalne pojme in postopke, kot sta selekcija in periodizacija, ker ti za "emancipirano obravnavo tekoče literarne produkcije niso primerni", utemeljujete svojo izjavo, da vaš nazor ni v nasprotju s prevladujočim duhom v slovenski literarni vedi?

Hladnik: Sem pač optimist in računam na to, da bodo že jutri stališča, ki se jih kulturni pesimisti danes zdvoimljeni otepajo, popolnoma vsakdanja. Še včeraj je bila moja izjava junaško avantgardna, že jutri pa bo šolsko uveljavljena in dolgočasna.

Forštner: Kot ste dejali nekoč, v slovenski literarni zgodovini skoraj ni primera, kjer bi bilo vrednotenje neodvisno od nazorske podlage, iz katere so avtorji in kritiki rasli, spor recenzentov vašega priročnika *Slovene for Travelers* leta 1988 pa naj bi pokazal celo, da se zaradi pogostosti v domači periodiki ideološko-izključevalno kritično pisanje bralcu na Slovenskem kaže celo kot norma. Je danes še vedno tako?

Hladnik: Pred desetletji ideološki ekskluzivizem v presoji knjig ni užival ugleda in ga je tisti, ki ga je prakticiral, skušal zakamufilirati, če ni hotel tvegati osmešenja, danes pa je prostodušno priseganje na pravico do lastnega pristranskega stališča, ki ga legitimira tak ali drugačen interes, bolj vsakdanje. Kljub temu me veselo presenečajo posamezni primeri nekdanjih in današnjih literarnih presoj, ki jih ni mogoče reducirati na povzdigovanje "našega" in anatemo "njihovega".

Forštner: Literatura v sodobni (slovenski) družbi po vašem mnenju nikakor "ni več privilegirano mesto razmišljanja o lastni zgodovinski usodi in perspektivi", vendar zavračate misel, da bi to lahko vodilo v kulturni propad. Opozarjate pa, da bomo morali Slovenci, če želimo kulturno obstati, začeti resno jemati nauk svojih prednikov, na literarno dejavnost katerih smo "še preveč ponosni", in poiskati nove, neuhojene poti. Zakaj je odpiranje tujim vrednotam in/ali vplivom ter njihovo sprejemanje tako pomembno?

Hladnik: Ker je odprtost za tuje in drugačno dokazano uspešen recept za preživetje. Skupnosti, ki so se zaprle vase, ker jih je zavedla fantazma samobitnosti, se prej ali slej izrodijo. Tvegane odločitve so znak vitalnosti kolektiva in garancija njegovega obstoja, ne pa priseganje na svetlinje domače tradicije. Udobje domačega zapečka uspava, z zaspano nacijo ni pa nič.

Forštner: Deprivilegirano vlogo literature pogojujete tudi z dejstvom, da se je ta "fiksirala na drago knjigo in se tako obsodila na ekskluzivnost", saj množice raje posegajo po poceni izdelkih, kot so film, glasba ali šport. Kakšno prihodnost torej napovedujete slovenstvu, ki se je konstituiralo na domači knjigi, če lahko danes res veliko število ljudi in energije angažira le nogometna tekma?

Hladnik: Za napovedovanje prihodnosti mi manjka znanja in pameti, delal pa bom na tem, da preživimo kot specifična kulturna entiteta. Najraje bi

videl, da bi nas še naprej najbolj opredeljevala slovenščina, čeprav je jasno, da je ne moremo več postavljati kot prvi pogoj slovenstva. Naj odrečemo pravico Američanom, da bi se imeli za Slovence, čeprav slovensko ne znajo, ali Korošcem, ki slovensko sicer razumejo, ne uporabljajo pa jezika v vsakdanji komunikaciji? Potem bi se morali odreči tudi Valvazorju, Adamiču in Karlinovi. Z vsemi drugimi "slovenskimi" lastnostmi je tako, da jih takoj zamenjam za druge, samo če so boljše in nam obetajo večjo kakovost življenja: npr. alkoholizem in z njim povezano "lirično dušo", ki iz joka hitro preide v agresijo morilske bodisi samomorilske narave, katoliški značaj in z njim povezano hinavščino, ljubezen do domače grude in z njo povezano nadutost in ksenofobijo. Primitivno in nevarno je slovenstvo utrjevati z množičnimi evforičnimi stanji, pa naj gre za fuzbal, Planico, gasilsko veselico ali kakšno drugo kolektivno norost. Saj bi nam ja moralo iti za višje oblike kolektivnega sožitja, kot je bilo značilno za plemenske horde.

Forštner: Laična, pa tudi politična javnost je prepričana, da se narodna zavest vsaj posredno sicer stalno (re)producira prek univerzitetne slovenistike, vi osebno pa mislite, da ta ni namenjena vzgoji nacionalnega duha. Kakšnim interesom potlej "služi"?

Hladnik: Vem, da nas imajo za poklicne varuhe in gojitelje slovenstva, ne samo sloveniste, ampak vsaj še zgodovinarje in etnologe, in da pogosto ta družbena pričakovanja pridno izpolnujemo. Zraven pa je popolnoma jasno, da taka nacionalna reprezentanca in servis ne uživata velikega ugleda in da nas ima taista javnost za alibi. Mi naj bi se profesionalno šli slovenstvo, zato da se mu lahko javnost potem odpove. Plačaš komunalni prispevek, potem pa vržeš pirovsko piksno čez ramo, češ saj jih plačujemo, da jih pobirajo – nezrelo, perverzno in neperspektivno. V taki igri s slovenstvom nočem sodelovati in bom raje ozaveščal posameznikovo osebno odgovornost za kulturno identiteto in potrebo po njeni nenehni refleksiji. Si lahko privoščim nekaj patetike? To ni samo služba, ampak kar nekakšno poslanstvo.

Forštner: Ljubljanska slavistika, ki je bila leta 1919 ena od ustanovnih disciplin Univerze v Ljubljani, je v letu 2009 skupaj z njo dočakala že 90-letnico svojega obstoja, lani pa je minilo tudi okroglih deset let, odkar ste na Oddelku za slovenistiko zaposleni kot redni profesor za slovensko književnost. Bi lahko za bralce *Sodobnosti* ob tej priložnosti strnili najpomembnejše (pre)izkušnje iz svojega dosedanjega pedagoškega dela?

Hladnik: S stališča institucionalnega življenja je bilo v tem času pomembno naslednje: sprejem evropskega kreditnega točkovnega sistema, bolonja, ločitev slovenistike in slavistike, vedno množičnejši študij, vendar vse to na osebno pedagoško delo ni ne vem kako vplivalo. V predavanja vnašajo spremembe nova osebna raziskovalna spoznanja, izkušnje, ki jih prinašajo leta, in civilizacijski izzivi. Name sta prav gotovo najbolj vplivala računalnik in internet oz. novi načini komunikacije: revolucionarno se je olajšal dostop do informacij in prvič je vsakomur omogočena participacija pri ponujanju informacij. Nujno bi moral več svojih moči usmeriti v promocijo interaktivnih možnosti, ki jih šoli ponuja tehnologija, v prvi vrsti razni wikiji, *Wikipedija*, *Wikivir*, *Wikiverza*, *Wikiknjige*, *Wikislovar* ...: ne zgolj pasivno sprejemanje znanja s strani avtoritet, ki jim slepo zaupamo, ampak samostojna kritična udeležba pri produkciji znanja.

Forštnar: Ko se je slovenistika leta 2002 končno odcepila od slavistike, ste dejali, da se je to pravzaprav pričakovalo že vsaj od osamosvojitve Slovenije, ko so tako rekoč "umirale in se rojevale države", ta naveza pa je ostala. Ločitev navzven res ni prinesla burnih sprememb, ste pa na slovenistiki žal že v svojem prvem samostojnem letu spoznali, kako osiromašen je vaš kader, ob odzivu države na to pa tudi, da ste "tukaj bolj zaradi reprezentativnih razlogov". Lahko poveste več o tem?

Hladnik: Med povezovalne elemente družbe sodi tudi dobra samopodoba. Skupnost se dobro počuti, če ji je vseč lastna podoba v zrcalu. Naciji godijo občutki lastne pomembnosti, ta pa v naši civilizaciji še vedno temelji na kulturnem ugledu, ki ga dokumentirajo obstoj svojega jezika, književnosti in drugih umetnosti ter institucij, ki vzdržujejo in razvijajo zavest o nacionalnem kulturnem kapitalu. Vse lepo in prav, dokler se z naštetimi vrednotami identificiramo, neugodno pa postane v trenutku, ko družba spozna zasvojljive čare drugih identifikacijskih dejavnosti (estrade, iger, konzuma, ezoterike ...) in je pripravljena institucije tradicionalne kulturne reprezentance prenašati samo še kot nujno zlo.

Forštnar: Ob tem, da vam je v stiski obrnila hrbet, vam je država na začetku samostojne poti odtegnila tudi denarna sredstva za organizacijo in izvedbo dveh tradicionalnih, mednarodno odmevnih in priznanih slavističnih srečanj, Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture in simpozija Obdobja. Kako je danes urejeno njuno financiranje?

Hladnik: Akademski slovenisti imamo skupaj z drugimi humanisti in kulturniki do države čuden odnos: v skladu z deklariranim avtonomizmom

bi hoteli biti do nje kritično distancirani, obenem pa silimo pod njeno okrilje ali hočemo biti celo del oblasti. Čakamo na drobtine z njene mize in tako izkazujemo nezmožnost samostojnega preživetja. Kruta delna odstavitev od državnih jasli je imela tudi svojo pozitivno plat: namesto da bi država plačevala tujcem, da prihajajo na simpozij in seminar, zdaj delno financirajo prireditelji udeleženci, s tem ko tako kot povsod drugod po svetu sami plačujejo bivanje, registracijo oz. kotizacijo in tečajnino.

Forštner: Seminar in simpozij sta po mnenju slavistov največja mednarodna promocija domače stroke, saj se ob obeh zbira vse tuje zanimanje za slovenščino oziroma Slovence, zato ste to mačehovsko potezo države sprejeli kot “najčistejšo posledico dejstva, da država nima nacionalne strategije”. Jo je (do) zdaj že (pravilno) oblikovala? Ima torej država do matične vede danes bolj materinski odnos?

Hladnik: Saj pravim, preveliko zanašanje na mater državo je znak nedoraslosti. Prej ali slej se je treba od matere odtrgati in zaživeti na svoje. Predolga simbioza z njo in pripetost na domače jasli dobi status socialne bolezni. To velja v zasebnem življenju in tudi za institucije.

Forštner: Seminar ste nekoč označili za “poceni in dobičkonosno investicijo” tako na znanstvenem in kulturnem področju kot tudi v političnem in ekonomskem smislu, saj so na primer v obdobju slovenskega osamosvajanja “stari udeleženci tega pisali pisma svojim vladam za podporo slovenski stvari, jim telefonirali in sestavljali protestne peticije”. Je imela Slovenija podporo v mednarodnih slavističnih vrstah tudi ob vstopanju v Evropsko unijo?

Hladnik: Vstop v EU je bil logična posledica predhodnih odločitev in še zdaleč ni bil tako stresen kot tvegani čas osamosvajanja, zato kakšno kolegialno navijanje iz tujine ni bilo potrebno. Se niti ne spomnim, najbrž so prišle kakšne čestitke po e-pošti.

Forštner: Prof. dr. Vidovič - Muha je na okrogli mizi leta 2003 izpostavila dejstvo, da je bila slovenščina in posledično slovenistika do leta 1991 “temeljni prostor preverjanja nacionalnega položaja v neposrednem razmerju do večinskega jezika v federalni državi”, odkar pa (je) Slovenija vstop(il)a v Evropsko unijo, je opozarjanje na slovenski jezik ter njegov položaj v novih okoliščinah postalo nadležno oziroma moteče. Se strinjate z njo?

Hladnik: Večinoma. Izrecno sicer nihče ne ropota proti slovenistom, kadar se zavzamemo za slovenščino, potihem pa jezikovna praksa privilegira angleščino, tudi na Filozofski fakulteti in celo na slovenistiki: ko nam gre za točke za napredovanje, bomo brez slabe vesti svoj članek v angleščini točkovali više kot isti članek v slovenščini, čeprav smo se še včeraj razburjali nad tako krivičnim vrednotenjem objav. Se najdejo tudi taki, ki svoje zahteve po emancipaciji slovenščine še vedno alibično usmerjajo raje proti srbohrvaščini, v splošnem pa je največja konkurenca slovenščini nedvomno kulturno dominantna angleščina.

Forštner: V istem pogovoru ste se vsi udeleženci izrekli proti osnovanju t. i. regionalnih slovenistik, češ da gradnja teh na (takrat) povsem osiromašenih kadrih pomeni "izničevanje slovenističnega jedra". Kaj torej (danes) menite o ustanovitvi Oddelka za slovenistiko za Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem v Kopru?

Hladnik: Sam se o tej temi takrat nisem izrekal. Konkurenčne slovenistike so velika spodbuda za intenzivnejše delo, ves čas pa obstaja tudi nevarnost nelojalne konkurence v obliki dampinških diplom in popuščanja pri študijskih zahtevah. Nespremenjene vpisne številke, tj. vsako leto raje več interesentov, kot je vpisnih mest, pomirjajo strahove, da bi nam regionalne slovenistike pokradle študente. Drugače je s kadri, saj si tega, da zlepa ne moremo dobiti mladih raziskovalcev, ne morem razlagati drugače kot posledico kadrovskih potreb novih slovenističnih oddelkov.

Forštner: Ali vaš oddelek sodeluje s koprskim?

Hladnik: Prva leta, ko Koper še ni imel svojih učiteljev, smo hodili tja v pedagoško dnino. Bila je prijetna izkušnja, čeprav nam niso povrnili stroškov vožnje. Popolnoma normalno je, da se medsebojno obveščamo o prireditvah in na njih sodelujemo, smo člani mešanih komisij v akademskih postopkih in si pomagamo s "človeškimi viri", pa naj gre za mariborsko, koprsko in novogoriško slovenistiko ali za druge slovenistike po svetu. Ko nas je pred dobrim desetletjem na literarni zgodovini doletela nenadna kadrovska zamenjava, so nam s predavanji pomagali kolegi iz Maribora in od drugod.

Forštner: Je na področju razvojnih premikov v stroki ljubljanski Oddelek za slovenistiko še vedno vodilni znanstveni organ v državi?

Hladnik: Za razliko od nekaterih naših nekdanjih učiteljev, v mislih imam zlasti pokojno prof. Pogorelec, sam nisem preveč zavzet za centralistično organizacijo stroke. Koncentracija raziskovalnih in pedagoških sil na Ljubljano je bila nekdanj gotovo nujna za ustanovitev institucij in za doseg kakovostnih standardov, v današnjem svetu, ki na upravni, ekonomski in kulturni ravni emancipira periferijo in tako skrbi za njeno vitalno prekrvljenost ter osmišlja življenje v njej, pa je centralistični model anahron. Raziskovalnih področij znotraj slovenističnega jezikoslovja in literarne vede je toliko, da nobena institucija z omejenim številom ljudi ne more pričakovati, da bo na vseh prva, ampak si za prvenstvo izbere specifične niše.

Forštner: V devetdesetih letih ste opozarjali, da zaradi množičnosti vpisa na vaš oddelek pada zahtevnost in posledično kakovost študija na njem. Možnost rešitve tega problema ste videli zlasti v uvedbi podiplomskega študija. Je ta izpolnila vaša pričakovanja? Lahko torej vsaj na tej stopnji uresničujete univerzitetnemu študiju ustrezno raziskovalno dimenzijo, ki je na dodiplomski ravni ne morete oziroma niste mogli?

Hladnik: V množici se posameznik skriva in dá od sebe manj, kot če je sam in izpostavljen, zato smo lahko novim slovenistikam hvaležni, saj so mogoče deloma omilile težave, ki jih prinaša preveliko število vpisanih. Ena dobrih strani bolonje je, da smo v njej podiplomski študij zastavili resneje kot do zdaj. Stari individualni študij smo nadgradili z dvema skupnima predmetoma, kjer študentje predstavljajo svoje delo, dobijo povratne informacije in spodbudo za nadaljevanje. Doslej je bil osip na podiplomskem študiju velik oz. je do magisterijev in doktoratov prihajalo z veliko zamudo; držimo pesti, da bo naprej drugače.

Forštner: Kot problem ste takrat izpostavili tudi dejstvo, da naj bi se mnogi za študij slovenskega jezika in književnosti odločili zgolj zaradi "nacionalnega čustvovanja", ki po vašem mnenju ni zadostna motivacija. Kolikšen je vpis na Oddelek danes, po več letih bivanja v evropski družini, in kakšni so zdaj razlogi posameznikov za vpis na ta študij?

Hladnik: Že nekaj časa nisem napravil ankete, zato težko rečem kaj zanesljivega. Prizadevam si za to, da domoljubne pobude za študij nadomesti strokovna radovednost. Za dobro in uspešno delo predmeta raziskovanja ni treba ravno ljubiti. Če bi bila ljubezen do predmeta pogoj za raziskovanje, kdo pa bi potem sploh razmišljal o manj poznanih ali

manj vseh letnih plateh literarnega življenja? Naklonjenost do predmeta naj se raje rodi iz intenzivnega dela na njem.

Forštner: Večina Slovencev se najbrž ne zaveda, da nam “zaradi nezadostne reprodukcije vsako leto zmanjka blizu 17.000 rojenih govorcev slovenščine in da je treba to praznino zapolniti s priučenimi govorci, če nočemo, da nas čez pičlih sto let čisto ne zmanjka”, za kar že vrsto let skrbi Center za slovenščino kot tuji/drugi jezik, ki deluje v okviru slovenističnega oddelka Filozofske fakultete. Povejte prosim več o tej dejavnosti Centra, pod okriljem katerega sicer potekata tudi obe mednarodni slovenistični srečanja.

Hladnik: Center za slovenščino je prvi naslov za vse tiste od drugod, ki bi se radi naučili slovenščine. To počnejo na več deset slovenskih univerzitetnih lektoratih po svetu, pridejo v Slovenijo na štirinajstdnevni ali daljši tečaj slovenščine, tuji jezikoslovci, filologi in drugi humanisti s slovenističnim znanjem enkrat na leto nastopijo z referatom na mednarodnem simpoziju Obdobja. Center za učeče se izdaja različne priročnike, učbenike in zbornike s strokovnih prirediteljev, potrdila o znanju jezika, uspešno se prijavlja na evropske projekte itd. Seveda pa njegova velikost in struktura še zdaleč nista primerni za servisiranje strateškega uvoza “človeških virov”, če bi si seveda priznali, da je to nujno za ohranitev populacije na tem prostoru. Sam sem prepričan, da je ljudi na svetu absolutno preveč in ni s krčenjem populacije nič narobe. Samo preživetveni egoizem nam prišepetava, naj najprej poskrbimo za zmanjšanje števila drugih.

Forštner: Ob tem dejstvu se vam zdi prizadevanje “zakompleksanih Slovencev”, da bi se čim prej odrekli slovenščini in slovenstvu, ki da jih “zoprno ovirata pri uveljavljanju”, najbrž še zlasti nerazumljivo in moteče, saj sami verjamete, da je biti Slovenec pravzaprav zavidevanja vreden “luksuz”, ki ga je pač treba plačati, če ga hočemo obdržati. Smo Slovenci že pripravljeni vlagati v jezik in slovenstvo ali sta ti entiteti za nas še vedno predvsem “breme in prisilna žrtev”?

Hladnik: Če sodim po tem, kako lahkotno se izgublja slovenščina v estradi (popevke), športu (terminologija), vsakdanji komunikaciji (grafiti, blogi) in znanosti (objave, predavanja) in kako nas je slovenščine včasih sram (npr. zgražanje nad novimi besedami, kot so zgoščenka, večpredstavnost ‘multimedia’, vnašalka ‘enter’), je slovenščina za marsikoga res prehudo breme. Prenekateri drugi pa je enako nesimpatičen z gorečno deklarativno uporabo zgoljslovenščine v vseh komunikacijskih položajih, češ kar nauči se, če me hočeš razumeti, *hier spricht man nur slowenisch* – sem

kar vesel, da na takih "državotvornih" jezikovnih barikadah ne poveljujejo slovenisti. Naj se ekstremi izravnajo. Rad bi preprost normalen odnos do jezika, eno tako blágo, vsakdanjo in samoumevno mešanico slovenščine kot koristnega orodja in sredstva prijetne kulturne identifikacije.

Forštner: Pomembnost slovenskega jezika v svetu pogosto dokazujete z dejstvom, da tuja računalniška podjetja vanj prevajajo računalniške programe, pri čemer seveda "ne gre za nobeno eksotično ljubezen do slovenstva, ampak za golo ekonomsko korist". Ali danes tudi sami (uspešno) tržimo slovenščino kot prepoznavno "blagovno znamko" ali njeno vrednost še vedno bolj(e) izkorišča Microsoft?

Hladnik: Na slovensko programsko opremo smo se navadili in mojstri računalničarji kupcu nič več ne svetujejo, naj raje vzame angleško, češ da bolje deluje. Hvalabogu slovenščina tu nima več poudarjene reprezentativne, ampak uporabno vlogo. Najbolj me veseli razcvetanje slovenščine v tistih segmentih virtualne resničnosti, ki je ne kreirajo programerji, ampak laiki, tj. na *Wikipediji*. Od 2002 so generirali več kot 86.000 gesel, letna rast informacij je 20-odstotna, kar pomeni 37 novih člankov na dan. Z izjemo pičlega odstotka gesel, ki jih napišemo v okviru študijskih projektov, se vse to dogaja spontano, brez državnih subvencij in brez institucionalne spodbude ter nadzora, kar je za Slovence, ki se nenehno ogledujemo za kakšno avtoriteto, ki naj prevzame komando, vsaj nenavadno, če že ne čudežno.

Forštner: Spremembo pismenosti oziroma premik od knjižne k vizualni kulturi, ki je matični jezik in vedo nedvomno potisnil(-a) na rob družbene pomembnosti, ste za razliko od večine kolegov na Oddelku sprejeli kot izziv, ki mu že vrsto let uspešno "kljubujete" s spletno stranjo <http://lit.ijs.si/hladnik.html>, na spletu pa ste postavili tudi literarnovedni diskusijski forum oziroma skupino Slovlit. Povejte nam, prosim, več o tem.

Hladnik: Nam je všeč ali ne, sprijazniti se je treba, da nas ni, če nas ni na internetu. Saj to že vemo in imamo za naivnega butca tistega, ki bo šel sklepat posle s podjetjem, ki ga ne bi prej našel na internetu in ga tam preveril. Vztrajanje v "čudoviti izolaciji" od spletne resničnosti ni nikakršen luksuz ali znak elitnosti, ampak socialne ignorance in civilizacijske nepismenosti. Privoščijo si jo le še socialni eksoti, navezujoč se na ludite in amiše. Če so literati, stavijo na redkega butičnega bralca in zbiralca, v šolah in na univerzi pa so taki na srečo zelo redki posamezniki

zgled, tako kot v vseh drugih službah – najmileje izraženo –, opravilne nesposobnosti. Hudo mi je, da je moja institucija, ljubljanska Filozofska fakulteta, v zadnjem času deležna javne kritike zaradi “katastrofalne implementacije digitalne tehnologije”, vendar očitkov žal ne morem zavrniti, saj sem tudi sam od časa do časa jezen zaradi njene strašne inertnosti. Njen odnos do zbirke pospletenega slovenskega leposlovja, ki ga vzdržujem na strežniku FF, spada že v rubriko *Saj ni res, pa je*. Mesec in pol je trajalo premljevanje na lestvici prvi računalničar, glavni računalničar, prodekan, dve seji dekanovega kolegija, preden je bila zbirka oprana suma, da ne vsebuje prepovedane literarne robe – kot da bi ponujal mamila, ne pa navadnega seznama slovenske klasike! Nič bolje ni s spletnimi stranmi oddelkov, z gradivom za senat, s spletnimi objavami diplomskih nalog ipd. – Literarnovedne, jezikoslovne, slovenistične in humanistične informacije razširjamo v forumu Slovlit, ki že enajst let gostuje na strežniku Inštituta Jožefa Štefana in spodbuja k živi strokovni debati. Blizu 1300-glava slovlitovska skupnost se je navadila na vsaj eno poštno sporočilo na dan in močno prispeva k obveščenosti, povezanosti in atmosferi v stroki.

Forštner: Čeprav ste velik ljubitelj in celo zbiratelj “klasičnih”, torej tiskanih knjig, ste tudi zagret zagovornik t. i. e-knjige, zato ste že pred leti na omenjeni spletni strani začeli postavljati zbirko slovenske literature. Kako obsežna je ta ob izteku prvega desetletja 21. stoletja?

Hladnik: Začel sem z *Zbirko slovenskega leposlovja* na Štefanovem strežniku, zadnja leta pa s finančno podporo Ministrstva za kulturo s študenti postavljamo slovenska besedila na Wikivir. Korpus se je odebelil za osem milijonov besed. Prednost ima popravljanje besedil, ki so strojno prebrana v okviru velikih digitalizacijskih projektov pri nas (Digitalna knjižnica Slovenije) in po svetu (Googlove Knjige), da bo po njih mogoče zanesljivo iskati, ne pa jih samo gledati. Na seznamu vsega pospletenega leposlovja, ki sem ga omenjal prej, je trenutno dobrih 2000 naslovov. Ocena, da smo z digitalizacijo na Slovenskem nekje blizu polovice tistega, kar je mogoče pospletiti brez izrecnega dovoljenja avtorjev ali dedičev, je mogoče malo preveč optimistična. Ja, dela je še dovolj.

Forštner: Ker sva ravno pri “klasičnih” knjigah, vas moram povprašati o antologiji slovenske pornografske proze, v kateri sta z Marjanom Dolganom objavila tudi Prešernove t. i. apokrifne verze, ki so narodnega pesnika razkrili v nič kaj klasični luči. So (bili) nekateri res tako “kosmati”, da je izraz apokrifni verzi zanje še preblag?

Hladnik: Izraz apokrif pove le to, da za besedilo nimamo avtorjevega rokopisa in da je zato njegova izvirna oblika negotova. Merila kosmatosti se sicer spreminjajo: to, kar je bilo včasih obsceno, je danes vsakdanje, ampak Prešernovih najbolj sočnih vendarle ne bi vključil v šolske učne načrte. Radovednež jih bo že sam prebral na internetu.

Forštner: S to knjigo ste prav gotovo poskrbeli za učinkovito deprofanizacijo Prešerna kot "narodnega preroka" oziroma "narodne svetinje", za kar naj bi ga Slovenci po vašem mnenju "zlorabili". Sicer pa je mit o Prešernu le eden od mnogih, ki jih razbijate s svojimi raziskavami. Zanimive se mi zdijo predvsem vaše ugotovitve o t. i. kultu matere. Bi za naše bralce, ki jih (morda) ne poznajo, povzeli dejstva, ki so se vam v zvezi s tem razkrila v raziskavi domače pripovedne proze?

Hladnik: Radi pozabljam, da je bil Prešeren pesnik ljubezni, ne pa domovinski pesnik, kot bi ga radi videli t. i. domoljubi. Ti naj si namesto Prešerna na bandero raje narišejo Koseskega. Statistika oseb v slovenski kmečki povesti pokaže, da mati kot oseba pripovedno ni zanimiva in je daleč za očetom in sinom, presenetljivo veliko pa je tudi število negativnih materinskih likov: izrazito slabih žena sem v 240 povestih naštel enajst proti eni izrazito dobri oz. proti le petim zlim možem. Mit matere, ki so ga gojile vse nazorske opcije, je šolski vzgojni konstrukt: redka besedila, ki kujejo mater v nebo, so vztrajno postavljali v čitanke, literarne zgodovine, učbenike in na proslave (saj vemo: *Solzice*, *Skodelica kave*, Bevkova in drugih pisateljev matere ...) in tako zatrli zavest in refleksijo o popolnoma nasprotni socialni in literarni realnosti.

Forštner: Če se strinjate, bi se na koncu pogovora vrnila k slovenskemu romanu, a ne k žanrski obravnavi zgodovinskega romana, ampak k dejstvu, da ste bili imenovani za predsednika letošnje žirije za *Delovo* nagrado kresnik. Predvidevam, da te dni intenzivno prebirate romane, ki so izšli v preteklem letu?

Hladnik: Ja, okrog 110 romanov za lani je pokazala bibliografija. V kratkem času ne moremo vsi prebrati vseh in čisto od začetka do konca, toliko pa že, da lahko z mirno vestjo izrečemo mnenje. Branje leposlovja je ob vsem ostalem, kar je treba početi strokovnega, nekakšen luksuz in vesel sem, da mi ga je sodelovanje v žiriji omogočilo.

Forštner: Kako se počutite v tej, nedvomno častni vlogi, glede na to, da ste načeloma odločno proti vsakršni selekciji v literaturi?

Hladnik: Zaradi obilice drugih dolžnosti pa tudi zaradi načelnega stališča, da literarni zgodovinar ne sme vrednotiti in se vmešavati v literarno sceno, sem se do zdaj te časti otepal in potunkal v žirijo raje kolege. Ker pa je literarno nagrajevanje zanimiva raziskovalna tema (tudi tema nekega doktorata pod mojim mentorstvom), bo čisto poučno od blizu opazovati, kako prihaja do odločitev: bo odločal jezikovni artizem, izbira teme, žanrske preference, interpretabilnost knjige, avtorska, nazorska ali založniška blagovna znamka in v primeru izenačenih ocen dejstvo, da je bil nekdo že večkrat nominiran, ne pa še nagrajen? Moje bralsko stališče bo eno izmed petih in predstavljam si, da bo nagrado dobila knjiga, ki se bo na naših osebnih lestvicah v seštevku uvrstila najvišje.

Forštner: Verjamete, da žirija nagrado vedno podeli tekstu, ki je v konkurenci resnično najbolj kakovosten, ali bi ob dejstvu, da naziv najboljši roman leta med bralci, založbami, gospodarji subvencij ter končno tudi v literarni zgodovini precej odmeva oziroma da je zanje pomemben in/ali očiten "signal" o (bodisi literarni ali tržni) vrednosti dela, kdaj lahko govorili tudi o favoriziranju določenega avtorja?

Hladnik: Kaj pa je to literarna kakovost? Saj ni soglasja o tem, kaj naj bi to bilo. Enim je sinonim jezikovne in slogovne perfekcije, drugim sinonim pomenske polifonije, tretjim sinonim berljivosti ... Določanje prvega mesta med žanrsko in še drugače zelo različnimi romani je kot izbiranje med hruškami, jabolki in grenivkami. Naj bo figa užaljena, ker imam rajši češpljo? Najbolj zdrav je menda ribez, ampak nekaterim je preprosto prekisel. Bolj ali manj soglasna izbira zmagovalca bi bila dokaz, da so člani žirije iz iste socialne skupine in imajo dokaj enotno predstavo o tem, kaj je književnost, nesoglasja pa bi bila dokaz diferenciranosti literarnega sistema in soobstoja različnih meril vrednotenja. Zelo sem radoveden, kako se bo letos izteklo. Deset nominirancev ne bo pretežko določiti, ker je literarno ambiciozne in zraven uspele tekste precej lahko prepoznati, več zadreg vidim pri odločanju za prvaka, in to ne zadreg take sorte, kjer bi dva žiranta navijala za enega avtorja, trije pa za drugega, ampak takih, kjer se žirant sam ne zna odločiti, komu med dvema favoritoma bi dal prednost. Saj tudi v restavraciji pogosto ne vemo, kaj od dobrot bi naročili. Samo otroci vedno natančno vejo, kaj hočejo ali česa ne marajo. Kako me je zaneslo v kulinarično metaforiko! Sicer pa: a ne rečemo tudi pristranskemu odločanju kuhinja?

Forštner: Se vam torej zdi, da je šla nagrada do zdaj vedno v prave roke?

Hladnik: Premalo sistematično sem spremljal sodobno romanopisje, da bi lahko rekel kar koli prepričljivega. Prav mogoče je, da bi ob ponovnem premisleku čez 20 let izbrali drugače, ampak to je menda v življenju normalno.

Forštner: Vzpon na Rožnik, kjer bo 23. junija potekala slovesna prireditev ob podelitvi nagrade, od vas zagotovo ne bo terjal veliko napora, saj ste tudi sicer zagret hribolazec, in kot sami pravite, v hribe in gore zahajate predvsem zaradi "življenjskega ravnotežja". Imate to poletje v načrtu kakšno zahtevnejšo odpravo?

Hladnik: Oh, za podvige kam daleč in visoko nisem, to počne sin, ki je alpinist. Meni zadoščajo turni smuki ob koncu tedna, izleti po manj obljudenih koncih v domačih hribih in sem ter tja kakšna lahka plezarija, če me kdo vzame s sabo. Ampak s to dejavnostjo se pred literati ni priporočljivo hvaliti, ker se po tekočem traku norčujejo iz nje. Po pravici, saj je samovšečna podoba alpskega Slovenca spet hudo vprašljiv identitetni konstrukt. – Na Rožniku bo naporno le potrpeti s tisto čudno folkloro z baklami in ovenčanimi vestalkami.

Vlado Žabot

Ljudstvo lunja

(poglavje iz romana)

VII

*Duh lova,
ti ga hraniš,
on te hrani*

Selišče ni bilo več po starem ... Povsod se je čutilo neko vznemirjenost. Možje so postopali, se zbirali tu ali tam, še največkrat ob močvirski strani ograde, izmenjavali tiho besedje, si odkimavali, prikimavali, krilili z rokami drug proti drugemu, stikali za nečim po rebri, na kratko odhajali in se vračali in se sploh vedli, kot bi jih nekaj gonilo in begalo, vendar hkrati držalo v selišču ali v njegovi bližini. Resda so Jelina še zadevali vzvišeno srepi, postrani pogledi mladih lovcev. Toda ves ta očiten nemir je govoril drugo.

Mrmurja in Smodujaka še zmeraj ni bilo pod brest.

Pogrešal je tudi dva mlajša lovca.

Od žensk, ki niso krotile besedja, se je tu in tam slišalo o grutih, o Ivinu pa tudi o muzgih ...

Toda moral se je držati ob strani. Ni smel med ženske. Tudi z besedjem ni smel do njih.

Sicer pa so sedaj ob vsem tem imeli neko posebno veljavo ognjenosci Vranijak, Sovijak, Somujak in Cerujak. Resda to ni bilo prav zelo očitno – saj se je zdelo, da vsak od lovcev in starcev tudi brez njih ve, kaj in kako. A se je vendarle čutilo, da bi vsi brez izjeme prisluhnili ter nemudoma izvršili, če bi kateri od njih kar koli izrekel.

Nekaj jih je sicer še zmeraj vsak dan odhajalo na lov.

Mlajši Vodinec, robat, širokopleč, prepirljiv Klenujak je celo uplenil bobra.

Duh krvne golide pod brestom se je dramil, se je širil ...

Toda po ostalem bornem, v glavnem pernatem plenu sodeč ter po redkih glasneje izrečenih besedah med možmi je sedaj le malokoga vleklo v tista oddaljena, prava gozdna ali močvirska lovišča – raje so se zadrževali kar po bližnji okolici ali odhajali v griče prežat na zgodnjo srnjad. Mlajši so kdaj med sabo momljali tudi o medvedu v Dolnjem hrastju ...

Cerujak ni hodil z njimi.

Pravzaprav je bil tudi sedaj bolj zase kot z drugimi.

Toda že to, da ni šel za divjadjo, da ga k temu ni spodbudil niti ob vzdramljenem krvnem duhu ob koncu te zime prvi uplenjeni bober niti govorice o medvedu v Dolnjem hrastju, je govorilo kot znamenje – ko je kar naprej hodil okoli ograde, kot bi iskal vrzeli, si ogledoval okoliška drevesa in se pri vsem tem ni zdel najbolj zadovoljen, če ga je kdo ogovoril.

Starci so pletli košare in vrše pa tudi nasajali, prevezovali in ostrili stare, precej oškrbljene rožače in kamnjače ter pripravljali daljše in krajše, ostrokoničaste kolce kakor za jamske pasti.

Tudi to je imel Cerujak na očeh.

Nekateri so žarili in polivali kamne ter razpokane drobce brusili v nove puščične osti. In v nočeh sta po dva in dva oborožena moža postavala in hodila po selišču ter previdno iztegovala vratova čez ogrado.

Ob vsem tem, kar je begalo, kar je strašilo, pa je Jelin vendarle dojel, da ga prikrito spremljajo celo pogledi žensk, medtem ko je bilo v mrki moški molččnosti čutiti neka vprašanja, ugibanja – ki jih niso hoteli izreči pred njim. Kazalo je skratka, da je manjkanje Ivina tudi njim jelo kljuvati v glave, da so ob tem s skrbjo ugibali o grutih in čezrečnih muzgih – in da prav zato tudi Jelin zbuja posebno pozornost. Naj vidijo, naj vedo, se mu je ob tem nenehno sukalo v glavi in dramilo tiho, prikrito kujavost ter ga prav tako tiho priganjalo sem in tja po selišču, k ogradi, k vohanju v veter, h golidnemu duhu ter zmeraj bolj tudi na lov. Kljub vsemu: na lov ... Tudi z roko je že kar nekako kazalo – saj je svoj trdi, močni lok že lahko napenjal za skoraj celo dolžino iztegnjene roke.

Mamilo je.

Naj vidijo, naj vedo, se je pletlo ...

Prikazovali so se mu bobri, v glavi so se dvigale race iz zakotnih mlakuž in trstič in imenitne puščice so tudi v mižanju zlahka zadevale, kamor koli je pač nameril s čudežnim lokom. In je bil zmeraj bolj prepričan, da prav sedaj lahko dokaže, kaj v resnici je, in da vsemu navkljub zmore premagati strah, ki je tudi najbolj izkušene, najuglednejše lovce, celo

ognjenosce med njimi, držal pri ogradi ali v bližnjih pašah nad Kalnico. Predvsem zaradi tistega bobra se mu je zmeraj bolj pletlo v obete – čeprav je vedel, da si je v tem času za bobra treba upati globlje ... in da ni kar tako, v tistih samotah, če veš, da se po njih klatijo besi jeznega zvezdnega Sahuša, lovca nad lovci, da se tam prav tako klatijo gruti, morda tudi muzgi, in če se ti od časa do časa še stemni, še zvrtili, ali se kar samo od sebe boleče zažene v prsih, da stopi rosa na čelo.

Toda nemir se ni več polegel – znova in znova je zavohal duha iz golide in moral je odmotavati sveženj, napenjati lok, nastavljati puščice na tetivo ter se z bojznijo, da ne bi po nepotrebnem škrbil dragocenih osti, le s težavo obvladovati, da puščic ni prožil v podgane ali kar tako v steno kolibe. Predvsem se je s streljanjem v podgane ali kar tako bal še huje užaliti zvezdnega Sahuša in njemu podložnega hekija v kunji lobanji. Onečastil, spridil bi puščico. Morda celo lok. Ter v zvezdnem Sahušu, v hekiju pa tudi v lovskih duhovih nemara za zmeraj zbudil prezir.

Mamilo je.

Tudi v zraku, v vonjih iz gozda, iz močvirja se je po tistem neurju čutilo drugo. Dišalo je po leskovih smrklih, po v brst vzdramljenem vrbju, po prvih jatah rib – po samem pomladnem boštvu, po dobrotni Soomi, ki je prihajala ... in ki bo po drevju in pašah, po trstju in vodah in v toplih vonjavah gozdov vsa mlada in blaga spet čakala in razplamtevala hotnost Ognjenega.

Iz lovcev in starcev so resda mrko srepeli komaj prikriti strahovi.

A Jelin je vedel več ...

In je tudi s potuhnjeno privoščljivostjo včasih vlekel na ušesa ugibanja in vznemirjenost zaradi grutov in Ivina.

Vedel je. Pa ga niso vprašali. Pa ga niso želeli poslušati.

Vedel je, da kosmati gruti v nočeh prežijo v močvirju in lunjskih pašah. In je več kot kdor koli od njih vedel o Ivinu ...

Tudi to, da sta se bila mrmur in Smodujak v spremstvu še dveh mlajših lovcev prav zaradi Ivina in grutov ter muzgov podala v Vodine in Jazbe, je ujel iz sem in tja besedja – kar mu je v prsih le še razdrezalo kujavo trmo, da je le še bolj vedel, le še bolj čutil, da vsemu navkljub prav sedaj hoče v lov.

Sicer pa je vse od ubornega lova hitro, sproti pohajalo in zmanjkovalo.

Resda se je tu in tam v katero od vrš že ujela kakšna riba. Ženske so v prisojah nabirale še zalizane polže in prve školjke v obrežnih plitvinah. V ograjenih gredinah se je očem prijetno, živo razzelenovalo še pred zimo posejano zrnje ... Toda vse to in že cimast beli koren s prisoj, pa tistih nekaj ptičev z racami vred ni kaj prida zaleglo.

Sploh pa med ulovom že nekaj dni ni bilo več nobenega bobra.

A Cerujaku in Vranijaku, Somujaku in Sovijaku pa tudi večini ostalih se je očitno zdelo pomembnejše postopati ob ogradi, ugotavljati trhljost njenih kolov, odkimavati nezadovoljnost drug drugemu ..., dokler kljub blatu niso okoli ograde začeli kopati v risu ptičjega leta razporejenih globokih jarkov in jam, celo zabijati novih kolov in naposled spletati tudi novo, visoko ogrado z dvojno steno ter jo nasipavati z zemljo.

Veliko dela je bilo s kopanjem jarkov in jam, z zasajanjem šilastih kolov po njih in z obnovo ograde – ki pa se mu Jelin zaradi žensk ni smel pridružiti.

Zato je postopal, poležaval v kolibi, zato ga je zmeraj bolj podžigalo, zmeraj bolj sililo – in se je v obotavljanju, v strahu pred besi, zmeraj bolj čutil nekakšno potuhnjeno gnido, ki zgolj odjeda od skupnega in se priskuti sebi in drugim. In v vse to je vonjal duh iz golide, kazal se je veper, prihajala je dobrotna Sooma in manjkal je Ivin ... in zobato je režalo v dremež, ga priganjalo, mučilo, se mu spreobračalo v blodnjo o skopljenem vtiču in pasjeglavemu stvoru, ki se je občasno znova kazal v mižanje ter se krvavo šobil v tisti "flop, flop" iz mednožja, ko potem pod vtičem krvavo, prazno zevata rani in je še najboljše umreti.

Moral je v lov.

Ni bilo druge.

Zaman je bilo vse, kar se je želelo zoperstaviti temu, kar je grozilo z besi, z zverjo, celo globoko zasunjene kosmate podobe grutov iz tiste noči niso zalegle, niso bile v prid, čeprav so se temno tajile tudi čez dan in grozeče prežale po glavi.

Vendar ni bilo druge.

Že navsezgodaj se je odpravil.

Se še v temi, na skrivaj obilno namazal z mastnim, gnojničnim glenom iz svinjaka.

Ter se s skritim svežnjem pod tuniko, v gostem, zamegljenem pršu splazil izza ograde, mimo izkopanih jarkov in jam in čez reber ... V prsih mu je mučno razbijalo in med hojo ga je dušilo. Vendar je stiskal zobe. Od mraza in vsega ga je spreletaval drget – globoko zažrta drhtavica je opominjala na slabost, na šibkost telesa, ki bi se že pod rebrijo najraje sesedlo – a odločitev je kljub temu ostajala trdna. Dokončna. Kajti takole, potuhnjeno in kot nekakšen zalezeni črv ob velikem delu vsega selišča, ni več ne hotel, ne mogel, ne smel zgolj čakati. Duhovi, ki so ga bili v teh dneh ravno s tem zmeraj bolj prezirljivo najjedali v glavo, so postali prehuda mučnina, prehuda žerjavica, s katero ni mogel več ne poležavati ne postopati ali prisedati k ognju pod brestom. In še manj brez sramu

hoditi po skupno iz meha – ko se je vendarle dobro čutilo duha iz golide, ko so ga mladi lovci pogledovali postrani in je iz dneva v dan bolj jasno čutil njihov lovski prezir.

Sklenil je torej v nekaj dneh prinesiti svoj plen – ali za zmeraj ostati v močvirju.

Grenko mu je bilo zaradi te odločitve, s to tegobo v glavi, samemu, ko je, prvič brez Ivina, stopal v temo, po zamegljeni rebri navzdol, kot v slutljivo prežanje iz bližnjih dreves in goščar – in ko mu s težko sapo, s tiščanjem v prsih in s šibkostjo v udih ni moglo kazati dobro. Vmes ga je, še nekje v rebri, dohitel pes, ki se niti z jeznim zamahom s svežnjem ni dal odgnati v selišče. Samo odskočil je. Ter dvignil ušesa in čakal. In bi gotovo lajal sem in tja po obrežju ter dvignil na noge vse selišče, če bi odrinil brez njega. Zato mu je pač raje mignil, ga pač raje pustil v drevak, kjer se je kar takoj potuhnil in legel k stranici.

Medtem se je nekoliko višje v rebri morda nekdo po človeško premaknil, po človeško prestopil ... Tudi zato se je Jelinu zdelo dobro čim prej zagrabit za drog ter odločno odriniti po črni, v nizko meglavje zagrneni Kalnici.

Nad gladino so črno segale veje, tu ali tam se je z odtenkom sivine nemo pokazalo deblo, ponekod je skorajda bela megla docela zakrivala vse tisto še nočno zadaj in dalje, spet drugje se je temno razpiralo kakor v črno votlino. Prav tako se je črno iztezalo in bledikavo kazalo v glavi, tudi z belimi kolobarji namesto oči, v pasjih, kozjih opravah, in je od vsepovsod nemo prežalo. Tudi Ivin ..., ki bi lahko, v kazen, v tegobo, iztegnil roko izpod gladine – in bi bilo zabuhlo, utopljeno, z rano čez čelo, z rano v pogledu ali v šepnjeni kletvi nečistega ... Stiskal je zobe ter rinil in skušal odganjati slutnje, privide, prisluhe in zlo, ki se je napletalo, zgrinjalo ter se tu ali tam znova in znova meglilo v podobe, v skrivenčene tenje, v postave z leve in desne, v pritajenem vetru, v drobnem dežju in begavih šumih.

Silil se je verjeti v drugo – predvsem v bobra ... tudi v vepra, če bi se ravno prikazal.

Pes je dvigal ušesa in vohal, a je po vsem sodeč čutil in vedel, da mu je biti pri miru in tiho. Tudi sam je vohal, tudi sam je napenjal ušesa in glavo ter se z drogom trudil biti tiho.

Vedel je, da bi lahko kjer koli v tem nočnem prežali besi jeznega zvezdnega Sahuša, da bi lahko prežali gruti ... in da je bobra treba čakati v temi, da se mu ni mogoče približati in ga presenetiti z zalezovanjem. A se je že tudi spomnil bobrišč, ki sta jih bila videla z Ivinom – in drevaka in vsega, kar je potem v tisti noči ostalo ... pa se spet s tesnobo v prsih moral ozreti za gruti, ozirati za zverjo ter v naglem rotečem šepetu v veter

odganjati pritajene, nadležne duhove iz glave, ki so se tiho plazili, tiho pošastili in niso hoteli pomeniti bobra.

Tudi ko je zavil kar v prvi obetavni zatok med mladim, na gosto zaraslim vrbjem, so duhovi megličavo blodili in se spreminjali v slutnje besov, grutov in muzgov – ali v volčje zveri ... Pes je obračal glavo in dvigal ušesa v veter, ki je od časa do časa prinesel kak vonj. Vsekakor pa tak veter v hrbet ni mogel biti ugoden za lov v tem zatoku. Pravzaprav se je zdel kot nalašč tako, izza hrbta v lovišče, kot znamenje slabega, kot hudobija, v kateri ne moreš do plena. Zato ga je spet grabilo slabo. A tudi nekakšna togota, zaradi katere je kljub vsemu odrival, se kljub vsemu pehal, celo hitreje, manj previdno, kot bi bilo prav, čeprav je vedel, da je v takem treba počasi, pritajeno, ker se vznemirjeni bober pač takoj skrije v bobrišče in se vsaj tisti dan več ne prikaže iz njega.

Tako ali tako je moral globlje. Precej globlje. Kljub besom in vsemu. Tudi duhovi so v zbegani glavi zahtevali isto ... in je to isto zahteval veter in je to isto zahteval zatok – ker po obrežjih vsaj za zdaj ni bilo videti vrzeli, ki bi obetala jarek ali pretok med dvema zatokoma ali vsaj travnato plitvino, po kateri bi morda bilo mogoče najti dovolj obetavno prežo v bližini bobrišča. Trudil se je v pogumnost, v potrpežljivost. V umirjenost, ki ve, kar mora in hoče – in zmore. Čeprav doslej še ni bil na pravem lovu na bobre. Resda sta v zadnji jeseni z Ivinom pomagala pri pasteh, ko so mladi samci prihajali tudi do obrežja Kalnice, in da je takrat slišal to ali ono o lovu v času odjuge, ko se ta živad pari, tudi vonj bobrine iz ritnih mošnjic si je dobro zapomnil, toda vse to je sedaj zakrivala gosta meglena tema, slutljiva samota, nemir in bojazni in strah z besi in gruti, tudi s čezrečnimi muzgi in smrtjo in Ivinom ... in prežečo tihoto, ki ji ni mogel zaupati. Vznikali so duhovi, se hulile podobe, šumot koraka, šum vetra, pljusk, drobno pikljanje dežja – pod drevakom je leno polzela voda, ki se v takem zazdi potajena pošast, potajena Heka ..., da je nemudoma treba odvrniti slutnjo, odkimati, zariniti drog in stisnjenih zob prisluhniti nekam za bobri ter verjeti v lovski obet, zaupati lovskim duhovom, ki tiho terjajo, tiho obetajo in ki kljub vsemu priganjajo dalje in globlje v samoto. Pes se je ob vsem tem zdel dobro izurjen lovec, ki ve, da je treba poslušati in vohati v veter ter pri tem potrpežljivo molčati, potrpežljivo čakati – in vedeti svoje. Tukaj je bil drugačen kot v kolibi – morda celo drugo. Predvsem se je zdel čudno izurjen, kot vjen drevaka in vsega, kar je od vsepovsod motilo voh ali sluh. Veter se je krepil. Za hip se mu je zazdelo, da voha mrhovino ... vsekakor pa je tak veter v hrbet pomenil, da si daleč naprej po tem zatoku več ne more obetati plena. Vendar je bil že predaleč, da bi se vračal do Kalnice in potem tam iskal drugi zatok.

Zato je rinil naprej. Ter poskušal verjeti, da mu tokrat lovski duhovi hočejo dobro – predvsem zaradi loka in puščic se je čutil dolžnega vesti možato, po volji duhov in kolikor mogoče po lovsko. Čeprav ga je hkrati grabila ihta. Čeprav je hkrati dvomil, da bi mu moglo uspeti, in čeprav je od slabosti in vsega še zmeraj drhtel ..., vendar je rinil in skušal skozi veter, skozi pikljavi dež kar koli slišati in se kljub vsemu tajiti v temo in razločiti, kar se je morda samo od sebe, morda od vetra zganilo tu ali tam na obrežju. In skušal kljub vsemu temu od znotraj, kljub vsemu temu od zunaj, po svoje ravnati drevak.

Zatok je bil dolg in naporen, zamuljen, zaraščen – in pravzaprav ni obetal bobrišč. Voda se je zdela negibna, mrtva. Na ponekod dvignjenih delih obrežja bi resda utegnil odkriti kak rov, vendar je vedel, da taki rovi navadno niso naseljeni, da bobrom pomenijo le začasna, zasilna zatočišča in da se je spomladi ob takem zaman nadejati plena.

Sicer pa se zmeraj znova zazdi, da kakšno temno deblo ob vodi ni deblo, da je to ali ono morda štor – morda tudi ne ..., ko se je treba izogniti v vodo podrtemu drevesu, kupu šibja, ko je veter sumljivo na drobno, zdaj malo tu, zdaj malo tam in potem znova kot v jeznem izdihu od daleč in skozi vejevje in skozi goščaro in po gladini od zadaj in v hipu že tudi globoko in globlje in daleč pred tabo v temi. Rinil je. In se skušal prepričati, da je vseeno – da se tokrat, za Ivina, za Kunje, za Lunjske, gotovo spopade s samimi besi, z gruti, tudi z muzgi, če bi naneslo, z zverjo, če bi naneslo ... Hkrati se mu je zdelo, da četudi prikrit, vendar še zmeraj grdo namuljen napuh, ki se ga je bil v teh dneh polaščal v selišču, ne more ostati brez kazni. Da je morda prav ta samotna predrznost tisto, s čimer se taka kazen začne – in da ga spet vabi in mami, kot ju je bilo takrat vabilo, takrat mamilo z Ivinom ... Voda je črno molčala – kot takrat, kot o tem istem, o kazni, ki čaka, o vsem uročenem sosledju, ki se dogaja po volji srepečih boštev.

Temna razdalja do Kunjega se je že daleč nazaj razmahnila, poglobila v nevarno samoto, ki brez zavetnih duhov zija neusmiljeno tuje, neusmiljeno divje in ki zmeraj bolj vonja po gnilem in trhlem in mrtvem ... Rinil je. In begal s pogledom. Ter suhih ust pošepetaval izganjanje v veter, ki je po tej globoki samoti že dolgo dihal, že dolgo sopel kot neka zahrbtna, sem in tja oprezujoča pošast.

Vseeno je rinil.

Se skušal sprijazniti z vetrom ...

Potem se je v drevaku začel sumljivo vznemirjati pes.

Potihem je cvilil, se zadrževal v neki zbujeni pozornosti ter vsake toliko kot negotov in na preži narahlo pomahal z repom.

Vendar je na Jelinov kratek sik, kratek gib z roko vsakič znova počenil k stranici.

A je potem tudi sam z vetrom zavohal nekoga v bližini.

Se zmedel.

Zamajal drevak.

Počepnil.

Ter skušal razvezati sveženj. Izvleči lok. Izvleči puščico. Vse hkrati, vse hkrati ... Čeprav se je nekaj zavozljalo. Zadrnilo. In ni popustilo. In je nekdo tiho, trikrat zapored že siknil od blizu.

Po lunjsko.

Ter se od zadaj že izvijal iz teme – visok, preklast obris človeške postave se je z drevakom vred črnil v pogled. Pes ni zalajal. Jelin ni uperil droga v bran. Niti žrižarati niti odganjati v veter ni več utegnil.

Postava je večje ravnala z drevakom.

Predvsem treslo, predvsem oblivalo ga je od znotraj in ni moglo ostati prikrito v mrzlo zasunjeni zaprepačenosti nad kakor dobro znano preklasto pojavo. Po ustih je zmanjkalo slin. V grlu, v glavi tiščalo, v prsih razbijalo. Tisti drevak ni vznemirjal gladine. Drsel je kot po megli. Postava se ni pripogibala zaradi odzivov. Zdela se je otrplo vzravnana – zdela se je Ivin ... z nemo, črno namero. Pes se je s prednjima tacama vzel na stranico.

Mahal z repom. V pogledu se je majalo, izmikalo, naglo, divje iskalo možnost za beg, za skok v vodo, za kar koli, kamor koli iz take bližine.

“Z mano greš,” je zmomljalo – bilo je Cerujak.

Sam ognjenosec Cerujak – ki pa se že naslednji hip vseeno ni zdel povsem Cerujak ...

Jelin je moral naglo ujeti ravnotežje v drevaku, da ni padel, da se ni prevrnil in pljusnil – v globoko sramoto pred velikim lovцем ... ali prikaznijo.

“Ja-a,” je brž jecnil in ni vedel, kako in kam in zakaj – in če sploh kam, ker se je nekoliko čudni Cerujak ... na dosegu droga ustavil. Ker je čakal. Zato je odrinil tja, proti njemu – vendar premočno, preveč, da je le še s težavo, z nerodnimi pljuski ob drogu zavrl, da ni zadel ob lovčev drevak.

“Tja priveži,” je kratko ukazal temni lovski ognjenosec ter mignil z glavo proti obrežnemu vrbju.

Tokrat je odrinil previdneje, čeprav ne docela brez pljuska in nemira po gladini, skušal je umiriti sapo, razbijanje v prsih in že tudi begal s pogledom med vrbjem po obrežju, za vrzeljo, za pravšnjim deblom, da ne bi zalomastilo, da se ne bi trlo v vodo povešeno vejevje ali plavje, ko bi zadevalo ob drevak. Vedel je, da so taka obrežja globoko zamuljena. In

da potem ni lahko, če nasedeš, če se zariješ in te ob vsem tem ovira tudi podvodna trhlad. Vsaj na očeh takega lovca ne. Hotel je mirno in tiho in kot bi utegnilo biti pogodbo Cerujaku ..., ki je kot senca obrnil za njim. Tudi zaradi psa ni vedel kako. Zagotovo bi bevskal in skočil v vodo, če bi ga hotel pustiti na samem. Vsekakor mu je sedaj pomenil hudo zadrego, saj je bil prepričan, da noben resen lovec v lov na bobre s sabo ne bi vlačil mladega psa, ki je v takem lahko v nadlogo in škodo. Tudi to je ta Cerujak ... kajpada videl in vedel. In se mu je pač moralo zdeti otročja neumnost. Jelina je bilo sram. Vendar psa ni mogel več zatajiti. Hkrati se mu je zastavljalo, zakaj mu je Cerujak sledil, kaj pravzaprav hoče od njega, zakaj sedaj mora z njim ... Tokrat mu je sicer drevak uspelo privezati hitreje in bolje, kot se je bil nadejal. Resda voda naokoli ni ostala povsem mirna, ni molčala ob brežinah in v trstju in tudi z drogom je nerodno ropotnil, ko se je sklonil po psa, ga prijel za greben in potem vseeno ni vedel kaj z njim. Toda temni obris Cerujaka mu je mignil, tudi za psa mu je mignil – in se v tem ni poznalo, ni čutilo nikakršne nestrpnosti ali nejevolje. Vendar si ga Jelin, še zmeraj zbežan, v zadregi, čeprav nekako že tudi spodbujen z njegovo potrpežljivostjo, ni drznil zares pogledati. Oprtal si je torbo, pobral sveženj z lokom in puščicami ter sledil namigu, s katerim je lovec zahteval, da brez droga, s psom vred prestopi v njegov drevak. In da oba počeneta v gobcu. Takoj nato se je drevak že premaknil, je že neslišno in mirno drsel po deževni gladini.

Pes je bil izurjeno miren.

Megla se je bila zaradi vetra nekoliko dvignila.

Vendar tema še ni začela bledeti.

Cerujakov obris je odrival na dolgo, z neko mehkobno lahkoto in ves čas tako, da je voda ob drogu in obrežjih ostajala mirna.

Šele sedaj je Jelin pravzaprav videl, kako grdo drugače sta se bila v drevaku pehala z Ivinom, kako grdo drugače se je pehal sam. In bilo ga je globoko sram za vse, kar si je bil doslej domišljjal o svojem lovu z drevakom. Sploh pa se mu je zdelo, da se tokrat vse to zares dogaja po volji duhov in da se mu ni treba ničesar spraševati. Tudi o Cerujaku ne ... Na skrivaj je praskal psa za ušesi, da je ostajal zadovoljen in miren ter kljub nevarnosti z besmi tudi sam čutil nekakšno zavetje ob sicer mrkem in molčečem ognjenoscju.

Tudi v ozkem jarku med trstjem in gostim grmičjem pod povešenim vrbjem je drevak drsel neslišno in hitro. Kot ubogljiva žival.

Tu sta se veter in dež občutno potišala. Pravzaprav se je vse umirilo v čudno potajenost, skozi katero je preklasti lovski ognjenosec upravljal z drevakom kot duh – in se je vse po grmičju in trstju, vse, kar se je

v temnem polzenju razkrivalo sluhu ali pogledu, zdelo kot v drobno pršečem šepetu in v tihih vzdihljajih teme.

Med trstjem in globlje je vsakič drugače, vsakič drugje na dolgo, tihotno vzšumevalo. Medtem ko so posamezni kratki šumoti in pljuski pozornemu sluhu govorili o tej ali oni živali – in je lovski ognjenosec očitno zelo dobro vedel, po čem in kako se je v takem ravnati.

Predvsem po tem, kako se je ognjenosec oziral naokoli, kako je prisluškoval ter odrival ali zaviral drevak, Jelin pač nič več ni mogel dvomiti, da ga je torej tak ugleden lovec vzel s sabo na lov ... Tudi od tega mu je nemirno razbijalo v prsih. Pes je vse pogosteje dvigal ušesa in gobec. Bal se je, da bo zaradi šumotov in vonjev zalajal ali z nestrpnim cviljenjem kakor si bodi zbegal ali pregnal divjad, pokvaril lov in seveda nevarno razsrdil ognjenosnega lovca. Še sam bi nehote utegnil zagrešiti kakšno nerodnost, neumnost, ki mu je lovec ne bi odpustil. Zato je hotel biti pozoren, pripravljen, zato je na skrivaj razvezal sveženj, da bi lahko pravi hip zgrabil lok in puščico – čeprav ni vedel, če bi sploh smel sprožiti prej kot ognjenosec ali brez njegovega znamenja. Še precej bolj narobe pa bi utegnilo biti, če bi zamudil žival, zamudil priložnost, če bi se v tistem motovilil in ne bi vedel, kaj in kako – ali če bi sramotno zgrešil. Prav tako ga je skrbelo, kako bo Cerujak gledal na tako imeniten lok in puščice v rokah mladca ... In se hkrati zavedal, da mu take bojazni po glavi pri lovu ne morejo biti v prid. Zato jih je hitel odganjati v veter – in namesto njih klicati prave duhove lova, ki povedo pravo, duhove divjadi in hekija – celo samemu Ognjenemu si je drznil potihem obljubljati sveti obet – ali lastno kri, ki se bo scejala v ogenj.

Ni bilo druge.

Jarek se je dolgo na tesno vijugal skozi goščaro, vendar drevak ni zadel niti v rastje niti v obrežne plitvine. Pes se je vsake toliko vznemiril. Cerujak je zaviral, poslušal, znova odrinil ...

Ter naposled ustavil drevak.

Tiho odložil drog.

Tiho počenil tam zadaj.

Ter se po kretnjah, po usnjato sladikastem vonju sodeč na hitro pomazal z bobrino. Jelin je razumel – in ga je zaskrbelo, ker sam ni premogel ničesar, s čimer bi mogel zakriti svoj vonj. In vonj psa. Toda ognjenosec mu je že pomolil močno vonjavo mazilo v sušenem svinjskem mehurju. Zato je nemudoma storil, kot je bil videl njega. Tudi po psu ni pozabil potegniti, preden je dragoceni mehur z dolžnim hvaležnim kimanjem vrnil temnemu lovcu.

Nato mu je s psom tesno ob sebi tik za petami sledil na kopno.

Po nevarnem močvirskem mahu, ki se je mestoma vdiral.

Pes je nemirno obračal glavo zdaj v to, zdaj v ono smer, vendar ni kazal niti najmanjše namere, da bi se kamor si bodi pognal. V prsih je tiščalo od pričakovanja, od bojazni, od hoje, medtem ko je Cerujak stopal naglo, vendar ves čas izurjeno mehko, neslišno, ne da bi se enkrat samkrat ozrl k Jelinu, ki se mu je od vsega že spet hotelo vrtinčiti, ki je od vsega že spet le komaj lovil prekratko, natrgano sapo, se opotekal, a stisnjenih zob nekako vendarle zmogel, čeprav je čutil, da ga mrzlo prešinja drhtavost in da mu lahko od slabosti vsak hip popusti, v nogah, v glavi, da lahko klecne, omahne ..., kar na jok mu je šlo od tegobe, ko se mu je po majavih šotnatih kucljih nad mahom spodmikalo, vdiral, ko ni več slišal ničesar od zunaj in je v glavo in prsi pritiskala bolečina. Zdelo se mu je, da zaostaja za zmeraj, da bo vsak hip omahnil v blatno grez pod sabo ter za zmeraj takole ostal pod zahrbtnim zaripnjenim mahom.

Toda ognjenosec ga je še pravi čas ujel, podprl ter povlekel za sabo.

In potem v gostem vrbju na nekem obrežju, ko sta čakala, ko je Jelinu nekako spet uspelo zadihati, ni kazal prezira ali očitka.

“Tja pazi,” je šepnil ter z roko pokazal del obrežja tik za goščaro. Nato pa se dvignil in kot neslišna nočna mrakoba nekam izginil.

Pes je hotel za njim – treba ga je bilo pritisniti k tlom in hkrati paziti – tja ..., kjer je negibno trajalo mrko meglovje, ukrotiti sapo, negibno ležati in hkrati z dobro nastavljeno puščico na tetivi biti vsak hip pripravljen za strel. Vzsumevalo je od znotraj, od zunaj ... in skušal se je prepričati, da bo zmogel, da bo kljub pregosti megli, kljub psu in šumom in vsemu pravi čas videl in slišal, pravi trenutek nameril in sprožil ter naposled premagal svoj plen. Vendar se je od vsega vse preveč mršilo v razburjenost, v prisluhe, v begave sence, v nejasne obrise in se pogrezalo v negotovost, očitke in razočaranje, se spet vznemirilo z naglim utripanjem v prsih in glavi, ko je v zadržani dih slišal šumot, za hipec morda celo nekaj videl, vendar ni utegnil nameriti, sprožiti, se vsaj prepričati, da je bil res nekaj videl ... hkrati je roka spet odrevenevala in je pes v napeti drhtavici vztrajal ob njem.

Treba si je bilo prigovarjati k potrpežljivosti, stiskati zobe, tajiti drhtavico, mirno, brez grobosti krotiti psa ter videti, slišati ter kljub vsemu zbirati v glavo urok, iz katerega potem bober ne zna in ne more pobegniti, zaradi katerega vsaj za hip postoji prav tam, kjer mu je klecniti, pasti in še zadnjič krikniti v veter.

Megla se je spreminjala.

Mestoma so se vanjo naredile blede maroge in na trenutke se je zdelo, da se po njej ali skozi njo prikazujejo čudno razvlečeni dedje, da se na-

lašč gosti v smeri namerjene puščice in da je to znamenje slabega. Tudi šumenje po sluhu je bilo nekako tako – staro, davnina, in se prav tako ni pustilo odganjati v veter. Pes je vztrajno, potrpežljivo čakal ob njem. In molčal. V život se je z vso to sivino, šumljavo deževno gluhotu in mokroto zemlje zajedal mrz in v glavi je nekaj želelo pomeniti stisko, bližino besov, zveri, strah ... da ne bo pravi hip videl, pravi hip slišal ali da sploh ne bo ničesar na strel, ker morda kadar koli prej ali v tej preži nečesa ni storil prav. Morda ni izbral prave puščice, morda loka ni držal ob pravi podobi – kar takoj je preprijel na podobo bobra, tudi puščico je prestavil tako, da se je dotikala te podobe in znova ni mogel vedeti, ali je prav ali ne, ker bobra vseeno ni hotelo biti na strel.

Stresal je glavo in se hotel znebiti te negotovosti, te mučnine in teže ter se skušal prepričati, da mora predvsem videti, predvsem slišati, ko zares pride – če zares pride, ker si je vendarle treba razlagati znamenja, ker je tako, ker ni druge in ker duhovi zahtevajo svoje.

V meglo se je delalo blede. Nekje daleč sta se splašili mlakarici. Nekoliko bliže je pivkajoče potarnala črnica. Z golih vej nad njim in po bližini so se v droben dež vsake toliko kot same od sebe stresle debele kaplje. Veter se je obračal. Pes je molče, vztrajno vohal in očitno prisluškoval šumom. Čakanje se je vlekle. Zdelo se je jalovo. Pa spet obetalo. Morda je nedaleč stran tokrat nekaj zares hodilo – morda tudi ne ... Sploh pa z mesta na robu goščare zaradi mladega vrbja in obrežnega trstja pred njim ni mogel videti niti obrežnega mulja niti vodne gladine in bolj ko je tema bledela v sivino jutra, bolj ko se je megla spet redčila in odmikala, bolj ga je imelo, da bi se premaknil, se splazil nekoliko bliže k vodi, morda celo do samega roba obrežja, od koder si je obetal boljši pogled.

Vedel je, da bobri plavajo previdno, neslišno, dokler jih kar koli ne zbega, ne prestraši, dokler eden od njih ne ploskne, ne pljuske z repom v gladino, nakar jih že ni – in je že tudi vsako čakanje zaman. Zato se potem kljub vsemu ni premaknil, ni se plazil bliže k vodi, ampak premražen in moker vztrajal v negibnem ležanju, čeprav se mu je od časa do časa delalo v sluh kakor od tihih čofotov v obrežni plitvini, od sem in tja stikanja, ki je hotelo vse hitro in bi lahko pomenilo bobra. A je bilo teme že premalo, da bi se še lahko premaknil bliže.

Tu in tam se je že plašno, negotovo oglasil ptič.

Nekje v ozadju so se v eni od krošenj s tihim, tankim krakljanjem drami-le vrane. Skoraj na doseg je iz rumenega travinja štrlel od bobra oglodan štrcelj. Tudi nekaj mladih, še stoječih vrb je bilo takole oglodanih.

A upanje se je le še slabotno porajalo ter se sproti razblinjalo v šumne ohlipe begavega vetra, ki se je še nočen, vendar že tudi jutranji hkrati

obračal sem, tja in znova nazaj in znova čez hrbet, znova prav tja, proti bobrom, ki jih v takem nič več ni mogel zares pričakovati – in so tudi zato oči zmeraj bolj same zase boljšale nekam tja, prek loka in puščice, medtem ko je duh zablodil za šumi in vetrom, pa se znova vračal, pa se znova odmaknil k oglašanju ptic in globlje v meglovje in do besov, do grutov in muzgov in kar tako nekam in k čudnemu, temnemu Cerujaku, ki je morda že odrinil v Kunje in ga s psom vred pustil tako – kot so morda ukazala nemila boštva ... Po grlu je zatiščalo od grenkega in je tiščalo, ko se je prav to kar naprej vračalo v glavo in ko od Cerujaka ni hotelo biti ne duha ne sluha. Zavedal se je, da sam zagotovo ne najde poti čez močvirsko mahovnato grez, ki človeka požre. Kar vpil bi, kar klical, v sivino, v samotno, v grenko prekletstvo, ki ga je čutil, kot bi veliko, pošastno stalo ob njem in se zobato naslajalo ob tegobi, ki ni hotela iz glave.

Še za šumot v kuceljastih šopih suhe močvirske trave ob dva, tri korake oddaljeni vrbi se je sprva zmenil ravno toliko kot za sem in tja begavi piš. Pes je močnejše drhtel, dvignil ušesa ... Tako pač šumotne, ohlipne, pošelesteva – in ni več za lov, se je zmotovnilo v glavi. Vendar je vseeno ošvrknil s pogledom po tistem travinju, kamor je ves napet, ves v drgetu prežal pes – pa zagledal bobrovo glavo.

Za hip.

Samo glavo.

Ki se je naglo spet skrila.

Le komaj je ujel nekaj sape v osuplost. Se trudil brez premikanja, čim manj opazno nameriti lok. Ter trepetaje gledal puščično ost in tja čez in hkrati že nemo rotit duha lova ... Travinje se je tam še nekajkrat narahlo pozibalo, pa se umirilo in mrtvo, negibno obštrlelo in mrtvo, negibno trajalo – piš je potegnil s strani, čez trstičje in mimo in dalje, v dolgem, šumnem šelestu ... “Žrikri, žrikri,” se je napeto ponavljalo v glavi, “žrikri, žrikri,” ter nestrpno priganjalo k strelu, kar v travinje, kar na slepo, k skoku tja in se že krotovičilo v očitek, da je zamudil. Zapravil priložnost.

A glava se je pokazala znova.

Na zvedavo in hkrati previdno iztegnjenem vratu.

Na zajetnem trupu, ki se je sivo rjav še kar dvigal iz trave, se še kar vzpenjal ob deblo in s tacama naglo praskal po lubju.

Jelin je le še komaj videl nemirno konico puščice, napenjal, drhtel in napenjal – ter sprožil ... Žival je zacvilila. Se vrgla kvišku. Se preobrnila v zraku. Pes je planil. V enem skoku je bil tam. Tudi sam je planil, se tudi sam vrgel, že tudi grabil, med psa in bobra, poskušal ujeti za rep, za kar koli, kar se je otepalo, brcalo, se premetavalo v pasjem gobcu, se zvijalo v klobčič, pihalo, sopihalo, cvileče hlipalo, tudi ko mu je nekaj

od tega uspelo zgrabiti, dvigniti, da se je telo stegnilo, a se še enkrat hotelo obrniti, presukati kvišku, do roke, vendar omahnilo ter trzajoče obviselo ... V prsnem košu pod sprednjo taco je tičala nalomljena puščica. Iz kože na hrbtu je štrlela krvava konica. Kri se je cedila iz rane, kapljala iz gobca, telo je še vzdrtetavalo, vendar nemočno, mlahavo predvsem viselo – in treba je bilo hekiju izreči “žrekri, žrekri” ter v vetrov ohlip naglo sikniti duhu plena ukaz: “V noč po mlado! V noč po mlado!” Vmes je nekajkrat zapored stresel plen in mu pihnil pod rep. Ter poskušal krotiti drget, odgnati psa, ki je skakal in cvilil in šavsalsal v krvavo žival.

Prijetno se je bilo vzravhati nad takim plenom, pogledati naokoli, pa spet težkega, mrtvega samca in se videti v Kunjem, pod brestom, med zbranimi, ko se priklonijo ... Brca je psa nekoliko umirila.

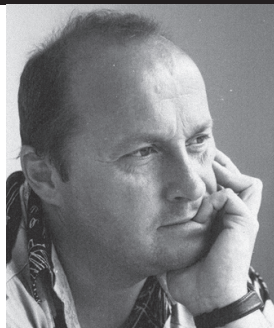
Drhtavica, vročica po glavi se nista polegla.

Šele čez čas je na hitro nalomil nekaj vrbovih vej ter plen z desno stranjo navzdol položil nanje. Pes je pazil. Tudi sam si ni mogel kaj, da ne bi kar naprej pogledoval, če je vse mirno in prav, čeprav so mu hkrati po glavi begale podobe, kako bo, ko se s takim plenom vrne v Kunje, ko se pod brestom zberejo lovci, ko se priklonijo – ali če vsega tega ne bo, če se Cerujak več ne prikaže, če namesto njega izza vrbja stopi preklasti bes ..., če sam več ne najde čez mlakuže in mah in če se ne bo mogel vrniti s plenom. Poskušal je odgnati tak dvom, tak strah, zaupati v lovske duhove in Cerujaka – a je kljub temu znova in znova najedalo – o besu, o Ivinu ... V vsakem šumu, v razzibanem rastju, tudi v mračinah med drevjem, koder ni mogel razločiti vsega, je slutil bes in se le s težavo krotil v čakanje, prisluškovanje ter potrpežljivost, ki je sproti pohajala.

A Cerujak je prišel.

Kar iznenada, kot bi bil vzniknil iz tal, je s kar štirimi bobri čez hrbet nenadoma stal med vrbjem in očitno takoj videl vse. Bled, čuden, kakor silno utrujen v poraščen, brazgotinast obraz ... Prikimal je – resda na hitro, vendar dovolj pohvalno, dovolj razumljivo, da je Jelinu od ponosa, zadrege in zmedenosti stopilo mokro v oči.

Potem so hodili. Molče. Tudi pes zdaj pred njima, zdaj za njima nekako ponosno ... Izmed goščar so zijale blatne gozdne mlakuže, nevarni predeli zaripnjenega mahovja, vonjalo je po gnilem in trhljem, po mulju – in smrti, morda mestoma tudi po besih – ali pač nečem, kar je vsake toliko spomnilo na tisto noč in na Ivina, ki bi sedaj prav tako hodil ter čutil ponos in zavetje in globoko pod vsem tem molče nosil v sebi krik mladca, ki mu je pravkar uspelo opraviti lovski del skušnje.

Milan Vincetič

Obujenke

Šal

Na prednjem sedežu
pozabljeno poseda
tvoj rdeči šal
in pripeva
prašne zimzelenke
beza naramnice
steguje vrat
in spušča okno
globoko globoko
nad neko tujo
goloto

Spalnica

V najini novi
višnjevi spalnici
nočujejo le noči
ki sem jim molči
in dobrika
kot ljubimcem
v odročnih motelih
ko zajtrkujejo
s sobaricami
če sem jim skače
vštric nebes

Pogled

Na mizi
za katero pišem
priprto odrinem
brezimne knjige
radijska voščila
ribo ki je šla po zrak
mačka ki me dremlje
ali tvoj pogled
radostno zastrt
v ta čemeče
prisedli večer

Kralj

Na barvni strani
dravskega žurnala
podoba dečka
ki prisojno maha
da se mu spusti
preproga kočijaža
ter prikloni
blagorodje kralja
dolgo potem
ko se z nama
polije kava
in zložijo očala

Oče

Očetov prazni
zimski plašč
drvarsko reže
dimljeno klobaso
vleče dravo
in klinton
ter generalsko
stopi na peron
odpravljat vlake
za nama
in v nebo

Pes

Sneg grmi
z navpičnih streh
z verige
trga se
odsotni pes
in renčeče laja
in je sam
položno sam
kot midva sama
če ne smeva
v beli greh

Oblak

Glej spet oblak
ki se postavlja
in pomerja
tvoj nabriti šal
salonske pete
in glavnik
glej ga ovčico
v tej milini
ko daljna roka
presno podiši
po najini bližini

Meta Kušar

Brez gobčka

Reka

I.

Razgreti Bog vse poletje sedi na bregu. To je reka.
Vsak dan opazujem bitko za potomstvo. Vodomca za vzrejo
sedmih mladičev nalovita pet tisoč brkatih krapovcev. Vaški
narcis vsak dan slabše vozi z nimfami. Stara se. Ko maha
nagi ženski, njegovi klici brbljajo v razmočenem obrežju.
K njej prihaja kakor k materi, brez kopja, brez sekire.
Vsakemu duhu verjame. V toplem, mirnem malodušju,
v tihih nočeh, ko ti stari salamander s plameni kaže led,
se naučiš prijemati trnje. Zlagati trnje. Zložiti ga.

II.

Žalostna ljubica svoje zelene sanje kot zarod polaga v mrtvice.
Stara čaplja kljuva paro in zagledaš neumneža. Samo neumnost
ga časti. Poglej čoln! Rodovi so od pamtiveka polagali
sol k veslu. Duh je kazal sledi in kje se ženske preoblečejo.
Oba vidiva, da v istih, dolgočasnih, črnih cunjah igra
zapuščenega Erosa. Vsakomur najprej ukrade srce.
Pretvarja se, da spi pod milim nebom. Da je tesar. Zavetnik.
Nobenega vprašanja ne morem izmenjati z njim. Mlakuža golta glas.
Ko zabredeš vanjo, nič več ne razločiš, kaj je med nebom in zemljo.

III.

Poznam ogenj za prerokovanje, vendar iz tistega plamena
ne švigajo svetle iskre. Z najnižjimi demoni se pogaja, brez talenta
preizkuša moje prste in ušesa in oči. Notorični lažnivec se boji
matere. S stvarmi je ne pretenta. Mrtvemu bo Anubis z velikim dletom,
kot pasja taca, odprl usta in pravi verzi bodo privreli. Para bo premagala
meglo in zalila domovino. Vemo, kje so zvonovi obešeni? Kam segati
v beli zrak? Kje so moji zvončki? Kje so? Moji zvončki!
Povsem zanesljivo me vozijo k mrtvim, ki niso mrtvi.
Peljejo me iz mesta, v katerem mrtvi pokopavajo mrtve.
Lisjak na obrežju preži na otroke vesele vidre. Iz njiv se kadi
slovenska moderna. Sebičnost ne nosi kožuha. To je reka.

IV.

Revolucionarji najprej osvojijo dekliške internate! Na palicah vihrajo nove kletve. Poplava prostaštva dere v Črno morje. Zvečer grem pod grajsko pobočje brisat prah. Je filozof tukaj hodil? V grobu so mladci stari. Tri tisoč let ležijo ob orožju ožgani do belih kosti. Brke ne razumejo belih kosti. Stikajo po skrinji zaveze in scefrajo Mojzesov plašč. Nagnjene nad grob, okamnijo. Dajte brkicam živo vodo. Razgreti Bog je pripravljen, da začne *metati*.

V.

Bodo priznali, da je v kamnitih vrčih vino? Pevec nalaga na ogenj.
Kakšne blodnje! Aroganca sovraži čarovnijo. Špice napovejo pesem.
Laž in indigo papir iz zlata naredita žolč! Znanstveno dokazano!
Tebe tudi izločajo, vendar je tvoja bela toga vsak dan še bolj bela.
Učil si me pisati stavke, prijemati kristal. Če se med prerivanjem
 ustrašiš,
lahko iz pretepača nevede narediš ikono. Posebne pravice zapacajo pore.
Sladkost prihaja vate skozi kožo. Ko ti kane na jezik, ti izsuši slino.
 Raztrga te.
Prekucne ti nebo. Moramo biti slepi. Scvrlo bi nas, če bi videli stopnice,
ki vodijo v nebesa. Srce je naftni vrelec in mikroskop in vata. Topli
 nimbus
shranjuje vato, ker se ga nič ne prime. Niti lasu iz svilenega kosma ne
 dam
za umazan sladki kruh. Izpljuni strupeno jagodo! Takoj izpljuni to
 grobo rozino!

VI.

Neznan sredozemski jezik mi je dal vijolico. Za gumbom jo nosim
oseminpetdeset let. Spôri naredijo človeka težkega. *Lonček, kuhaj*
skregane

zali je s kašo. Najprej je super, potem začne jemati sapo. Proso za
drozge!

Če psovki ne bom presekala z vijoličastim mečem, me ne potolaži nihče
več.

Nobena stvar. Zdaj sama tarnam za mizo, potem bo vokal ves gozd.

Če boš svojemu krotkemu Marsu zaplenil čutaro, ti bo pomagal dihati.

Njegovi vojaki vijejo roke, kadar jim mastna tema zlepi veke.

Duša težko ignorira kralja, po navadi jo človek izda. Ko jo ignorira
filozof,

se njegov zajec zatakne. Izgubi baklo in črna nit mu na puščavo prišije
vse tačke.

Kdor ima veliko, bo imel še več. Še vedno najnevarnejši orakelj!

VII.

Razgreti Bog se potaplja. Pregleduje dno.
Za nebeškim nohtom mu ostane zrno peska
in pred mojimi očmi naredi novo zemljo, novo reko. Naredi
novega filozofa. Nove brke. Bodo spet sedle za mizico
materializma? Grdo gledale? Za srečen konec rabiš božje oči.

Zen

Na čajne vejice sneži. V nasadu si na svileni skali zavijam rokave. Nanjo se vozim zidat. Razmišljam o sto zvezkih, v katere zapisujem stavke.

Smrekovje in kiti so jezik. In vrtna zabava. Gospodje moji! Duša je jezik.

Tudi strupeni jeziki in usodni jezički. A vi mislite jezik? Vse je beseda. Pred vrata in pod grme polagam zvezke. Na pragu se spremenijo v hišice

za duhove. Na nove verz lovim nove duhove. Kadar verz pobegne, duhovi zrastejo v uničevalce. Za verz nimam nobene prave zanke. Najmanjše so prevelike. Ko se razdiranje razraste, hudiča zlepa ne ukineš.

Ti razumeš, zakaj je moj jezik preživel v temnem kotu utice.

Z rdeče iranske preproge je jedel črno zemljo. Vsak dan. Z lopato.

Goltal sive oblake. In črne. Kdo si upa položiti roko na naravni zakon?

Vi prisegate kakor pogani. Niste odkrili še nič boljšega? Kdor je pobrit na zvezdo, je pobrit na zvezdo. Komur se duh zablešči, se mu zablešči.

Kar govorim, čutim v tem zraku. V tej utici. Včasih čustva plahutajo na velikih jadrih,

vendar ladja stoji. Samo čist namig spravi vse roke na vrvi. Sam s sabo zapečeš jezik.

Čeprav je bil Dante velik, je drgetal od hudega. Tresel se je za mesto.

Jaz drhtim.

David Bedrač

Foto: Katja Bedrac

Bele in črne pesmi

Mlečna pesem

Mleko,
odpiram te,
ko tečeš na konec mize.

Mleko,
presekal te bom,
da boš zlezlo
v besede.

Mleko,
ko boš zavrelo,
ko se boš smodilo od vseh skrivnosti,
si te bom nalil v sneg telesa
in skopnel.

Jutranja pesem

Jutro v pesmi je enostavno:
dež se razpara,
iz krtin vzletijo ptice
in se vržejo navzgor
in navzdol
in spet navzgor.

Jutro v pesmi se umiva
in češe na obronku sveta:
krt ga opazuje iz zemlje,
kot da ga sploh ne zanima,
čeprav si bo od lepote razgrizel oči.

Dnevna pesem

Krt je,
ki riže po mehkih ustnicah dekleta,
struna,
ki zapeljuje,
kitara, mati vseh strun,
ki svoje zvočne otroke pošilja po svetu,
in čevelj je,
ki vsak dan koga sezuje s tega sveta.

Nočna pesem

Noč v pesmi
je zelo enostavna.

Dan zavoha v sebi
in pritisne na svetlobo
in nas z jutrom poškropi v obraz.

Sprehodi za pesmi, pesmi za sprehode

Greš na sprehod.

Mimo vetra in veter mimo tebe,
mimo zvezd, ki ostajajo zadaj in zgoraj,
mimo trgovin, ki bodo počivale do jutra,
mimo zapornic ...

Greš na sprehod.

Na enostavni sprehod mimo postaj,
ljudi, vlakov, pločnikov in belih črt sredi cestne hitrosti –
to je sprehod po lastnem vratu:
žile v njem so čas, čas v žilah pesem.

Greš na sprehod –

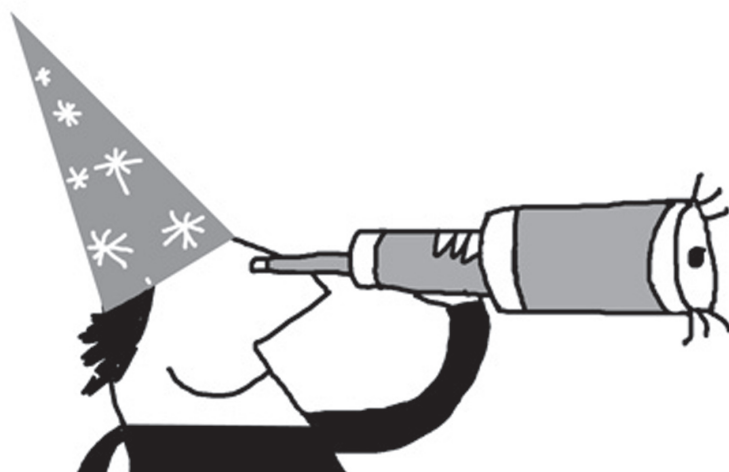
pesem sprehaja tebe in ne ti nje.

Vsaka pesem ima v sebi krta

Vsaka pesem je žrtvovanje:
časa, prostora in pesniške krvi.
Vsaka pesem je manjšanje telesa:
tilnik se spušča vedno nižje in čelo.

Vsaka pesem ima v sebi krta:
njeno zemljo rije in koplje.
Vsaka pesem ima začetek in konec:
zaživi sama, pesnik jo pokonča.

Tuja obzorja

Španska pesnica **Anunciada Fernández de Córdova** (Madrid, 1958) je doslej objavila romana *Polmesec* (*Media luna*, 1999) in *Otočje časa* (*Las islas del tiempo*, 2004), pesniški zbirki *O nečem negotovem* (*De algo incierto*, 2004) in *Vznemirljiva zaznava* (*La percepción inquietante*, 2007) in knjigo spominskih esejev *Bežanje dni* (*El vuelo de los días*, 2010). Za svoje delo je prejela več književnih nagrad in priznanj. V njeni poeziji, ki se posebno odlikuje po svoji življenjski moči, imajo najpomembnejšo vlogo zaznave in občutki. Ubesečuje jih izvirno, živahno, igrivo in tudi silovito, tako da se podobe in pokrajine, ustvarjene iz njih, pred bralcem izrišejo z močno barvitostjo in plastičnostjo. Najpogostejše teme njenih pesniških zbirk so stik z ljubljenim sočlovekom, iskanje samega sebe in minevanje časa. Pesmi je izbral Pablo Juan Fajdiga.

Anunciada Fernández de Córdova

Brodolom besede

(Iz zbirke *O nečem negotovem*)

Poslušam te in obvisela bi
kar za zmeraj,
pripeta na modrino tvojega glasu.

Rada bi prepletla svoje življenje
v tistih tonih,
ki odpirajo vrata svetlobi.

Sanjala bom o tvojem pisanem glasu
nocoj
in dar besed
me bo spremljal v dan.

Daj mi znova svoj glas,
saj ne znam
naprej brez njega!

Sonce
razliva svojo rdečino
in primika goro,
rastočo senco.
Ti dobro veš, kako kane
kri z neba
v večernem somraku.

Noč nastane sama,
pestuje tišino,
se širi temno, molče.
Sen
ima roke iz zvezd.

Pod odevom rjuhe
le tvoj glas
odstira jutro.

Raslo je drevo
in me vabilo:
Poglej se.
Vsak, ki je prišel mimo,
je zastal
in se iskal v klicu
grčastega debla.

Tisto drevo je srkalo ljudi,

ustvarjalo krožnice letnic
in brazde v lubju,
vrisovalo njihove trenutke
kot zrcalo.

Prva je dehtela po rdeči vrtnici
in druga,
bolj sveža,
le po vrtnici.

Odpri mi vrata, mrmranja, pragove,
šepetanja, sence, okenska krila.

Reci jim potlej, da sem tvoja
in zame snuješ
največja razkošja, skrivnosti in labirinte.

Vihtiš vrtnice v kljubovanju in daljne izzive,
ki se morajo strniti, že pozno,
v megli.

Tvoja mučenja in mučeništva
se bodo zlila z mojimi solzami,
hrepenenji, tvojimi načrti, mojimi željami.

Navijaš tuljave legend,
ki jih bom spredala počasi,
prazno slavo pregreh in zavezanih,
vzdrževanih, že razpadlih modernosti.

Sedem, ne morem več,
na prag tvojih vrat,
samo počakala bom, da mi odpreš.

Nekega dne
sem stopila na ulico gola
in rekla
takšna sem.

Vprašali so
kdo si?
in rekla sem
ne vem.

Poglej me.

(Iz zbirke *Vznemirljiva zaznava*)

Starost in potrpežljivost

V zvoniku vse tiho,
dimnik na strehi molči,
v drevju se komaj zgane kak list
in bršljan pripoveduje
o starosti in potrpežljivosti.

Pajčevine

Umirjeno očistim
lovske niti v kotu
med čuječnimi stebri.

Prostranstva pohlepen
pajek
širi svoje mreže,

naravna geometrija,
prepredajoča, uničujoča
kot čas.

Ogenj

Zrem v plapolanje med žerjavico,
da bi odkrila besede rumenih jezikov,
pramene, ki ližejo znotraj,
razbeljeno gorenje,
ki črno srce spreminja v rdeče.

Iz polena vznika neulovljivo
z dihom iz vijoličastega lesa,
vročimi pestiči najhladnejše barve
in kačjimi jeziki,
ki utripaje širijo pogubo.

Rahel mrmot v sapi,
njegovo dihanje šepeče, me spremlja
in ob mojih sporočilih
izgoreva, ko se pogrezam v zatopljenost,
ko zrem vanj, ko zrem vase.

Brodolom besede

Znova sama,
zanesljivo s tabo,
ljubi me z modro ljubeznijo besed
in prislov
se bo spremenil v ustnico
kot sled biča na trebuhu.

Ustvari brodolom, da utone
moja žgoča sla po besedi,
ko te snujem v misli,
a te niti ne imenujem.

Prekrij
me s stavki, zlogi in jeziki
in tako pogreznjena
ti bom po brodolomu
dala ime.

Gledam te

Gledam te
in pišem,
kot bi bila
svinčnik, čopič, jezik,
ki te prepotuje,
in ti verjamem,
medtem ko te uresničujem
na papir, kako me gledaš.

Alternativna misel

Žiga Valetič

Ekozofija – življenjski in politični nazor prihodnosti

Renesansa okoljevarstva

“Poročila znanstvenikov, ekologov in okoljevarstvenikov dežujejo in nekaj desetletij stara metafora o Gaji – živem planetu – je bolj živa kot kdaj prej. Saj ne da bi Zemljo zares kdo pojmoval kot živo bitje, toda njen imunski sistem se na povečano količino toplogrednih plinov odziva podobno kot obrambni mehanizmi sesalcev. S povišano telesno temperaturo, s katero se poskuša znebiti nadležnega virusa.” Tako sem začel enega od svojih člankov za Delovo Sobotno prilogo leta 2006, v obdobju, preden je Al Gore v kinematografe poslal svoj dokumentarni film *Neprijetna resnica*, ki je nastal na podlagi več kot 1000 predavanj.

To je bil trenutek, v katerem je bila stara garda okoljevarstvenikov in ekologov že tako globoko razočarana nad družbenopolitičnim neukrepanjem, da samih sebe niso želeli imenovati niti za okoljevarstvenike niti za politično zelene. To je bil trenutek, ko smo vsi vedeli, da nobena svetovna država – na čelu z ZDA, največjo onesnaževalko – ne namerava spoštovati ne kjotskega ne katerega drugega protokola. To je bil trenutek stopnjevane gospodarske rasti in ekonomske konjunktore, v kateri si je velika večina sveta prizadevala za goli dobiček. To je bilo nekajletno obdobje, v katerem se o okoljevarstvu ni pisalo tako rekoč nikjer. Dokaz za to je septembrska številka *National Geographica* iz leta 2004, ki je bila v celoti posvečena globalnemu segrevanju (slovenska izdaja takrat še ni obstajala). Urednik Bill Allen je v uvodniku zapisal, da ga ne moti, če bo kateri od naročnikov prekinil naročnino, saj se, če ne bodo objavili celotnega prispevka, ne bo več mogel pogledati v ogledalo. Znanstveniki so šele prihajali do konsenza glede tega, koliko so podnebne spremembe posledica človekovega ravnanja, in ni odveč omeniti, da leto 2004 ni neka oddaljena preteklost.

Marsikdo tudi danes meni, da je treba v medijih predstavljati “uravnotežena” stališča do izvora podnebnih sprememb. So podnebne spremembe torej antropogene, izvirajo iz človeških ravnanj, ali pač ne? Situacija je v resnici podobna vprašanju, ali je število 100 enako številu 1. Ko gre za evre v denarnici, vsi razumemo, da je število 100 stokrat večje od števila 1, ko pa gre za postranska življenjska vprašanja, sta tako 100 kot tudi 1 le dve samostojni števili in ju kot taki lahko obravnavamo nepristransko, enakovredno, “filozofsko uravnoteženo”, pri čemer njuna dejanska teža ne šteje. Zato je bil prvi pokazatelj, da je stvar resna, trenutek, ko so največje finančne revije začele objavljati okoljevarstvene članke in obsežne priloge. Tega dotlej nismo bili vajeni in vsaj politikom bi moralo biti to jasno znamenje, da gospodarska rast, ki je bila v Sloveniji med daleč najvišjimi v Evropski uniji, v tem tempu ne bo več dolgo vzdržala.

Če je bilo še leta 2005 v Sloveniji nemogoče najti spodobno knjigarniško omaro z okoljevarstveno literaturo, se je stanje po uspehu Gorove *Neprijetne resnice* popravilo. Gore je doživel dva podpredsedniška mandata, ob katerih mu celo v svoji stranki ni uspelo prebuditi zanimanja za okoljevarstvo. Zaradi kapitalistično polnomastne Clintonove politike je bil Gore označen za idejno premalo radikalnega, zaradi manjše priljudnosti pa je tudi izgubil boj za predsedniško mesto proti Georgeu Bushu mlajšemu leta 2000. Medtem ko velik del slovenske javnosti o Alu Goru še vedno razmišlja kot o ekološkem oportunistu, pa malokdo ve, da je že leta 1994 napisal monumentalen esej *Na poti k ravnovesju*, ki priča o njegovi zgodnji zavezi razvoju okoljevarstvene kulture. Nikakor pa se okoljevarstveno gibanje ni začelo in se tudi ne bo končalo z Alom Gorom.

Ekozofija

V zgodovini okoljevarstva, ki je tukaj nimamo možnosti posebej obravnavati, se je pojavil tudi mož, čigar besedo sem si izposodil za naslov tega eseya. Pojem ekozofije (tudi ekosofija, biozofija, ekološka filozofija) je v zgodnjih sedemdesetih letih zasnoval norveški filozof Arne Næss (1912–2009), utemeljitelj tako imenovane *globinske ekologije*: “Z ekozofijo imam v mislih filozofijo ekološke skladnosti in ravnovesja. Filozofija je kot svojevrstna modrost odkrito normativna in vsebuje norme, pravila, postulate, vrednotne prioritete in hipoteze, ki se nanašajo na dogajanje v našem vesolju. Spodbuja modrost politike ter ji ponuja načrt in ne samo znanstven opis ali znanstveno napoved. Ekozofija se bo podrobno dotaknila največje pestrosti

pojavnost – ne samo onesnaževanja, naravnih virov, populacijskih gibanj itd., ampak tudi vrednotnih prioritet.”

Ekozofija ima svoje notranje zakonitosti: je vitalistična, nenasilna, resnicoljubna in izhaja iz primarnih človeških potreb. Næss je leta 1984 zapisal osem temeljnih principov “gibanja globinske ekologije”, v katerih – razen v točki štiri – ni zaslediti ideoloških nastavkov, zaradi česar jih je težje prevesti v politični jezik. Toda vdr neprijetne ekološke stvarnosti, ki iz leta v leto močnejše trka na vrata naše vsakdanjosti, bo slej ko prej preplaval tudi politiko, če bo na to pripravljena ali ne. Stvarnost bo nazadnje terjala konkretne odzive, in kdor jim ne bo kos, ne bo dolgo politik. Osem Næssovih principov se glasi takole:

1. Blaginja in uspevanje človeškega in nečloveškega življenja na Zemlji sta že sama po sebi vrednoti. Ti vrednoti sta neodvisni od koristi, ki bi jih človek lahko imel od preostale narave.
2. Raznoverstnost in bogastvo življenjskih oblik pripomore k prepoznavanju teh vrednot in je vrednota sama po sebi.
3. Ljudje nimajo pravice zmanjševati tega bogastva in raznolikosti onkraj zadovoljitve temeljnih življenjskih potreb.
4. Uspevanje človeškega življenja in kultur je skladno z bistvenim zmanjšanjem prebivalstva. Uspevanje življenja vse preostale narave zahteva ravno to.
5. Trenuten človeški odnos do preostalega dela narave je preobsežen, položaj pa se zelo hitro slabša.
6. Stališča politike se morajo spremeniti, saj vplivajo na osnovne ekonomske, tehnološke in idejne strukture v družbi. Končno stanje stvari bo moralo biti precej drugačno od sedanjega.
7. Edina ideološka sprememba je, da je treba bolj poudariti izvorno kakovost življenja, ki ni pogojena z zunanjim obiljem.
8. Vsi, ki so jim zgornje točke blizu, so dolžni neposredno ali posredno stremeti za potrebnimi spremembami.

Kot rečeno se ne strinjam z misleci, ki trdijo, da je svetovno prebivalstvo preveliko. S tem bi namreč priznali, da je 1,1 milijarda ljudi (17 % svetovnega prebivalstva), ki nima dostopa do pitne vode, samoumevna stvar, čemur žal ne morem pritrditi. S tem bi opravičili vojne, ki da so “nujno zlo” človeštva, saj v njih življenje vedno izgubi zelo veliko “odvečnih” ljudi. Poleg tega bi s tem podprli več kot milijon samomorilcev (njihovo število se nevzdržno povečuje), ki si na planetu vsako leto vzamejo življenje – mnogi zato, ker se čutijo odvečni za bivanje v človeški družbi. Četrta

točka ravno zato ni skladna z Næssovo trditvijo, ki pravi, da se nihče, ki podpira gibanje globinske ekologije, ne zateka k nasilju do sočloveka. To točko vidim kot nepotrebno in ideološko, medtem ko sedme točke, ki jo sam avtor predstavi kot ideološko, ne razumem kot take. Zdi se mi stvarna in povsem naravna.

Næss je vsakogar, ki so mu naštet principi blizu, označil za podpornika gibanja globinske ekologije, ne pa tudi za 'globinskega ekologa'. Postajati 'globinski ekolog' je torej ideal, ki se mu vsak od nas lahko le približuje.

Domišljija in stvarnost podnebnih sprememb

Zadnje desetletje je bilo najtoplejše desetletje, odkar merimo temperature, zadnje leto pa peto najtoplejše leto v istem obdobju. Ko sem bil pred dobrimi tridesetimi leti otrok, smo se novembra ponavadi smučali na bližnjem hribu, kar je potem trajalo vso zimo, te dinamike pa v zadnjih petnajstih letih nisem zaznal. Pogajati se o izvoru in stvarnosti podnebnih sprememb je precej podcenjujoče, še posebno, ker so poročila z vsega sveta podobna: topijo se gorski ledeniki, izginja arktični in antarktični led, puščave se širijo in vse se dogaja s hitrostjo, ki bi v pogojih brez človeka zahtevala na desettisoče ali še več let.

Pomembnejše vprašanje od tega, ali so podnebne spremembe stvarnost ali izmišljotina, je, seveda, kako je mogoče, da sicer zelo redki znanstveniki, raziskovalci ali pa nasploh ljudje, ki jih ni nihče podkupil, ne znajo ločiti števil 1 in 100? Od kod skepsa, ki zavira nujne procese sprememb, ki bodo v primeru našega neodzivanja nastopile z uničujočim učinkom? Še pomembnejše vprašanje je, ali se moramo v primeru, da človek nima tako velike vloge pri podnebnih spremembah, nehati prilagajati njihovi očitnosti ali – še bolj ključno – si moramo nehati prizadevati za radikalno zmanjšanje onesnaževanja okolja? Za podrobnejšo sliko si pogledajmo nekatere ovire, ki izvirajo iz zgodovinskega spomina znanosti, umetnosti in religije.

Zadrege znanosti. Težava znanosti je, da se učinek posameznih odkritij na posameznika, družbo in okolje vedno pokaže z zamudo. Znanost nima varovalk, ki bi zgodaj razkrile negativne vidike izumov. Atomska bombo je bilo treba najprej vreči, da je njen uničujoči učinek dobil svarilno vlogo. Izumitelj insekticida DDT je moral najprej dobiti Nobelovo nagrado, snov, ki povzroča raka in je danes v svetu prepovedana, pa je morala biti v splošni in množični uporabi skoraj dvajset let. Gensko spremenjeni organizmi so se v paru s pripadajočimi pesticidi najprej morali razširiti

po vsem planetu, da so bili dokazani strahoviti destruktivni učinki teh pesticidov na okolje, na žalost pa stvar še vedno ni blokirana. Podobnih primerov iz znanstvenih kartotek se torej ne manjka in prvo od skeptičnih vprašanj se glasi, zakaj bi nezanesljivi kasti znanstvenikov verjeli kar koli? Vendar nam, zgodovinsko gledano, znanost ni prinesla samo škode oziroma prav v domeni znanosti je, da v prihodnjem desetletju, ki je tudi najbolj kritično desetletje na področju ustavljanja škodljivega človeškega vpliva na okolje, da ključne odgovore in rešitve.

Vraževerni um in psihorealistična umetnost. Drugi razlog skepse je človeški animizem ali vera v nadnaravna bitja in duhove s človeškimi lastnostmi dobrega in zla, ki naj bi prebivali v rastlinah, živalih, nebeških telesih in ljudeh. Tudi z animističnim umom se da živeti in preživeti v tretjem tisočletju, toda animistični um pri podnebnih spremembah naleti na strahotno pregrado nevednosti. Vnaprej je namreč prepričan o našem preslabem poznavanju problema, o tem, da človeški um ni zmožen rešiti tako zapletenih težav, kot jih dostavlja planet. Animizem, pri katerem bomo prizanesljivi in ga ne imenujmo praznoverje, ampak le vraževerje, v današnjem svetu krotita umetnost ter popularna kultura, ko ga upodabljata kot metaforo. Vzpon fantazijske literature (*Harry Potter*, *Somrak* in druge sage), filmov (*Gospodar prstanov*, *Matrica*), stripovskih predelav itd. in videoiger je posledica obsežnega spopada med logiko in mitom. Med fiziko in sanjami. Med virtualnostjo in resničnostjo. Med materijo in duhom. Med čarobnostjo in čarovnostjo. Med mistiko in misterioznostjo.

S tem pa smo že dospeli do pojma *psihorealizem*, ki se v klasični umetnostni kritiki bolj intuitivno kot pa premišljeno uporablja zadnjih nekaj let; beseda se je v konkretni obliki porodila, ko je z oskarjem nagrajeni animator Chris Landreth svoj kratki film *Ryan* iz leta 2004 označil za psihorealističnega in je ta izraz prižgal luč v marsikateri glavi. Psihorealizem je, z drugimi besedami, drugi izraz za psihologijo, pa tudi drugi izraz za umetnost. Gre za odkrivanje povezanosti treh komponent v človeku: uma, telesa in nečesa več. Toda ali ni odkrivanje te povezanosti že primarna naloga tako psihologije kot umetnosti? V psihorealizmu se torej združujeta fizika in duševnost, dva navidez nasprotujoča si pola našega bivanja in obstoja. In res, kaj ima navsezadnje psihorealizem opraviti s podnebnimi spremembami?

V fiziki je *stabilno ravnotežje* doseženo, ko na dnu polkrožne vdrtine kroglico sunemo v eno stran, ona pa se kaj hitro skotali nazaj. O *labilnem ravnotežju* govorimo takrat, ko kroglico, ki stoji na vrhu hribočka, sunemo v stran, ona pa se odkotali daleč od prvotnega položaja. O stabilnosti in

labilnosti govori tudi psihologija, ko poskuša označiti človekovo duševno ravnovesje. Za reševanje podnebne krize bo potrebno odločno in stabilno sodelovanje čustev in znanja, česar človeštvo v preteklosti zagotovo ni bilo sposobno prakticirati v celoti. Potreben bo tako rekoč metafizičen in metabiološki obrat, v čemer pa na žalost nismo dovolj izučeni. In naj na tem mestu še enkrat zapišem, kar sem objavil že večkrat, zdi pa se zelo pomembno. Profesor Janek Musek je nekje zapisal, da je bilo psihološkemu raziskovanju negativnih vidikov naše duševnosti (stres, nasilje, motnje, bojazni, odvisnosti ...) doslej namenjene bistveno več pozornosti kot pozitivnim vidikom (humor, sreča, zadovoljstvo, mir ...), in dodal, da gre za precej neuravnoteženo razmerje 15 : 1, ki "vodi v pristransko in zmaličeno znanstveno podobo naše narave". Tudi to se bo moralo spremeniti.

Razdvojevalni bog. Dotaknimo se še ene pregrade, ki stoji na poti ukrepanjem v zvezi z okoljsko krizo: *boga*. Tisti, ki "verjamejo v boga", vse dobro pripisujejo bogu in vse slabo sebi, tisti, ki "ne verjamejo v boga", vse slabo pripisujejo bogu in vse dobro sebi. Ostaja pa dejstvo, da sta obe stališči pristranski in skrajni, medtem ko *bog* ne bi smel več nadomeščati spreminjanja naših osebnih navad. S to besedo je tako pri vernikih kot pri ateistih povezano povsem nekonstruktivno čustvo krivde, ki hromi vsakršno ukrepanje in odgovornost.

Problem zagovarjanja kreacionizma oziroma teorije o nastanku sveta (in človeka) v sedmih dneh ter hkratnega zavračanja evolucije, ki je privedla tudi do razvoja človeške vrste, je v tem, da takšen odnos preprosto podcenjuje ves del stvarstva, ki ni človek. Okoljevarstvena teologija je bila do današnjih alarmantnih dni tako rekoč neobstoja in kako bi ne bila, če pa krščanstvo že v osnovi pridiga, da sta vsa živa in neživa narava prvotno namenjeni udobju in koristi človeka – krone stvarstva. Današnji vznik tovrstne teologije je seveda preračunljiv – Cerkev je še posebno ponosna, da se je zgodovinsko znala prilagoditi različnim družbenim in ideološkim razmeram – toda vse, kar bo v tej teologiji iskrenega, bo navsezadnje dobrodošlo, in upati je, da bo tega čim več. Treba je tudi poudariti, da človek dejansko *je* in ostaja krona stvarstva, toda ta krona je danes močno obtolčena in umazana.

Le resnica bi lahko združila tisto, kar je razdvojeno. Religije lahko in tudi morajo na deklarativni ravni sodelovati, toda v praksi težijo vsaka k svojim ciljem, ki so povsem politične narave. Duhovne prakse ena drugi predstavljajo komercialno konkurenco, podkupljivih spodrseljajev znanosti smo se tudi že dotaknili. Psihologi, psihoanalitiki, filozofi in umetniki se poskušajo v iskanju skupnih duševnih izhodišč. Celo politične ideologije

so svojevrstni poskusi objektiviziranja skupkov človeških resnic, toda glede na njihovo stalno porajanje in propadanje se zdi, da dokončnega zemljevida ontoloških dejstev, na katere bi se lahko oprli z veliko gotovostjo, še nismo definirali. Verz, ki se mi ob tem prikrade na površje spomina, prihaja iz politično angažirane pesmi *Russians*, britanskega pevca Stinga, v kateri pravi: “Delimo isto biologijo, ne glede na ideologijo.”

Religija okoljevarstva. Tudi za podnebne spremembe nekateri trdijo, da so postale nova religija. Tisti, ki v tem vidijo grožnjo religije, pogosto ne priznavajo preprostih omejitev, ki jih je na obstoj vsega živega in neživega naložila narava – z velikim ali malim N. Pravzaprav je razглаšanje take grožnje skrajno dogmatsko in religiozno, vanj se uvršča osnovno podcenjevanje življenju nujnih prvin, kot so zrak, voda in zdravje. Kadar to grožnjo razглаšajo verni ljudje, gre za strah pred konkurenco, kadar jo razглаšajo ateisti, se pokaže kot lenobna vera v nevero, ki ni niti kritična, četudi je kritičnost tisto gonilo, na katerega naj bi se takšna miselnost naslanjala v svojem izhodišču.

Dobiček. Zadnja skepsa do okoljevarstva se povečuje tudi zaradi očitkov, da jih določeni krogi promovirajo zaradi dobičkov v novih gospodarskih panogah, ki jih podnebne spremembe terjajo. V resnici so industrije, ki jim ni v interesu, da se družba prelevi v nižjeogljico, glomazno večje od malih industrij, ki poskušajo uveljaviti dolgoročne in trajnostne vrednote nadaljnjega razvoja človeške družbe. Vse te ogromne in že uveljavljene industrije so v okoljevarstveni skepticizem in cinizem v zadnjih dvajsetih letih vložile milijarde dolarjev in evrov, zaradi česar se ne gre čuditi, da je današnji skepticizem tako enormen celo med mnogimi, ki nastopajo kot družbena “inteligenca”. Religija kratkoročne profitne logike je pravzaprav tisto, kar precej otežuje nujne spremembe, zato v ogled priporočam dolgi niz dokumentarnih okoljevarstvenih filmov, ki so v zadnjih treh letih postali zaslužni za nepredviden globalni razmah dokumentarističnega žanra.

Priložnost za manj ideološko politiko

Apolitičnost zelenega. Čeprav sta okoljevarstveno gibanje in zelena politika zgodovinsko gledano nova pojava, je prihodnost človeškega bivanja na Zemlji postala kritično odvisna od njune prepričljivosti in učinkovitosti. Pravzaprav se je zelena politična volja začela resneje razvijati v zgodnjih

sedemdesetih letih. Na drugi strani so ideje, kot so komunizem, kapitalizem in demokracija, v človeški družbi trdno navzoče že več desetletij ali celo stoletij; demokracijo so nekateri indijski klani poznali že stoletja pred našim štetjem. Toda brez zelenega ukrepanja v prihodnosti ne pričakujemo ne komunizma, ne kapitalizma, ne demokracije, levičarstva ali desničarstva. Ker preprosto ne bo ljudi, ki bi imeli s temi idejami kaj početi.

Tudi v najbolj politično zelenih državah, kot je Nemčija, se je izkazalo, da okoljevarstveniki niso posebno politično navdahnjeni. V srčiki njihove ljubezni do narave se nahaja neizprijenost, nenarejenost, iskrena volja do ohranjanja življenja, miroljubnost ... in vse omenjeno nikakor niso prvine, ki bi jih človek pripisal politiki. Zelena politika je tudi edina, od katere volivci pričakujejo, da bo dosledna pri izpolnjevanju svojih zavez, in jo tudi najhuje kaznujejo, kadar ni, medtem ko se vsem drugim spregleda vse – od korupcije do manipulativnosti in dvoličnosti.

Eno ključnih vprašanj je še vedno, ali zelena misel in politika sploh lahko hodita vštric? Tega vprašanja se ne bomo znebili tako zlahka, saj bi v primeru, da bi mu pritrdili, politični sistem in kolektivna miselnost morala biti popolnoma drugačna. Ljudje se ne maramo spreminjati, spremembe so naš veliki sovražnik. Toda spremembe so neizogibne v času, ko politika že dolgo ni več področje (je sploh kdaj bila?), na katerem bi bilo mogoče ustvarjati dobro, ne pa samo stremeti, da se ne zgodi preveč slabega. Dolgoročna ekološka škoda, ki jo povzročamo, kaže na popolno nesposobnost preprečevanja te škode s političnim ustrojem, kot ga poznamo danes.

Pasti demokracije. Trenutno stanje demokracije je takšno, da se programi političnih strank med seboj zelo malo razlikujejo. Vse politike se izdajajo za sredinske, v resnici pa se je – upošteva neodzivnost na podnebne spremembe – celoten politični spekter premaknil precej na desno. To se je v zadnjem času začelo spreminjati zaradi gospodarske krize in nezadovoljstva volivcev, v levo pa se bo sukalo zelo počasi, z veliko premišljenostjo, za kar je zaslužna tudi enoumna izkušnja s komunizmom, ki je v nekdanji obliki ne bomo več ponovili.

Osnovni politični imperativ je vladanje in javnost je glede tega nedvoumna: politiki so ali idealisti ali koristolovci. Danes je politika navzoča povsod, hkrati pa je ni nikjer. Politiki so megazvezde, ki se pojavljajo v zabavnih oddajah, naslovnice časopisov so vsak dan rezervirane zanje, sočasno pa je ta narcisoidna drža pripeljala do neučinkovitosti, ki se kaže v sporadičnem gašenju družbenih požarov, ki zapolnjujejo odsotnost vizije.

Bo torej res, kar napovedujejo ljudje zdravega razuma – da bodo šele naravne katastrofe spremenile naš način življenja in našo odgovornost do družbene ureditve, kot jo dejansko potrebujemo? Določili smo si grozovito prihodnost, sočasno pa smo primorani opazovati “leve” in “desne” politike, ženske in moške politike, mlade in stare politike, ki ideološko obračunavajo kot sprte branjevke ali pa se kameram nasmihajo in pokajo vice v dokaz nekakšnega ohranjanja “dobre volje”. Ampak naša pota se morajo urgentno spremeniti, če se hočemo izogniti tako dodatnemu izkoriščanju narave onkraj njenih obnovitvenih zmogljivosti kot tudi zeleni revoluciji.

Odsotnost slovenske zelene politike. Okoljevarstvo zadeva celotno civilno družbo in v različne oblike njene organiziranosti je vključena polovica prebivalstva. Po podatkih izpred petih let se največ ljudi vključuje na področje športa in kulture, pičlih 1,49 odstotka pa v okoljevarstvene vode. Njihove plače – veliko jih je magistrov – lebdijo na ravni plač trgovk v veletrgovinah ali celo nižje. Gre za nevladni sektor, v katerem je v EU povprečno zaposlenih 4,9 odstotka prebivalstva, v Sloveniji pa zgolj 0,74 odstotka, kar niti ne preseneča, saj se ga drži nalepka “parazitski”. Toda nevladne organizacije se na tem področju krepijo s silovitim zanosom, ki ga v marsičem pooseblja projekt PlanB (www.planbzasslovenijo.si).

V Sloveniji že skoraj dve desetletji nimamo relevantne zelene stranke, tiste, ki se razglašajo za zelene, so med seboj sprte ves ta čas, in kot kaže, bi jih bilo treba najprej porušiti do tal, če bi hoteli kar koli konstruktivno spremeniti. Prva težava zelenega sektorja so strokovne razprtije. Naj bi se razvoj gibal v smeri jedrske energije ali obnovljivih virov? Celo novih termoelektrarn? Stroka si ni dovolj edina. Naj bi postavili vetrnice na Volovji rebri ali naj bi upoštevali ameriške ugotovitve, ki pravijo, da stavbe na leto pomorijo 550 milijonov ptic, električni kabli 130 milijonov ptic, mačke 100 milijonov ptic, avtomobili 80 milijonov ptic, pesticidi 67 milijonov ptic, vetrne turbine pa ne več kot 28 tisoč ptic (podatki so iz nove knjige Ala Gora *Our Choice*), da o kakovosti zraka, po katerem morajo te ptice dandanes leteti, raje ne govorimo.

Dokler bo med zelenimi vladal egocentrični boj za to, kdo je bolj zelen, bodo priložnosti, ki jih moramo začeti nemudoma izkoriščati, izginile, v vlado pa se bo prebil populistično “zeleni” prvak Slovenske nacionalne stranke, ki na vrata ministrstev trka že zelo dolgo. In kdor čaka ...

Pomen domoljubja. Trenutno politično ozračje je še vedno močno prežeto z neoliberalizmom, doktrino, ki pravi, da bodo tržni mehanizmi sami od sebe poskrbeli za lep in dober svet. Čeprav so se okoljevarstveniki

izkazali kot zelo vztrajni politični aktivisti, so se, kar zadeva navzočnost v evropskih parlamentih in vladah, za zdaj slabo izkazali kot politični akterji. Krizna obdobja prinašajo povečanje nacionalnega sentimenta, nacionalističnim voditeljem, ki ne skrivajo svojih diktatorskih pretenzij, pa taka situacija prinaša visoke odstotke glasov na volitvah. Točka, na kateri bodo zeleni, ki imajo v teh časih precej radikalnejši in človeku prijazen program, pridobivali glasove, je tudi domoljubnost. Treba je namreč vedeti, da je lucidni Hitler v svojem *Mein Kampf* zapisal, da nikakor ni domoljub, temveč nacionalist. Tako kot mislim, da Slovenija ne potrebuje nacionalizma, sem tudi prepričan, da ima premalo poudarjen domoljubni sentiment.

V evropskem parlamentu Zeleni že več let sodelujejo z Evropsko svobodno zvezo, v kateri so skrajno desničarske, nacionalistične stranke. Toda kako je mogoče, da je zelena miselnost, ki pravzaprav temelji na primarnih etičnih, tj. mirovniških vzgibih, spečana z najbolj razdiralno politično silo, kar jih je v novejši zgodovini obstajalo? Odgovor je zagotovo ta, da gospodarstvu radikalno prijazne politične stranke dosledno zanemarjajo in potiskajo ob stran nujnost zelenih ukrepov. Toda zgodovina kaže, da stvari, ki jih zatiraš, slej ko prej zatrejo tebe. Če je nacionalistična ideologija vedno bila, je in bo neetična in neznanstvena ter neti ogenj sovražnega govora, si je zelena misel v danem trenutku pridobila največ revolucionarnega naboja. Zato je trenutna situacija resnično nevarna, vezi med nacionalističnimi in okoljevarstvenimi težnjami pa so popolnoma spregledana anomalija politične sedanjosti.

Upanje na spremembe zbuja dejstvo, da se sodobna zelena misel močno naslanja na znanost in do nje goji velika pričakovanja. Znanost pa zmore z idejo nacionalizma opraviti v trenutku, če se ji zahoče. Ko dva mrtva človeka odpreš, v njuni biologiji namreč ne boš našel nič, kar bi ti povedalo, kateri jezik sta govorila. Vseeno je v zraku grožnja, da bi vzniknil rod političnih diktatorjev, ki bi vladali po starih komunističnih ali nacionalsocialističnih načelih, tokrat preoblečeni v zelene barve. Spomnimo se samo, kako obseden z zdravo prehrano je bil Adolf Hitler. In če nas čaka resnično povečanje nacionalizma, se bo to zgodilo samo zato, ker ne bomo več zmogli ljubiti (s pesticidi onesnažene) zemlje in (nepitne) vode. Alternativna zamisel, ki je mnogo bolj verjetno in tudi smotrno izhodišče, je zato nekakšna *zelena demokracija*.

Večnost krize?

Zelena revolucija in zelena demokracija. Slovenija je članica NATO pakta, velikega branika zahodne demokracije in kapitalizma, zato ni

pričakovati, da bi se na Zahodu (Evropa, Severna Amerika, Avstralija) lahko zgodila kakršna koli revolucija, ki je po svoji naravi levičarska. Pričakujemo pa lahko, da se bodo Zahodu začela šibiti kolena, ko bodo Kitajska, Indija in Bližnji vzhod začeli postajati gospodarsko močnejši od njega. Če je leta 1945 Zahod štel 30 odstotkom vsega prebivalstva in vladal skoraj 45 odstotkom sveta, danes vlada le še 13 odstotkov svetovnega prebivalstva, samemu sebi torej. Če bi se zelena revolucija morala zgoditi, bi se morala najprej zgoditi na Zahodu, kjer pa je ne bo, četudi bodo nemiri postali neznosni. Zahod bo ravnal še bolj imperialistično kot doslej, Združenim državam se bo Evropa pridružila pri širjenju kapitalistične demokracije in spopadi za naravne dobrine na robovih civilizacij (in nevarnost terorizma), o katerih je govoril Samuel P. Huntington, bi se znali razvnmati močno onkraj razumnega.

Edino neagresivno orožje, s katerim Evropa lahko obrani sebe, sočasno pa ponudi dober zgled preostalemu svetu, je *zelena demokracija*. Če je v definiciji trajnostnega razvoja zapisano, da ta skladno, torej tretjinsko upošteva okolje, denar (kapital) in posameznika v družbi (socialo), potem ni daleč sklep, da bi morala zelena politična misel v prihodnosti imeti ustavno pravico do tretjinske udeležbe v vseh parlamentih in vladah Evrope. Morda je moj predlog radikalen, nima pa prevratniških tendenc. Okoljski problemi so namreč tako resni in tako usodni za prihodnost človeške vrste na planetu Zemlji, da jih preprosto ne moremo več prepuščati političnim naključjem in demokratičnemu pingpongu. Poleg tega smo ugotovili, da se zelena politika zelo slabo obnese v klasični premetenosti, ki je potrebna za manipuliranje z množicami, zaradi česar ima pičle možnosti, da bi prihajala in ostajala v vladah.

Za razdor bo v vsakem primeru poskrbela narava, mi pa ga bomo do konca naših življenj ne le opazovali na televizijskih zaslonih, ampak tudi precej občutili. Vsekakor bo narava edina, ki ji bo uspelo ustaviti agresorje: pesticidne multinacionalke, naftne in avtomobilске lobije, vlade, ki profitoljubnim podjetjem dopuščajo globalno privatizacijo vodnih virov, paravojaške skupine, ki iztrebljajo Amazonijo, premogovne in živinorejske lobije, ki talijo arktični in antarktični led, farmacijo, ki si vse bolj premeteno prilašča zdravje ... Tudi gospodarska kriza, s katero smo se začeli resneje spopadati leta 2009, bistveno bolj izvira iz krize okolja, kot si predstavljamo, naravo smo namreč obremenili onkraj vseh razumnih okvirov.

Naprej v preteklost. In kaj lahko pričakujemo Slovenci? Med drugim tudi to, da se bo naš življenjski slog vedno bolj moderniziral in hkrati upočasnjeval. V nekaterih vidikih bomo uveljavljali preprostejši način

življenja in se vračali v skromnejša socialistična leta, po katerih obstaja nemalo nostalgije. Analogija pravi, da je okoljevarstvo kot lubenica – na zunaj zeleno, navznoter pa rdeče. Toda ta rdeča je zaradi varovalne lupine enkrat za spremembo nenevarna, če bomo z njo znali ravnati kot zrela, “odrasla” civilizacija. Poleg tega je to tudi edina zares rdeča barva daleč naokoli.

V zadnjem času smo priča ponovnemu prevrednotenju ideje komunizma, rojstvu novih življenjepisov Stalina, Tita in Maa, novi protiglobalistični levici Južne Amerike in tako naprej. Toda vse te sile se nevede krepijo z enim samim ciljem – da se na koncu obdajo z zeleno skorjo in – tokrat nenasilno – posredujejo za prihodnost človeške civilizacije in življenjskih vrst na Zemlji.

Tezo o rdeči notranjosti lubenice pa je treba peljati še korak dlje. Brez ogljika v črnini zemlje bi lubenica ne mogla zrasti. Slogan *Nazaj k naravi* zato pri marsikaterem političnem vprašanju pomeni tudi nazadnjaški pristop, ki se bo marsikomu zdel naravnost srednjeveški. Jedro okoljske miselnosti se mora iz mesta razširiti na podeželje, kjer je zdrav odnos do narave najmanj toliko vreden kot v urbanih naseljih, če ne celo več. Kmetijstvo, pridelava hrane, varovanje voda, zraka in zemlje se kajpak ne izvajajo v mestih. Zato bodo pomembno vlogo pri vsem skupaj imele tako “leve” kot “desne” stranke, ki nas seveda ne bodo zapustile.

Prihodnost bo od nas zahtevala bistveno manjšo porabo energije, pri čemer ni odveč omeniti, da lahko posameznik le z nekaj premisleka zmanjša osebno energetske porabo za vsaj 30 odstotkov. Prihodnost bo od nas zahtevala manjši ogljični odtis od današnjega, kar pomeni več recikliranja, manj potovanj, več pristnega družabnega in družinskega življenja, manj prehranjevanja z mesom itd. Prihodnost bo pravzaprav zahtevala stvari, ki smo si jih že dolgo želeli povrniti, kar pomeni, da bomo zaradi okoljske katastrofe morali narediti pozitivne korake, ki bodo imeli navdihovalen učinek za naš psihofizični blagor!

Klub narodov in globalna vlada. Eno ključnih vprašanj prihodnosti je možnost, da bi v prihodnje planetu vladala nekakšna globalna vlada. Na svetu je od šest do deset kulturno-zgodovinsko ter versko in ideološko-politično različnih civilizacij (islamska, zahodna, hinduistična, latinskoameriška, pravoslavna, sinovska/kitajska, japonska, budistična in afriška), od katerih vsaka deluje po sebi lastnih principih, vsem pa je skupno predvsem to, da z izpuščanjem toplogrednih plinov (in tudi drugimi aktivnostmi) vzajemno ogrožamo človeško prihodnost. Toda civilizacije se bodo morale povezati v skupnem ekološkem boju, ki nam spodletava vse od Kjota do Köbenhavna.

Bojazen, ki jo marsikdo vidi v vzpostavitvi “globalne vlade”, je večplastna, zametki za njen nastanek pa morda že obstajajo v tako imenovani podtalni skupini Bilderberg, v katero so vključeni največji svetovni politiki in gospodarstveniki. Toda skupina Bilderberg nima niti približno dovolj znanja, sploh pa ne želje, da bi delovala po nemanipulativnih ekozofskih načelih, zato bo moralo biti telo, ki bi takšno oblast lahko predstavljalo, precej drugačno. Tudi Združeni narodi niso organizacija, ki bi verodostojno nosila teže preprečevanja in prilagajanja podnebnim spremembam, saj še niso pokazali prave odločnosti.

Verjamem, da bistveno večjo grožnjo od globalne vlade v tem trenutku predstavljajo nadnacionalne megakorporacije, ki so pogosto bogatejše od držav. Če se je svet zadnjih dvajset let intenzivno urejal po principu nacionalnih držav z uvedbo demokracije, pa se številni narodi borijo z nepremagljivimi težavami, ki v zadnjem času vodijo tudi v državne bankrote. Korporacije na drugi strani ne bankrotirajo, temveč širijo svojo moč in vpliv po planetu, s tem pa korak za korakom ustvarjajo ekonomsko erozijo, ki bi v nekem trenutku lahko privedla do prave anarhije. Izkazalo se je, da so pravni sistemi držav naproti korporacijam popolnoma nemočni, izplačila menedžerskih nagrad so v zadnjem času po vsem zahodnem svetu dosegala nerazumljive zneske, osnovni naravni viri, kot je voda, pa prehajajo v roke zasebnim podjetnikom, ki jih država ne uspe obrzdati pri njihovih profitabilnih načrtih.

Neupravičenost vojn. Se bo trend torej nadaljeval? Bodo zaradi podnebnih sprememb in zaradi milijonov ekoloških migrantov države bankrotirale in bo svetu dokončno – in ne samo pregovorno – zavladal denar? Vojne se bodo celo bolj kot v preteklosti rojevale iz gole eksistencialne nuje po preživitvenih virih, kakršna sta voda in hrana. Nafta raje ne omenjajmo... Bodo vojne znova dobile vse več zagovornikov in opravičevalcev nevarnega stališča, da je Zemlja prenaseljena in da ne zmore nahraniti toliko prebivalcev, kot jih ima? Zemlja v resnici ne more nahraniti toliko potratnežev, in to je pravzaprav vse. Manj prebivalcev samo po sebi ne bo spremenilo življenjskega sloga in dolgoročnih trendov, ki izvirajo iz njega.

Vojaške organizacije bi morale iz “obrambne” drže preiti v humanitistično držo. V najmanj polovici aktivnosti in znanj, v katerih se urijo pripadniki vojske, bi morala prevladati humanitarna poslanstva, primarno usmerjena k blaženju naravnih katastrof, krepitvi solidarnosti med regijami in narodi sveta, v stalni pripravljenosti, ne na vojaško posredovanje, temveč na humanitarno. Nismo pripravljeni na to, kar prihaja. Ob nedavnem potresu na Haitiju je minilo več dni, preden se je svet zavedel, da

so življenja desettisočev odvisna od učinkovitosti dostave mednarodne pomoči. Takšna vnaprej organizirana pomoč bi morala na kraj katastrofe dospeti v dvanajstih urah, ne glede na to, kje na svetu se podobni pojavi utegnejo ponoviti. Morda bomo jutri prav mi tisti, ki bomo potrebovali pomoč.

Ekonomija. Prihodnost bo tako v globalizaciji kot v lokalizaciji. Gospodarstvo kot tretjinska komponenta trajnostnega razvoja je enako pomembno področje, kot sta okolje in sociala. Brez preglednega gospodarstva nobena svetovna regija ne bo zmožna razvoja in uspešne prilagoditve podnebnim spremembam, vendar bosta morala tako levica (povodec) kot desnica (zver) prej ali slej sprejeti dejstvo, da v demokraciji rdeči povodec ni zadovoljivo varovalo za požrešno zver – ta bo morala dobiti tudi zelen nagobčnik! Pa ne zato, da bi ji odrekli obroke, ki jih sicer potrebuje ...

Namesto sklepa. Vsa nafta pod našimi tlemi je nastala samo enkrat v zgodovini Zemlje, njene zaloge pa so omejene. Tako optimisti kot pesimisti ocenjujejo, da smo na točki, ko smo polovico vseh zalog nafte nepovrnljivo porabili, in tudi s fantastično tehnologijo, ki zmore gledati globoko pod površje, nafto odkrijejo samo še zelo poredko. Nobena skrivnost ni več, da se bo črpanje nafte od zdaj zelo hitro zmanjševalo, kar pomeni, da je bo okrog leta 2050 zelo malo, njena cena pa bo taka, da bo stvar popolnoma neuporabna. Njena čudovita energetska moč je bila v zgodovini torej muha enodnevnica, na plečih katere se je človeška vrsta z milijarde in pol svetovnega prebivalstva leta 1900 namnožila na šest milijard in pol leta 2000.

“Zakaj so nekatere nekdanje kulture onemogle in odmrle? Ne moremo si odgovoriti, ne da bi vzeli v poštev njihovo idejno bistvo. To je pri večini od njih taka ali drugačna religiozna misel, ki ne more trajno voditi in usmerjati človeške življenjske volje. Ta stremljeva k temu, da bi si ljudje ustvarili red in blagor na tem svetu, in to z razumom, z dobrohotnostjo do vseh in do vsakogar. Religije pa so obračale pozornost ustvarjajočega človeštva drugam, v posmrtno življenje ali v tako ali drugačno službo bogu, ki je bila večidel zakrinkana služnost privilegiranim slojem družbe. V tem sporu z zdravim instinktom človeštva je kljub slabosti ljudi, ki si žele večne blaženosti, skrita smrtna kal vseh religioznih kultur.”

Josip Vidmar, Na potih zgodovine, Sodobnost 1976

Šest oči

ANDREJ BLATNIK

Saj razumeš?

Jelka Ciglencečki

Redko besedno

Po romanu *Spremeni me* (ovenčanim z nominacijo za kresnika) nam Blatnik v zbirki kratke proze *Saj razumeš?* postreže s povsem drugačno formo. Romanu, najobsežnejši in najbolj priljubljeni literarni zvrsti, sledijo zelo kratke zgodbe (ali tudi kratke kratke zgodbe/*short short story*), ki lahko vsaj v Sloveniji pričakujejo bistveno manj publike. Zgodbe so dolge od 12 pa do kakih 350 besed. Kar je seveda zelo malo, sploh glede na to, da jih lahko prištevamo med prave zgodbe, saj imajo vse (skupaj jih je 50) protagonista in dogodek, čeprav le lapidarno nakazana v nekaj besedah. Kljub kratkosti jih ne moremo uvrstiti med pesmi v prozi, saj ostajajo pri proznem ritmu, pogosto odsekanem, a nikoli dosledno pravilnem, ponavljajočem se.

Dobro izhodišče pri interpretaciji zbirke je že naslov. *Saj razumeš?* Koga nagovarja? Najbolj očiten odgovor bi seveda bil: bralca. A tako naivna prošnja gotovo ni podobna Blatniku. In res kmalu ugotovimo, da so zgodbe vsaj toliko kot dialog z bralcem tudi dialog z avtorjevim siceršnjim opusom. Že prvi recenzenti knjige so opazili, da so številni deli knjige tako ali drugače uporabljeni že v prejšnjih Blatnikovih delih. Zgodba *Besede so pomembne* je recimo krajša varianta in hkrati dialog z že objavljeno zgodbo *O čem govoriva*. Spet je tukaj telefonistka, ki dela na nekakšni vroči liniji za pripovedovanje življenjskih zgodb, moški se odloči, da jo bo poklical, a pri tem pomisli: "O nečem takem sem nekoč že bral in ni se dobro končalo, če se prav spomnim." Blatnikovi junaki očitno berejo Blatnika.

Ne le sižeji, ponavljajo se tudi celi stavki in situacije. Spet je pri naključnih ljubicah pomembno, da berejo dobre knjige, a še bolj je pomembno, da ločujejo odpadke. Poleg te splošne ekološke ozaveščenosti, prej značilne predvsem za roman *Spremeni me*, se iz istega dela pretihotapijo v novo knjigo kar celi stavki, npr.: "Količina televizije v zraku narašča."

Pa reklamni slogan, ki ga je "izumil" že Borut, junak romana *Spremeni me*: "Global Player. Global Prayer. Global Payer." To ponavljanje lahko interpretiramo različno: morda gre za reciklažo nekaterih najboljših domislic. Hkrati pa se s tanko zbirčico zelo kratkih zgodbic nekako poveže celoten Blatnikov opus, vsa njegova obdobja (čeprav je avtor verjetno močnejši v kratki zgodbi, Blatnikova pisateljska obdobja, ki so vedno močno vplivala na slovensko literarno sceno, dobro ponazorijo njegovi trije romani – postmodernistične *Plamenice in solze*, minimalistični *Tao ljubezni* ter ekološko in socialno angažirani *Spremeni me*). V zbirki *Saj razumeš?* najdemo značilnosti vseh treh obdobj. Tu so, recimo, tako postmodernistična zrcaljenja zrcal kot vzporedni svetovi (v zgodbi *Temna in viharna noč* se, recimo, premeščamo med otroško spalnico in svetom videoigrice). Zanimiva in povedna medbesedilna navezava je v zgodbi *Skodelica kave*. Jasno, usmerja nas na Cankarja, a tudi na Blatnikove razlage postmodernizma, v obdobju katerega lahko fant povabi dekle le še na skodelico kave, *kot bi rekel Cankar*. Skodelica kave je skodelica, o kateri se pač ne da več pisati naivno. In kaj nam o skodelici pove avtor tokrat? Zdaj ob kavi ne pomisli več na Ivana in njegovo mater, ampak na vreče zrn, ki jih "čez džunglo nosijo otroci". Sporočilo je jasno: literatura ni le postmodernistično ponavljanje starih vzorcev, ni več ujeta v "labirinte iz papirja", čas je, da spet nosi sporočilo – antiglobalistično, ekološko ..., ki pa je nujno obilno začinjeno z ironijo (ki jo lahko pogosto beremo tudi kot moraliziranje). Takšna je, recimo, tudi zgodba *Ne znam se odločiti*, v kateri najdemo pobeglega tajkuna, ki se pred avtomatom trudi, da bi dobil pločevinko s pijačo, nato pa se vda in spi je nekaj navadne vode. "Ni imela znamke, a je vseeno odžejala."

Tudi v tej zbirki najdemo za Blatnika tipične pogovore gluhih (značilne za minimalizem), recimo v zgodbi *Diskurz*, kjer se zapeljujeta profesorica in študent, pri tem pa popolnoma različno interpretirata situacijo. In zdi se, da je to prepoznavanje nezmožnosti prave komunikacije, nezmožnosti, da oseba prodre dlje kot do precej praznega frazarjenja (s čimer bi prestopila svojo lastno osamljenost), še vedno ena od Blatnikovih najmočnejših tem. *Besede so pomembne* pravi naslov ene od zgodb. Toda kakšne vrste besedna zveza je v naslovu? *Saj razumeš?* "Saj razumeš" pogosto nima druge funkcije kot zgolj nadaljevanje pogovora, preverjanje, ali nas sogovornik posluša (in tukaj gre pravzaprav za Jakobsonovo fatično funkcijo oz. naravnost k stiku). Podobno funkcijo ima nebolgljeni stavek ljubimca med spolnim odnosom, ki začne dolgočasiti tako njega kot partnerko: "Si v redu?" (*Opravi hitro, je rekla*) Stavek, ki verjetno ne potrebuje odgovora, si ga tudi ne želi, izgovorjen pa je, ker je situacija preveč mučna, molk

je treba prelomiti. Ali pa so odnosi že tako odtujeni, da tudi vljudnostno govorjenje ni več potrebno – najstnica v zgodbi *Sem bila?* je očitno ves ljubezenski večer preživela z motoristično čelado na glavi, saj se naslednje jutro ne spomni ničesar razen vonja v čeladi, ki ji jo je nadel na glavo njen novi fant. Ljubezenska dvojina se skrči na ednino, na popolno osamljenost, čeprav sredi spolnega akta.

Kot že rečeno, vse to so teme in prijemi, ki smo jih v Blatnikovi prozi srečali že večkrat. Verjetno je bolj presenetljivo mojstrstvo povezovanja vseh petdesetih zgodbic, ki z nekaj stavki sicer ne morejo izpeljati celotnega dogajalnega trikotnika z začetkom, vrhuncem in razpletom. Zato pa svoje junake ujamejo v prelomnih trenutkih, nekje takrat ko se je vrhunec že končal in začne dogajanje neizogibno lesti proti katastrofi, ki pa je po navadi tudi le nakazana. Kitarista zasačimo, tik preden se dvigne odrska zavesa (*Save Your Kisses for Me*), DJ-ja v trenutku, ko je izbral neprimeren ritem (*Vrtenje*). Ženo v trenutku pred umorom moža, ko pojasnjuje: "Včasih je bilo še vse odprto, vse še pred nama, potem pa vse mine in pride do trenutka, ko ni več dveh poti." (*Trideset let*) Za tako kratka besedila je seveda ključen udarni začetek (ki se po navadi skriva že v naslovu), zato ne preseneti avtopoetska misel: "Začeti dobro, to je pomembno." (*Besede so pomembne*) In kako se knjiga začne? *Redkobe-sedno*. Gre za naslov prve zgodbe, ki jo lahko zaradi kratkosti navedemo v celoti: "Verjameš v skupni jutri"? / "Najprej bi rad verjel, da se je ta noč res zgodila." Zgodbo bi morda lahko uvrstili tudi med aforizme, a je hkrati tudi že prava zgodba, saj z nekaj potezami zariše določeno atmosfero, v središču pa je prelomen večpomenski pogovor (precej manj subtilno je najkrajše besedilo v knjigi: "Še lepša si, ko ti pride," je rekel. / *Kako veš?* je pomislila.).

Sklenemo lahko, da bo kljub nekaterim novim uspelim podobam in izčiščeni dramatiki besedil verjetno največ bralskega užitka odnesel bralec, za katerega bo zbirka *Saj razumeš?* Blatnikova prva knjiga in se bo tako znašel pred nekakšnim okrajšanim *best of* z dodatki. Morda pa bodo to oboževalci, ki bodo iskali navezave na obstoječ Blatnikov opus po svoji knjižni polici? Seveda vse zgodbe niso enako dobre, a z vztrajnim stiskanjem besedila (ki je recimo 30 strani zgodbe *O čem govoriva* zgostil na slabih 300 besed zgodbe *Besede so pomembne*) je Blatnik zbrusil svojo prozo do udarnega ekstrakta.

Lucija Stepančič

Fragment kot retorična figura

V predzadnji knjigi Andreja Blatnika, v romanu z naslovom *Spremeni me*, se je pojavilo vse mogoče: družbena kritika in satira, futuristični prebliski, negativna utopija, kriza srednjih let, eksistencialna tesnoba in občutek nesmisla, manjkala pa ni niti posebna "urbana mitologija". Skupaj z zapletom je bila zadeva že kar preobložena, da bi lahko zvozila. Z veseljem pa ugotavljam, da so zamujene priložnosti tokrat s pridom in celo z obrestmi izkoriščene. Silno tanka knjižica prinaša kratke kratke zgodbe, razpršene po svetu, ki že skorajda sumi, da obstaja le še kot kopija same sebe. Podaja se sicer na isti teren kot predhodnica (nekaj stavkov je celo vzetih iz nje), zamenjava forme pa je prinesla kar največjo spremembo. In to na bolje.

Pisateljevo delo ni le življenje v karakterje in zaplete, ni le podajanje atmosfere in raziskovanje miselnih svetov. Včasih je veliko večje delo opravljeno z brisanjem, trganjem, pozabljanjem, svoje pa opravijo tudi nenamerni učinki, palimpsestno prosevanje, reminiscence ter celo ugotovitve, ki so mogoče le s primerjavo za nazaj. V tem primeru je avtor svoje delo preprosto raztreščil. Begajoča nestalna občutja s pridihom nejasne usodnosti so se tako kar najbolje izrazila. Osebe, ki se jim nikakor ne posreči, da bi se prilegale temu svetu, čeprav si tega želijo, se ne zapletajo več v fabulacije niti v konsistentne karakterje, ampak nastopijo v prosto lebdečem slogu, ki se jim še najbolj poda. Pravzaprav nimajo niti imen, ampak očitno se tako še najbolje počutijo.

Več kot jim avtor navesi identitete, konteksta, zgodbe, preteklosti, lastnine, družine, bolj ko osvetli njihovo hrepenenje in ambicije (s finančnim položajem vred), manj moči imajo, manj povedo, pa naj mislijo, da imajo še toliko povedati. To pot so zreducirani na glas, ki se seli od enega vase zaprtega subjekta do drugega, ki govori v prvi,

lahko pa tudi v tretji osebi, vseeno, identitete so tako ali tako nekaj, na kar se ne gre pretirano zanesti, kajne? Medtem ko pripovedovalec vedno znova menja spol in starost, inteligenco in status. Skozi zgodbe, ki se odvijajo v difuznem elementu in brez prave podlage (kar tokrat pomeni prednost), prihajajo in odhajajo najstnice, publika diletantskega pevca, zlorabljen punca, par, ki je predolgo okolišil z večerjami, novinarka s svojim intervjuvancem, on in ona z neštetimi spodletelimi zmenki na puklu, didžeji in poslovneži, srednjeletnice, ki bi bile rade zapeljivke, in profesor, ki se pripravlja na revščino, za katero ne ve, da je v resnici že prišla. Tu se večkrat najde stara mama (vedno ista ali gre za različne?), iz svojega sveta mehkih obrisov in pridušene svetlobe spregovori embrio, zaslutimo pa celo nevarne osebe. Enako dvomne so kavarne na vogalu, ki so obenem domače, a vseeno nekako zlovešče, hotelske sobe, pa tudi kilometri in kilometri cest, kakršnih koli.

Osebe same so pravzaprav dokaj neizrazite (a prav takšne na tem mestu najbolj učinkujejo), lahko da so ogolele v korist zgodbe, lahko pa so tudi sicer pravcati povprečneži, sleherniki. Vsekakor so, za razliko od slutenj, ki se razvijajo v ozadju zgodbe, pomirjujoče normalni, so le nekoliko utrujeni in po duhamornem delovniku bi si želeli še malo ljubezni, če je le mogoče (če ne pa tudi ne bi za vsako ceno vztrajali). Take, kot so oni, je mogoče srečati na katerem koli pikniku in z njimi prijetno neobvezno klepetati, še sami se skorajda ne zavedajo, da je na njihov položaj mogoče gledati tudi iz ledene distance, celo s pridihom morbidne ironije. Nekateri sami pred sabo skrivajo zgroženost in nemoč, drugi se udeležijo igre in igrajo z isto brezbriznostjo, kot jo kaže usoda do njih samih (take so na primer ženske, ki prisedajo v tuje avtomobile). Notranji svet teh epizodnih protagonistov se (nezdravo) razteza kot inflatorno veselje, a vseeno ostaja klavstrofobičen, tesnoba je njihova največja dragocenost, saj jih (ob)varuje pred dokončno razpršitvijo. V nasprotju z njihovo medlostjo, oziroma prav zaradi nje, se uveljavlja tesnobno, paranoično razpoloženje, polno znamenj, ki so sicer hudo spremenljiva, a vseskozi le slaba. Dobronamerneži iz zgodb ne predstavljajo malignih razbitih koščkov ogledala Snežne kraljice: sami po sebi niso nevarni, niti se ne zatekajo k cinizmu. Pravo, rušilno zlo je zunaj njih, nevidno, a učinkovito, razpršeno in vseprisotno, razdrobljeno veliko bolj na fino kot omenjeno ogledalo, v stalni pripravljenosti pod gladko novodobno površino. Z vidika te zbirke učinkuje, kot bi bilo ustvarjeno skupaj z vesoljem. Vdelano v temelje (avtorjevega) mikrokozmosa.

Zgodba vedno znova uhaja med vrstice in zato imajo celo prazna mesta (tako kot luknje v spominu) svoj pomen. Fragmentarnost teh zgodb učinkuje s strašno močjo: v vsakem posamezniku je zakodiran njegov svet v celoti, usoda pa se pokaže šele v skritih silah, ki ga usmerjajo popolnoma na slepo. Nekatere vtise je mogoče dodobra predelati šele z vidika zbirke kot celote, ki s svojo difuznostjo razbitine zgodb pravzaprav intenzivira: vsaka od njih nas nagovarja z glasom vpijočega v puščavi, pa naj sicer govori o čemer koli. Kot v praznem, ateističnem, Demokritovem svetu, kjer se najmanjši delci snovi srečujejo zgolj popolnoma po naključju.

Zmuzljiva, nedefinirana občutja so kot nalašč za avtorja, ki se je že pred desetletji izkazal s kratkimi in najkrajšimi zgodbami, v dobi, ko je prav ta forma najbolj cvetela, spomnimo se samo na prve knjige iz zbirke Aleph z Lelo B. Njatin, Igorjem Zabelom in seveda Andrejem Blatnikom. Prav na te čase (in na te pisave) spominja tudi vojna, ki se nekje v drugi polovici knjige pojavi kot presenetljivo samoumevna zamenjava za dotedanjo permanentno vojno med spoloma. In kar je najbolj intrigantno: tradicionalno zlo, ki mu pripisujemo epske razsežnosti, je enako neoprijemljivo, kot so obrambni in napadalni impulzi na ravni intime. "Vojna med nami in njimi," pravijo oboroženci iz spopadov, ki jih morda sploh ni, ali pa ne obstajajo le zato, ker se o njih ne poroča. Še večja uganka je nekakšna ravnodušna sila, ki iz ozadja sproža vojne, bančne mogotce čez noč spreminja v brezdomce, ali pa zgolj pogoltne denar v avtomatu, ne da bi ven poslala zaželeno pločevinko pijače. Predvsem pa nikakor ni mogoče ugotoviti, kaj bo komu poslala; sanjsko žensko ali oborožene bedake, ki človeka ustavijo na avtocesti.

Vsi s(m)o le delci, ki še kar letijo vsenaokoli, tako kot se tudi galaksije v vesolju vse hitreje oddaljujejo druga od druge. Svet, ki z nadsvetlobno hitrostjo drvi narazen, obvladuje babilonščina neke davne prenaseljenosti, tako da nas vse skupaj zavaja lažna gotovost govorcev z besedami, ki imajo za različne osebe toliko različnih pomenov, da je kakršno koli razumevanje (pa tudi sovpadanje želje) pravzaprav nemogoče. Nelagodje, ki ga Andrej Blatnik že kar obsesivno zasleduje, ne izhaja le iz nenehne možnosti naključnega nesporazuma, ampak še veliko bolj iz neoprijemljivosti, ki se spreminja že v pravo prekletstvo.

Manj je več: namesto ekstravagance, špekulacij in zaslepljujočih efektov je na delu preprosta, a učinkovita oblika. Nobenih uvoženih beračev, ki izrinjajo avtohtone fehtarje, nobenih uvoženih trupel, da

bi pogrebni zavod lahko posloval pozitivno, nobenih tekmovanj v nažiranju, nobenega plastičnega sadja, niti bumbarjev, ki prodajo svoje ledvice, da si lahko kupijo dizajnersko srajco, niti steklenic vina, ki stanejo toliko kot mesečni proračun indijske družine. Da bi spregovorili o sedanjem trenutku, takšnem, kot je (in za to je Andreju Blatniku vedno tudi šlo), očitno ne potrebujemo aktualij. Ni treba ironizirati, saj svet že kar preveč očitno postaja svoja lastna karikatura, kar je jasno že ljudem, ki so bistveno manj bistri, kot naj bi bili pisatelji. Ni treba prehitevati nezdravih trendov in jih že vnaprej prignati do absurda. Ni treba komentirati modnih kapric, niti iz negativne perspektive ne. Nobenega moraliziranja ne potrebujemo, nobenega vizionarstva, niti bolj zdravih nazorov, celo nobenih rešitev ne. Avtorju se je resnično stanje duha posrečilo zaobjeti šele takrat, ko je vse to zabrisal ven iz svojega pisanja. Tako kot v njegovem romanu sladoledarji ne morejo pripraviti sladoleda *brez* čokoladnega obliva, ker je čokolade zmanjkalo.

Za nepozaben vtis čezinčez zadošča spoznanje, da so vsa vprašanja ostala brez odgovora, da so vse dileme brez razrešitve, da nas ne čaka nobena tolažba v obliki smiselnega epiloga in da se vsa izvorna človeška tragičnost steka kvečjemu v praznino. Ali ni prav to najhuje? In da ni nikogar, ki bi to lahko preprečil, ter celo to, da tudi pri najbolj iskrenih poskusih zbližanja partnerja vedno udarjata mimo, drug mimo drugega? Te novice so še dosti slabše od tistih v časopisih.

Aljaž Kovač

Izčrpani Sizif

Blatnikova nova knjiga kratke proze oziroma kratkih kratkih zgodb je otrok literarne zvrsti, katere začetke iščejo celo pri Ezopu, potem pri Čehovu in O. Henryju, nadalje pri Hemingwayu, Bradburyju in Vonnegutu; naj bo s tem tako ali drugače, dejstvo je, da je *flash fiction*, *microfiction* ali *postcard fiction* do te mere, da se o njej lahko sploh pogovarjamo kot o literarni zvrsti, zaživela šele v času interneta in mobilne telefonije. *Saj razumeš?* je tako zgrajena iz mikrozgodb, nanozgodb in podobnega, skoraj vsako od njih pa bi lahko stisnili na razglednico povprečne velikosti. Blatnik, ki je večkrat nosil našo zastavo pri prečenju obzorij – prvi izrazit postmodernist, prvi mentor delavnic kreativnega pisanja –, je tudi tokrat prvi res radikalno in pogumno stopil v to tesno, sunkovito zadihano obliko, ki je najbrž najbolj paradigmatičen literarni odraz eksistencialnega položaja modernega človeka.

Potem ko je Blatnik s *Plamenicami in solzami* napisal morda najbolj značilen postmodernističen roman, je s knjigo kratke proze *Biografije brezimenih* naredil korak stran od postmodernistične izčrpane metafizike ali literature izčrpanosti k literaturi izčrpane eksistence, kot to spretno označi Tomo Virk: realnost zdaj ni bila več vedno samo nekaj literarnega, meja med realnostjo in fikcijo ni bila vedno povsem zabrisana, ampak so nekatere zgodbe že temeljile na konkretni izkušnji; Blatnik je začel počasi vpeljevati intimizem, nekateri so to označevali tudi za minimalizem, kar je iz več razlogov problematično, pa vendar: hoteli so povedati, da Blatnik ni več dobri, stari Blatnik, ki se z nami intelektualno poigrava, nas premetava sem ter tja s svojimi miselnimi, besednimi, perspektivnimi igrkami, kjer je pod vsem podložena poštena mera ironije, parodije in suspenza, ampak da so zdaj to pisanje prepredle razpoke, skozi katere sumljivo smrdi po tragičnosti, travmah, tudi nekakšni eksistenci, živi in oprijemljivi. To je cel hudič: če je Barth govoril o literaturi, ki je izčrpala svoje formalne

zmožnosti, zato mora tako ali drugače preigravati stare, nam je zdaj Blatnik prišepetaval neke zlovesče stvari: naša resničnost, da je izpraznjena, izčrpane so vse možnosti naše same eksistence! Navsezadnje je *flash fiction* neka razmeroma sveža stvar, na tem svetu pa nas "vse na kaj spominja", za nas "ni nič novega na zemlji", kot pravi Blatnik v romanu *Tao Ljubezni* ali kot odmeva v *Saj razumeš?*: "Da je 'zgodbe' pravzaprav niti brati ni imelo smisla. Ker se je vse že zgodilo." (Znamenja, str. 68)

Saj razumeš? je torej nadaljevanje te intimistične tradicije in radikalizacija eksistencialne izčrpanosti človeka v formi: naša izžeta, astmatična, zadihana eksistenca zmore le še obupano hlastati po zraku, mikrozgodbe spominjajo na hitro sopenje umirajočega. Nekatere so dolge le nekaj besed, samo poved ali dve. To je pravzaprav kar praktična stvar, zdaj lahko citiram eno v celoti: *Konec romana* je naslov, gre pa takole: "In potem sem, čuječen, prežeč, obstal pred Vrati. Šele ko je teža roke prehajala na kljuko, sem se zavedel, da je pot končana, da se za temi vrati lahko skriva le dvoje: nič ali tisto, pravzaprav bi moral reči Tisto." (str. 67) Zanimivo izhodišče in nekatere ugotovitve:

1. Blatnik ni izgubil intelektualne ostrine,
2. Blatnik je poglobil svoje veselje do minucioznosti,
3. Blatnikove kratke kratke zgodbe so med sabo motivno povezane,
4. motivno so povezane tudi Blatnikove knjige, pretekle in prihodnje,
5. Blatnik je na skrajni točki metafizičnega nihilizma.

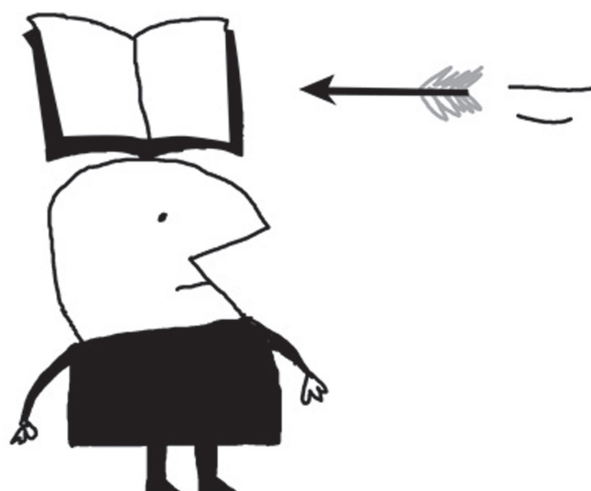
Spomnimo se samo njegovega odstavka iz odličnega romana *Plamenice in solze*, kjer z ironijo "*Vratarska služba na RTV Ljubljana in v Domu sindikatov*" namiguje na znameniti Kafkov odlomek *Pred vrati postave*. Tam še z ironijo, Kafkov prizor mu služi le kot literarno sredstvo, tu pa gre za popoln kolaps metafizike: junak romana se tega celo zaveda, zato tudi pravi: "Pravzaprav bi moral reči Tisto." Ampak kaj takšnega seveda ni več mogoče, saj Tisto ne obstaja več, zato je nič pravzaprav enako tisto/Tisto in zato junak tega odlomka na koncu raje ne bo odprl vrat, tako kot Blatnikov junak v *Tau ljubezni* noče izvedeti poslednje skrivnosti ljubezni. Če bi to storil, bi se pot končala, pot pa je edini izhod iz brezcilnosti življenja. Pot JE cilj in vprašanje JE odgovor: tip vprašanja, kot je *Saj razumeš?*, to še dodatno nakazuje, saj niti ne zahteva odgovora niti zares ne sprašuje. Postavlja piko, a omahljivo, zato nad njo izpelje še srp, zdaj pa si ti na vrsti, naredi nekaj, ampak kaj, stvar je vendar brezupna, saj razumeš. V tem je ta knjiga spet radikalizacija prejšnjega Blatnika: če se *Tao ljubezni* končuje s pravim vprašanjem *Me ljubiš?*, ki pušča možnost takšnega ali drugačnega odgovora, se *Saj razumeš?* začneja z retoričnim vprašanjem,

ki prostor ljubezni povsem zapira: ljubezni je konec, tako zelo dokončno konec, da ti tega niti povedati ne zmorem, preveč sem izčrpan.

Pravzaprav sem kar dvojno izčrpan: niti potovati se mi več ne da. Blatnikovi junaki se morda zdijo aktivni, a so takšni povečini samo na zunaj. V *Tau ljubezni* glavna junaka obsedeno potujeta in iščeta nove impulze za mrtvilo njunih duš, v *Saj razumeš?* se deloma izgubi celo takšna aktivnost in imamo dvojno pasivne like. Ravno *Konec romana* z interpretacijo *Pred vrati postave* kaže na to: ko K. v izvirniku reče: "Zmeraj sem hotel z dvajsetimi rokami segati v svet in vrh tega še s takim namenom, ki ga ni bilo mogoče odobravati," za trenutek, kot pravi Branko Gradišnik, "zadenemo ob smisel"; pri Blatnikovi zgodbi pa tega smisla NI. Če je nekdaj literatura iskala smisel sveta z zavestjo, da je resnica o tem smislu nedosegljiva, kaj naj potem počne literatura izčrpane eksistence, ki ne verjame več niti v sam obstoj tega smisla, kaj šele, da bi ga iskala. Povedano drugače: če je bila literatura nekoč Sizif, ki kotali skalo navzgor navkljub brezizhodnosti položaja in neizogibnosti poraza, potem je Blatnikova *Saj razumeš?* del literature, ki kot zadihan Sizif čepi ob skali in kolne: "Saj ni vredno!" To je književnost v krizi.

Vprašanja drugih ravni Blatnikovega pisanja se dotikajo predvsem njegovega stilizma in posluha za ritem, pa tudi večplastnosti teh zgodb: njegov stilizem in uho za dialog sta v teh kratkih zapisih manj izrazita, ker vendarle potrebujeta nekaj prostora, da se afirmirata in utelesita. Vendar je svojevrstna umetnost pisati nemogoč dialog, saj je to tudi knjiga o nezmožnosti pogovora. Blatnik piše na več ravneh: tako v formalnem smislu združevanja različnih dimenzij, kar dobro prikazuje zgodba *Sem bila?*, kjer se fant ves utelesi v svoj vonj in v pojem moškosti, odraslosti, prehoda, kot tudi v smislu razvejanosti motivnih sklopov: tu pa stvari spet postanejo zanimive. Kako je namreč s tem, da je takšna izčrpana eksistenca tako minuciozno detajlirana in tako – od besede do besede – nabita, da jo je treba brati napeto počasi in mučno natančno, da bi jo razumeli, hkrati pa se je oblikovala v nekakšno formo hamburger, primerno za hitro goltanje? V tem vidim glavni problem zbirke *Saj razumeš?* in njeno kritično točko taljenja: njena forma in vsebina sta si skočili v lase. Vsebina ni le vsebinska teorija, ampak je vselej tudi vsebinska obdelava, ki tu ni niti malo izčrpana: za kaj takega bi bilo treba manj logosa, Blatnikov um pa je čist in jasen kot rezilo noža.

Knjige na tnalu

Uroš Črničar

Nejc Gazvoda: *V petek so sporočili, da bo v nedeljo konec sveta.*

Ljubljana: Študentska založba (zbirka Beletrina), 2009.

Novi, tretji roman Nejca Gazvode, ki je kot prvi izrazitejši avtor literarne generacije osemdesetih postal svojevrsten sinonim zanjo, je živopisna mešanica prepoznavno utesnjujoče malomeščanske scenografije, živahnih prigod junakov sredi dvajsetih, ki se ob dekadentnem izživljanju mladostne energije sprašujejo o tem, kako najti svoje lastne niše v ustroju sveta, bizarnih prigod vseh ostalih protagonistov ter groteskno obarvanih, pogosto fantastičnih stranskih zgodb in vložkov. Podnaslov romana bi kaj lahko bil *Žur za konec sveta v mestu Gogi*.

Pristop Nejca Gazvode je dokaj zaokrožen in celovit, obenem pa izraža močno generacijsko noto, kakršno mu pripisujejo. V tem kontekstu je več kot pomenljiva izjava iz enega od intervjujev z njim: "Ja, če smo že generacija brez spominov, si jih bomo pa naredili, ne?" Roman je v resnici takšen poskus literarnega ustvarjanja spominov. Zgodba je polna generacijskih referenčnih točk, ki porajajo pomene, s katerimi se je mogoče identificirati. Še več, v njej si avtor prizadeva izvirno in večplastno soočiti doživljanje nove generacije s svetom, v katerem še ni našla prave vloge. Da bi ji to lahko uspelo, se je treba na več ravneh soočiti s širšim stanjem sveta.

Notranji svet osrednjih junakov romana je zaznamovalo odrasčanje v "informatiziranem" svetu, v katerem podoba, ki pritegne našo pozornost, ali zgodba, s katero pridemo v stik, nimata več nujno pomenskega stika z našo življenjsko izkušnjo. Toda vsebine, posredovane prek družbe vrstnikov, današnjih množičnih medijev z vse bolj "resničnostnim pristopom" in internetnih socialnih omrežij, na katerih se briše meja med intimnimi razsežnostmi doživetij in njihovo javno prezentacijo, se v zavesti protagonistov spleta v kaotične in težko obvladljive mreže poljubno posredovanih pomenov, dražljajev, idej in konceptov, ki nenehno in brez omejitev pronikajo v njihova intimna doživljanja sveta. Tovrstna

življenjska situacija ni samo generacijska, ampak je zgolj opisana s pisateljevega "generacijsko" zaznamovanega vidika, v resnici je namreč skoraj vseprisotna, povezana z duhom aktualnega časa. V tej perspektivi so razlage sveta, ki si jih ustvarjamo, vse bolj stvar potrošniško usmerjene izbire življenjskega sloga, s tovrstnim pristopom k življenju pa je vprašanje posameznikove identitete postalo nikoli končan proces in nerešljiva uganka. Z njo se spopadajo junaki romana.

Nejc Gazvoda učinkovito razvija zanimive in trendovske pisateljske postopke, ki so že po svoji naravi svojevrsten odraz duha časa. Tako enako uporablja postmodernistično nanašanje na pretekla umetniška dela, psihološko poglobljeno slikanje značajev, grotesknost in absurd, fantastične elemente, dekadentne situacije, upodablja samosvoje posebneže in celo prvine socialnega realizma je opaziti. Tako združuje večino literarnih in tematskih pristopov, ki so zaznamovali slovensko literarno zgodovino, in se s tem zelo jasno umešča v njen kontekst.

Zgodba se začne, ko glavni junak, katerega ime ni nikjer navedeno (to je v pisateljevem pisanju pogosto), diplomira in – starejši za nekaj let in bogatejši za vrsto izkušenj – živahno študentsko življenje v Ljubljani zamenja za dobro znano okolje svoje zgodnje mladosti, Ulico Ivana Modrasa nekje na obrobju Novega mesta, s čudaškim očetom in množico še bolj čudaških okoliških prebivalcev. Pogost motiv vrnitve izgubljenega sina v Gazvodovem literarnem svetu niti za trenutek ne izzveni predvidljivo, saj je okolje, v katerega se junak vrne, zelo specifično in samosvoje. Novo mesto, kakršnega slika, je po eni strani običajno malomeščansko spalno naselje, a v razširjeni, s fantastičnimi elementi podčrtani pisateljevi optiki se pod površjem razprostira vzporedna razsežnost, nekakšna sodobna, "povampirjena" in dekadentna različica mesta Goga, na obrobju katerega se razprostira grozljivo, vendar nedoumljivo fascinantno kraljestvo pajkov. Roman tako veliko bolj kot s samo zgodbo, ki bi v rokah marsikoga drugega kaj lahko izzvenela kot še ena značilno slovenska mladostniška literarna fantazija, fascinira s pristopom, s katerim izpelje tovrstne domislice. Poleg tega ga odlikuje tudi izredno dovršena in premišljena struktura. Pisatelj namreč z linijami dogajanja ter razmislekov stke široko mrežo značajev, osebnih zgodb, zapletov, aluzij, referenc in plasti, ki pa ves čas deluje kot zaokrožena celota.

Usode vseh protagonistov zaznamujejo izbire, s katerimi se soočajo. Večina se jih tako ali drugače izogiba zavezujočim odločitvam, vsaj dokler je to mogoče. Toda njihove zgodbe se spojijo ravno v trenutku, ko okoliščine dozorijo in se pojavi nepreklicna potreba po odločitvah in preobratih. Paleta junakov je izjemno živopisna in tisti v osrednjem

delu "pajkove mreže" igrajo bistvene vloge v poteku dogajanja. Glavni junak, ki zelo jasno razume vse, kar se dogaja okrog njega, a ne stori ničesar, dokler ga naposled v to ne prisilijo na vseh ravneh spremenjene okoliščine, predstavlja idealnega pripovedovalca in povezovalca tovrstne zgodbe, katerega sama prisotnost sproža dogajanje in spleta usode v tesni klobčič. Njegov čudaški, a dobronamerni oče mu ne zna pojasniti, kam je izginila mati, ki se je nenadoma odselila, vendar ga s pomočjo listkov, ki jih lepi vsepovsod po stanovanju in na katerih mu narekuje, kaj naj stori, skuša spodbuditi k temu, da bi kot odrasel moški vzel usodo v svoje roke. Največ je seveda listkov, na katerih piše: "Najdi si službo."

Junakov molčeči prijatelj Lado je tisti, ki (zato ker so njegovi odzivi vselej primerni situaciji, čeprav je njihov učinek večinoma sprva skorajda neopazen) v odločilnih trenutkih poskrbi za razvoj dogajanja. Junakovo bivše dekle in zaupna prijateljica Petja je zanesljiv vodič skozi nezanesljivost življenjskih izbir, hkrati pa igra tudi vlogo fatalne ženske, ki sproži tektonske preobrate usod svojega novega fanta Erika in prijatelja Tilna, katerega samopodoba je odvisna izključno od pozornosti, ki mu jo namenjajo drugi. Petja, kljub temu da sproža dogajanje, sama ostane ujeta v eksistencialno grozo zavedanja o neskončnosti možnih izbir in dokončnosti vsake posamezne od njih. Junakov novi znanec Robi, lokalni gostilniški stalni gost in pretepač, se presenetljivo izkaže kot veliko boljša opora, ko pride čas za življenjske odločitve. Junakovo novo dekle Neža pa je tista ključna oseba, ki požene v tek kolesje nepredvidljivega razpleta zgodbe. Vse niti zgodbe se namreč povežejo v presenetljiv razplet, ko v petek Neža naznani, da je povsem zanesljivo izvedela, da bo v nedeljo konec sveta. Glavni junak na njeno pobudo organizira veliko zabavo v svojem domu, na katero so povabljeni vsi.

Liki sosedov so svojevrsten pisatelj poklon Grumovemu mestu Gogi, hkrati pa poosebljajo malomeščansko življenjsko okolje, v katerega se zgodba umešča. Kot starejša generacija so svoje življenjske izbire večinoma že realizirali, vendar so s tem le prispeli pred nove in se pred njimi omahljivo ustavili, skratka, dolga leta so samo vztrajali v nekem vmesnem prostoru, kjer je prisotna zavest o možnostih, vendar se mehanizem delovanja (še) ni sprožil. Kljub karikiranosti je njihov portret prepričljiva podoba sodobne odrasle slovenske družbe, atomizirane na posameznike, ujete v nerazrešljiv krč lastne identitete. Sosed Gregor, ki ubije nasilnega svaka, Borut, ki ga fascinirajo skrivnostni in grozljivi pajki (ki se izkažejo za inteligentno in ozaveščeno vrsto), ostarela Breda, ki spremlja vse, kar se dogaja v soseski, ali Irena, ki prevara moža, ta pa jo

vrže iz hiše, nakar se brezciljno potika po soseski – vsi odražajo podobno razpetost med možnostmi in delovanjem.

Roman *V petek so sporočili, da bo v nedeljo konec sveta* je torej svojevrsten hibrid, mešanica elementov različnih literarnih smeri, žanrov in kontekstov, iz katerih avtor v pajkovski maniri spleta prepoznavno “gazvodovski” literarni svet. Sam v njem zaznam predvsem dve prevladujoči liniji navezave na dela, ki jih poznam. Nezgrešljivo je prisotno svojsko razpoloženje Grumovega *Dogodka v mestu Gogi*, kar ne preseneča, saj tudi Nejcu Gazvodi za kraj (pa tudi “širše lociran” kontekst) dogajanja služi domače Novo mesto. Med drugim je eden sicer za zgodbo nepomembnih stranskih likov vodoinštalater Slavko Grum, s. p., kar je mogoče razumeti tudi kot svojevrstno posvetilo. Druga zgodovinska linija navezave so “generacijska” dela literarne generacije, ki se je rodila v sedemdesetih in si izborila prostor na prizorišču v drugi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja. Kontinuiteta pisateljskih pristopov je dobro opazna. Naj na primer omenim vrsto sorodnosti med Gazvodovim romanom in na primer *Igro angelov in netopirjev* Aleša Čara (1997), ki je dogajanje prav tako umestil v svet in miselno pokrajino svoje lastne “brezciljne” generacije, hkrati pa je s precej sorodnimi pisateljskimi prijemi zarisal koordinate domačega kraja, Idrije, tudi v fantastičnih, “nočnih” razsežnostih kolektivne podzavesti. Med pristopoma obeh avtorjev, ki v očeh kritikov navadno poosebljata svoji generaciji, je torej najti vrsto podobnosti, vendar v poudarkih in podtonih zgodb poleg tega zaznam vrsto bistvenih razlik, ki zadevajo tako njuna osebna avtorska sloga kot tudi različni generacijski senzibilnosti.

Če je prejšnja generacija svoje aktualne zgodbe uvrščala v družbeni okvir tranzicije in v njih svet večinoma slikala kot nihilističen in grozeč, protagoniste pa najpogosteje kot mojstre preživetja ali vsaj manipulacije in prilagajanja okoliščinam, se Nejcu Gazvodi v tem romanu zapišejo naslednji “programski” stavki: “Ko so ljudje soočeni s tem, da kmalu ne bo več ničesar, začnejo reševati svet in lastno vest, pa čeprav že dan za tem ne bo nič več štel. V tem pogledu je bil moj oče absolutni zmagovalec. Zavedal se je, da konec sveta pomeni le skrajšanje. Nekaj listkov, ki bodo ostali nenalepljeni. Vse ostalo je navadno sprenevedanje, ki daje človeku misliti, da je kaj več od hodeče in misleče negotovosti.” Obrat se morda zdi droben, a je v resnici zelo pomenljiv. Seveda pa bo čas pokazal, kakšen in kolikšen lasten pečat bo nova generacija pisateljev (trenutno na čelu z Nejcem Gazvodo, gotovo pa se mu bo kmalu pridružil še kdo) pustila za seboj.

Gaja Pöschl

Igor Karlovšek: *Gran Canaria*.

Ljubljana: Mladinska knjiga, 2009.

Pisanje o več junakih hkrati, prepletanje njihovih usod in zgodb v eno je nekoliko podobno natančnemu tkanju. Če so vse niti na svojem mestu, se na koncu razkrije osupljiv vzorec, a če je le ena sama poteza površna ali nepremišljena, se lepota izgubi v nedokončanosti in izgine. Podobno je tudi z literarnim ustvarjanjem, ko pisatelji tkejo besede in zgodbe, da nastajajo črtice, novele in romani z osupljivimi "vzorci".

Igor Karlovšek je v svojem najnovejšem romanu *Gran Canaria* pravzaprav prepletel dva konca iste življenjske zgodbe, a na prvi pogled bi vsakega lahko imeli tudi za samostojno zgodbo in roman označili za preplet dveh zgodb. Poleg te osrednje pripovedi, osvetljene iz različnih zornih kotov in videne skozi več oči, avtor v dogajanje vpelje še nekaj stranskih zgodb, zaradi česar je končna "slika" še bolj pestra in razvejena. Pozornost pripovedi je od začetka do konca enakomerno porazdeljena med literarno "sedanjost", v kateri osamljena Maria na opusteli obali najde naplavljenega nezvestnega Andreja, in preteklostjo, v kateri istega, a precej mlajšega Andreja v vojski po krivem obtožijo zločina, doma pa ga čaka obupano in noseče dekle Irena. Medtem ko v enem poglavju lahko spremljamo, kako se skozi številne težave in bolečine ob zdravljenju krepí vez med špansko govorečo Mario in Slovencem Andrejem, naslednje poglavje opisuje Ireno, ki se sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja sama bojuje proti vsem, da bi rešila ljubljene fanta. Meje med poglavji se zabrišejo šele povsem na koncu zgodbe, kjer se preteklost in sedanjost združita in se nenadoma, zaradi številnih nenavadnih dogodkov, vsi trije osrednji liki ob istem času znajdejo na istem mestu. Kot nekakšna pika na i sicer sledi še razplet, v katerem nekoliko nepričakovano dobi zelo pomembno vlogo Andrejev in Irenin sin Jan, ki kot nekakšen zunanji opazovalec hitro in racionalno reši vse, za kar so si njegovi starši več let neuspešno prizadevali. Kakor koli že odloči Andrejeva usoda, za sabo potegne tudi vse druge vpletene.

Gran Canaria je torej roman o izgubljenosti, strahovih, nesporazumih, pa tudi o upanju in predvsem ljubezni v takšni in drugačni obliki. Andrejevi ljubezni. Zgodba ima zaplet, vrh in razplet, ki pa se zaradi različnih časovnih perspektiv in kotov pripovedovanja (enkrat je v ospredju Andrej, drugič Marija, Irena ali kdo tretji) ves čas prepletajo in dopolnjujejo, tako da se celotna slika z vsemi podrobnostmi sestavi šele na koncu.

Ob osrednjih treh "junakih" se v zgodbi pojavljajo tudi številne bolj ali manj pomembne osebe, ki po svoje pripomorejo (ali pa tudi ne) h končnemu razpletu. Večina jih pravzaprav je predvsem pomoč pri oblikovanju psihološke podobe osrednjih junakov, medtem ko so za kaj več premalo dodelani in zato obstranski ali tu in tam celo moteči. Takšen lik je na primer Janova nesojena ljubica Ajda, saj je pripoved o njunem odnosu zasnovana zelo zanimivo, a strnjena v enem samem poglavju in zato neizpeljana ne zaživi, kot bi lahko v samostojni pripovedi, poglavje v zgodbi o Janovih starših pa vsebuje preveč nepotrebnih podatkov in orisov.

Tok pripovedi nekoliko zmoti zelo natančna raba in uporaba strokovnih pravnških izrazov in postopkov, s katerimi se srečujeta predvsem Andrej in Irena. "Pogoji, pod katerimi posamezna država ureja vprašanja, ali bo ali ne bo podelila nekomu državljanstvo, so v izključni pristojnosti te države. Tožena stranka, Republika Slovenija, ni kršila nobene pravice, ki so našteje v konvenciji o človekovih pravicah. Ne nezakonito, da je Republika Slovenija odklonila državljanstvo nekomu, ki je bil pravnomočno obsojen zaradi hudega kaznivega dejanja, ker je takšno izjemo določal zakon. Tožena stranka tožnika Andreja Novaka ..." Enako velja za precej dolg seznam sodišč in natančen popis pritožbenih postopkov (od pritožbe proti zavrženju zahteve za obnovo postopka do postopka pred mednarodnim sodiščem), ki jih je Irena vložila zaradi Andreja. Strokovno izrazje in raba le-tega (avtor romana je znan slovenski pravnik) sta za literarno delo preveč izrazita in izstopajoča, predvsem pa neskladna s preostalo pripovedjo, ki v drugih rečeh ni tako zelo natančna. Iz natančnih strokovnih opisov sicer veliko izvemo o zapletenih pravnih postopkih, s katerimi sta se glavni osebi spopadali, in s tem je tudi dodatno poudarjena brezizhodnost njunega položaja, vendar bi se jim bilo zaradi nemotenja pripovednega toka in tudi razumljivosti morda bolje izogniti.

Avtor je v vseh triintridesetih poglavjih romana uporabil vsevednega tretjeosebne pripovedovalca, s katerim spretno krmari med vsemi zapleti in pripetljaji, ki jih doživi Andrej na svoji poti. In teh je resnično veliko – od Andrejevega prebega iz vojaškega zapora do novega izgnanstva in nenavadnega brodoloma na Kanarskih otokih se zgodi toliko naključij in neverjetnih pripetljajev, da bi jim bilo zelo težko slediti, če avtor ne bi

imel izdelane natančne pripovedne strukture, ob kateri se vse niti povežejo, zgodba pa sestavi. Temu primeren je tudi slog pisanja, ki je izrazito preprost in skrbi, da se bralčeva pozornost ne preusmerja po nepotrebnem, ampak nemoteno sledi napeti zgodbi, ki je gotovo tudi glavni adut tega romana. Čeprav so Andrej in njegovi dve ženski sicer korektno izdelani liki, je avtor glavno pozornost namenil zgodbi in vsem njenim zavojem in preletom. Osrednjim likom se dogajajo tako neverjetne, a hkrati popolnoma življenjske stvari, da bi delo zlahka večkrat presegalo sedanjih tristo in nekaj strani, če bi avtor podlegel razlaganju in čezmernemu opisovanju. Temu se je izognil prav s preskakovanjem iz enega časovnega obdobja v drugega, saj so določene stvari tako lahko ostale navidezno nedorečene, njihov rezultat pa viden šele nekaj poglavji pozneje. S tem so na račun boljše preglednosti in razumljivosti nekatere ideje žal morale ostati tudi neizpeljane.

Posebno mesto v *Gran Canarii* ima ljubezen. Čeprav se v romanu prepletajo različne prvine, od kriminalke do družbenega romana, je v ospredju ljubezen kot vzrok, kot posledica, kot želja, nuja, rešitev ... kot vse. Irena ljubi Andreja požrtvovalno, žensko in ne glede na vse. A vendarle njena ljubezen vse do konca ni dovolj močna, da bi naredila še zadnji korak in se odpovedala vsemu, da bi lahko zaživela samo z njim. Šele ko ji sin, kot zunanji, a vendarle še kako vpleten opazovalec reče: "Če hočeš živeti z njim, ti je tako jasno, da boš morala ostati na Gran Canarii. Če tega ne zmoreš, ga pozabi in se vrni v Slovenijo," se Irena zave, da ne more več odlašati, ampak se mora odločiti in izbrati enkrat za vselej. Na drugi strani je Maria, nenavadna samotarka z otoka, ki gre za Andrejem, naredi odločilen korak, vendar potem spozna, da je bila to pravzaprav njena rešitev iz osame, v katero se je zaprla po težki življenjski izkušnji. Andrej, najbolj nemočen, se znajde med obema in tudi odločitev prepusti njima: "Razumel je, da ga Irena ljubi in sovraži hkrati [...], in razumel je, da ga Maria morda ljubi še bolj vroče in še bolj predano kot Irena, a posluša neki notranji glas ... Storil je edino, kar je lahko. Ni imel moči, da bi se odločil. ... Stopil je k njima, objel vsako z eno roko in ju močno stisnil k sebi na prsi." In nazadnje ljubezen vendarle zmaga. Po svoje.

Andrej Lutman

Mirana Likar Bajželj: *Sobotne zgodbe*.

Ljubljana: Cankarjeva založba, 2009.

Zgodba zgodi zgodbo. Zgodba naredi zgodovino, tisti tok pripovedi, ki se je zgodil in je godil zapisovanju, celo pripovedovanju. Dogodek, zapisljiv v času, je osnova za razpredanje slogovnih rešitev, ki prinesejo njegovo zapisovanje.

Mirana Likar Bajželj je ena od zapisovalk določenih dogodkov v času, ki pa ni določen, čeprav je določljiv, včasih celo prepoznaven. Svoje zgodbe je objavljala v glasilih in časopisih, bila zanje nagrajena, z urednikom Andrejem Blatnikom sta jih povezala v knjigo, ki ima morda naslov v zvezi z njihovim nastankom, morda pa s časom, ko bi jih veljalo prebirati. Oblikovalka Mojca Kumar Dariš je knjigo odela v modrikasto barvo z nadihi zlatila ter srebrnila, zgodbe pa odela v črna lista. Sobotnih zgodb je devetnajst. "Da bomo lažje odhajali, prihajali in prehajali." S tem stavkom pisateljica dopolnjuje posvetilo.

Za vsaj delno razjasnitev, kakšno zvrst pisanja uporablja pisateljica, pomoč ponuja *Mini poetika* Borisa A. Novaka (2000), kjer v XIX. poglavju z naslovom *Črta, črta, črtica – zgodba, zgodba, zgodbica* stoji zapisano: "Črtica je kratka zgodba, ki na osebni način opisuje drobne dogodke, čustva in vzdušja; pri nas jo je uveljavil Ivan Cankar. To zgoščeno pripovedno zvrst lahko imenujemo tudi *vinjeta* (izraz je povzet iz likovne umetnosti, kjer označuje *okras*, v slovenski literarni zgodovini pa je znan predvsem zaradi zbirke Cankarjevih črtic z naslovom *Vinjete*), *skica* ali *kroki* (tudi slednja izraza sta izposojena iz likovne umetnosti, ker pomenita *osnutek*, *bežno risbo*). Na angleškem govornem področju se je za kratko prozno obliko uveljavil izraz *short story*; ta zvrst je doživela izjemno priljubljenost v 20. stoletju, tudi zaradi tega, ker je zaradi zgoščenosti primerna za objave v časopisih." Za primerjavo glede opredelitve pojma črtica še navedek iz knjige dr. Silve Trdine *Besedna umetnost* (1958): "Črtica je kratek leposlovni spis v prozi. Pojavila se je

v novejšem času. Avtorju pri njej ne gre toliko za natančen opis stvari, kot za to, da vzbudi potrebno čustveno razpoloženje. To skuša doseči z občutenim prikazovanjem vnanjega okolja ter z razčlenjevanjem duševnega razpoloženja ob kakem izrednem dogodku ali doživetju. Črtica stoji na meji pripovednega in lirskega slovstva.” Glede na izpostavitve pojma črtica bi se dalo sklepati, da je prav ta slogovna oznaka najprimernejša za označitev *Sobotnih zgodb*. Vsekakor. Posebej še ob predpostavki, da se iz stavka, ki lahko spominja na vrstico, likovno gledano črtico pri pesmi, razvije večstavčje. Ob posegu v osnovo slogovnih opredelitev je morda na mestu tudi opomba, da so takšne in drugačne opredelitve kar prenatane, kar preveč dlakocepske. In Mirana Likar Bajželj posega zelo natančno prav v področje opredelitev krajših zgodb, zgodbic, črtic. Razvija pač samo obliko, ko iz stavka v stavek gradi razpoloženje besedne umetnine. Tako je možno njeno izpisovanje opredeliti z oznakami, ki se pomensko prekrivajo, dopolnjujejo, a si nikakor ne nasprotujejo. Med pripovednimi oblikami je zgodbica ali črtica med krajšimi, določa pa jo povsem osebna izpeljava katerega koli dogodka v času in jo s tem deloma loči od pripovedi, vsaj po dolžini.

Prav neopredeljenost glede pripovedne oblike je nadgrajena tudi z neopredeljenostjo glede vsebine, in to v dobrem smislu. Temu razpoloženju iz *Sobotnih zgodb* sledi tudi tale zapis. Njihovo odliko določa prepletenost vsebine in sporočilnosti v tisti šolski, razgradenjski opredelitvi, določanje kakovosti takšnih zapisov pa je zunaj ustaljenega zora odločanja in s tem tudi določanja. Tako tudi zapis o takšni pisavi nujno vključuje okuženost z obravnavanim načinom izpisovanja, ki prehaja v izpovedovanja, a je takšno izpovedovanje zasnovano na izpovedi besedila, ne pa osebe, ki besedilo ustvarja. Po tistem že ljudskem reku: zgodbe zaživijo svoje življenje. *Sobotne zgodbe* se pač lotevajo samega pojava in s tem namena pisanja, a na prvi pogled pisateljici ni prav mnogo mar za vse že napisane zgodbe na tem svetu. Toda le na prvi pogled.

Da zgodbe niso kar tako, za krajšanje ali daljšanje časa morda, dokazuje že domačijsko zasoljeno razpoloženje druge zgodbe z naslovom *Kita*. “Trafika je že zaprta, trafikantka pa doma pije popoldanski *operativ* s svojim zalim možem.” Beseda *operativ* je namreč s poševnim tiskom tako izpostavljena, da vsaj namigne k slogovni izpiljenosti naravnanim izpisom. V zgodbi *Gospodična* se pojavi “torbica iz šantunga” pa pred vhomom rastoči “portulak” pa biti “stolz”. Mnogokrat branje potegne dalje z napovedjo “izkazalo se bo”, predvsem pa iz zgodbe v zgodbo izrisuje skorajda celotno zgodovino izpisovanja zgodb oziroma sledi napotilom, ki jih dobro izpisana zgodba s podrobnim prebiranjem sama ponuja. “Avirex,

Avirex, kako ponosno to zveni. Avirex. Avi kot nekaj mehkega, puhasto ptičjega in rex, trdo, neupogljivo, resno, kraljevsko ...” Z navedenim se začenja zgodba z naslovom *Avirex*. Naslov, ki v nadaljevanju pojasni marsikaj v zvezi z osrednjo osebo zgodbe, je lahko tudi iztočnica za postavitev zgodbe v čas, ki ni nujno usklajen z ustaljenim obrazcem o enotnosti časa in prostora. Dogajajo se pač zasuki, preobrati, da je zgodbe lažje ali težje brati, da zgodbe potegnejo vase in izvržejo svoj namen. To pa je pisateljčina potreba po dognani in izčiščeni pisavi in težnja, da ne bi zapadla v ponavljanje. Nekatere zgodbe je vsekakor težje, celo težko brati, niso pa neberljive. Vsebinsko so tako polne trpkosti, sprenevedanja ter tako doživeto zapisane, da ganejo, zastrašijo. Pripovedujejo namreč o nasilju, ki ni nasilje od koder koli, temveč govore o nasilju v prenaseljenih človeških bivališčih, o nasilnih obravnavah sebe in svojih dejanj. Kaj je treba toliko izpovedovanja kot v zgodbi z naslovom *Vprašanje*, kaj je treba toliko preklinjanja kot v zgodbi z naslovom *Zmagovit poraz*? V smislu podoživljanja duševnih stanj osrednjih likov vsekakor, v smislu slogovne izpeljave določenih ustaljenih vzorcev govora tudi. A treba je zaznati še nekaj: vzgojnost zgodb. Podučljivost zapisa je namreč skorajda nujna, saj so *Sobotne zgodbe* le na videz nekakšna slogovna izživljanja. Seveda so tudi to, vendar ne v smislu rekla, da je umetnost sama sebi namen, temveč glede na dosegljivost vzora za zapis zgodbe tako in nič drugače. Podučljivost pa ni vidna le v smislu vsebine, sporočilnosti, ampak tudi na že omenjen slogovni način, a predvsem v smislu: kako sploh napisati dobro zgodbo. S takšnega stališča se pojavlja očitek, ki je slogovne narave, da so morda nekatere zgodbe kar prehitro pripeljane do svojega konca, kar prehitro izpeljane in s tem skrajšane, a kaj, so pač zgodbe, zgodbe, črtice in ne pripovedi, povesti. Takšna je zgodba *Medaljon*. Seveda je lahko očitek temu očitku dejstvo, da je za dobro zgodbo potrebna ustrezna zgradba, ki naj vsebuje nekakšen uvod, skoraj zlahka določljivo jedro in učinkovit iztek, ki naj podeli zgodbi bolj ali manj skrit smisel, jo bolj ali manj natančno uvrsti v lastno slogovno zvrst. In tu nastopi pojem za izrazne značilnosti, ki naj bi bil sicer v lasti pesnjenja, a ga Mirana Likar Bajželj uporablja ravno prav: pretiravanje. Postopek pretiravanja je eno od težje uporabljivih sredstev, s katerim pisateljica poskuša doseči učinek pretresenosti. V zvezi s tem je vsekakor pomenljiva tudi izjava, ki se pojavi v zgodbi z naslovoma *Prej in potem ali For members only*. “Nobenega bazena ne bo, nobene jadrnice, še oblek in čevljev ne, samo zgodbe o neumnih drugih bi lahko bile, teh pa ni hotela, in začela se je ozirati po izhodu.” Navedek je seveda izvzetek, a pomenljiv glede na slogovno izpiljenost zgodb. Kaže namreč na pisateljčin namen, da se ne prepusti

jeziku kot takemu, jeziku, ki službuje zgolj sporazumevanju, temveč ga živi, doživlja in seveda tudi izživlja, poživlja. Da pa bi bile zgodbe tudi podoživete, poskrbi z zajemanjem s kar se le da različnih vsebinskih zajetij, mnogokrat iz prigod in še večkrat iz umetniških stvaritev dokaj širokega obsega. Podoživljanje je seveda možno predvsem s prebiranjem, toda to ni potrebno le ob sobotnih popoldnevih.

In tu je kleč teh zgodb: zavzemajo stališče, da izpisovaje zgodb neizbežno pripelje do samospraševanja o zgodbi oziroma črtici kot taki, o zgodovinski teži že izpisanih in predvsem prebranih zgodbic, o tem, kaj se sploh še lahko izpiše, da ni nekako povzeto, morda nevede prepisano; pa seveda dogajanje znotraj same zvrsti: ko zgodba zgodi zgodbo, ko je določena zgodba le odziv na prebrano zgodbo, ko se briše meja med izpovedanim in izpisanim. Prenasičenosti pisnih izdelkov takšne in drugačne kakovosti se *Sobotne zgodbe* pridružujejo tako, da jih z lastno dognanostjo potisnejo stran, čeprav se z njimi z zanikanjem oplajajo. To pa je značilnost dobre, če že ne kar odlične in s tem vzorne pisave. In ob dejstvu dvoumnosti trditve, ki jo podkrepi le protitrditve, je nujno skleniti, da je Mirana Likar Bajželj smelo in docela prepričljivo privedla pisanje zgodb k izteku, k podnožišču, kar vsekakor pomeni, da zadnje zgodbe še ni, in slutnja pravi, da je še dolgo ne bo.

Mlada Sodobnost

Gaja Kos

Peter Svetina: *Modrost nilskih konjev.*

Ilustriral Damijan Stepančič. Ljubljana: DZS, 2010.

Od človeka, ki je prebral knjigo *Modrost nilskih konjev*, s poudarkom na prvi besedi naslova, se verjetno pričakuje kaj modrega. K sreči se lahko taisti človek takšnim in podobnim pritiskom vselej elegantno izogne tako, da modro molči in pusti spregovoriti drugim. Recimo takole (nilska konja Hubert in Marcel premlevata, kaj je najpomembnejše): “Mimo je prišla zebra Tanami. Na poti iz trgovine je spotoma zavila k prijateljema. ‘Kaj pa delata?’ je vprašala. ‘Ah, nič,’ je rekel Marcel, ‘samo malo se pogovarjava.’ ‘To je najpomembnejše,’ je rekla Tanami in se jima pridružila.” Vsaj o tem ni nobenega dvoma, da je modra zebra Tanami ... Živalskih zgodb je na kupe, niso pa vse dobre, kaj šele modre. Enaindvajset minizgodb iz ilustrirane knjige *Modrost nilskih konjev* je gotovo dobrih in modrih, zato verjetno ni nenavadno, da bralec ob njih pomisli na živalske zgodbe Toona Tellegena. Kdor je bral mojstra pristrčnih, duhovitih, rahlo bizarnih in poetičnih živalskih filozofskih miniaturn, bo vedel, zakaj in kdaj, kdor ga še ni, naj to nemudoma stori (dobra izbira za sladokusce je, recimo, *Mala nočna torta s plameni*). Ampak vrnimo se k Hubertu in Marcelu, ki v tem trenutku posedata v senci platane, modrujeta in v vodo frcata blatne kroglice.

V *Modrosti nilskih konjev* Petra Svetine in Damijana Stepančiča bomo srečali pester izbor nenavadnih živalskih literarnih junakov, začeni z nilskimi konji, pelikanom, kobilicami, velblodom, gnujem, mušicami in mnogo drugimi, nekaterimi res le v vlogi statistov, pa vendar. In kako dobro to dene, kajti nešteto medvedov in zajcev, po možnosti vedno znova zapakiranih v skoraj identične osladne situacije, zaradi česar pri najboljši volji skorajda ne morem več ločiti enega od drugega (pustimo izjeme!), sem se že rahlo naveličala in verjamem, da nisem edina. Prej omenjene živali živijo v svetu, v katerem ni človeka, zaradi česar se nam utegne zdeti skoraj tuj – nobene hektičnosti, histerije in naglice ni v njem, vladata le blago, mirno razpoloženje, v katerem imajo živali čas premišljevat,

se čuditi, družiti, uživati in čutiti. "Ko je prišel Marcel, je bil že večer. Nilskim konjem se pač ne mudi." Brezčasje (in nikakor dolgočasje) je seveda kot nalašč za to, da se v radovednih glavah kotijo vprašanja, ki so pogosto takšna, da bi se lahko skotila kadar koli in komur koli (predvsem pa otrokom), zaradi česar bi utegnili domnevati, da so tudi odgovori nanje vedno pri roki in enostavni. Ah, kako zmotno! Ampak po drugi strani, če imamo čas, jih prej ali slej najdemo, če ne pridejo že prej sami od sebe. Zgodbe vse po vrsti slavijo (in spodbujajo!) radovednost, kakršna je lastna otrokom, in se v poznejših letih pogosto odkrade bogsigavedi kam. Odrasli bralec se ves čas nasmiha posebni logiki živali, njihovim čelom, ki se gubajo med bolj in manj globokoumnim razmišljanjem, njihovi interpretaciji sveta in nenavadnemu početju, pa nikakor ne zato, ker bi se mu zdelo neumno ali infantilno, ampak zato ker je tako domiselno, posrečeno, nenavadno in sveže. In hkrati tako presneto oddaljeno. Mladi bralec bo nedvomno počel isto, seveda iz nasprotnega razloga – ker mu bo vse tako prikupno blizu. Zgodbe so po jezikovni plati enostavne, stavki so kratki, jasni in izčiščeni – blagodejna izčiščenost se kaže tudi na ravni fabule –, dialogi, iz katerih izhaja velik del dinamičnosti, pa so, kot smo pri avtorju vajeni in od njega, priznajmo, nekoliko razvajeno tudi pričakujemo, očarljivo duhoviti. Iz *Modrosti nilskih konjev* skratka puhtijo pristrčnost in pozitivna naravnost brez kančka odbijajoče osladnosti, in seveda, v skladu z naslovom, modrosti, če ne eksplicitne, pa implicitne. In ravno v tem se skriva čar (dobrega) pisanja – sporočiti, ne da poveš, navdihniti in nasmejati, z nilskimi konji ali brez njih.

Likovna podoba velikih rastlinojedih afriških sesalcev in kompanije je bila zaupana Damijanu Stepančiču, s katerim v zadnjih letih Peter Svetina sodeluje najpogosteje in vselej uspešno, spomnimo se, recimo, nagrajenega *Antonovega cirkusa* izpred dveh let. Hubert in Marcel sta upodobljena izjemno simpatično, ilustracije se nasploh dobro podajo k duhu besedil, je pa škoda, da sta protagonista nekajkrat postavljena v središče knjige, torej na mesto vezave; posledica tega so namreč prelomljena, deformirana telesa, kar je najbolj izrazito v zgodbi *Kako široko je poletje*, drugi po vrsti.

Nilska konja si torej mirne duše vzmeta čas za modrovanje ali zgolj posedanje v dobri družbi in prav je tako, naj nam bosta za zgled – skrb vzbujajoče in žalostno pa je, da za takšno razkošje ustvarjalci (množično zapisovanih živalskih zgodb) velikokrat, in zdi se, da brez obžalovanja in slabe vesti, prikrajšajo sebe in svoje junake, ki so zato površinski, plitvi, klišejski in instantni, izgubljeni v množici podobnih. Huberta in Marcela si bomo seveda zapomnili!

Katja Klopčič

Slavko Pregl: *Geniji brez hlač.*

Radovljica: Didakta, 2009.

Verjetno ga med tistimi okolitridesetletniki, ki so že v rani mladosti radi brali, ni, ki ne bi poznal Preglovih genijev. V kratkih in dolgih hlačah. In kaj lahko po nekaj desetletjih ponudijo brezhlachniki? K branju vabi živahna oranžna naslovnica, ki jo krasi le nekaj odtenkov temnejša ilustracija odmetavanja oblačil in (golega) skoka v vodo, na kateri komplementarno zasije modro sonce z imenom avtorja in naslovom. A pričakovanje morskih avantur bi bilo preveč preprosto. Pravzaprav se lahko glede zgodbe primerjalno zelo neposredno navežemo predvsem na *Genije v kratkih hlačah*.

Novo šolsko leto. Kratkohlačnikom razredničarke govorijo o tem, da je šola drugi dom. Razredničarka druga mati. Da se je treba začeti učiti takoj. Dekleta so "ganjena in smrkajo, fantje odprejo obe ušesi, da gre lahko vse nemoteno noter in ven". Na srednji šoli je nekoliko drugače, lahko bi rekli, da dijak tam pričaka realnost. Osnovnošolci so bili za sodelovanje pri časopisu tako ali drugače določeni, srednješolci so uredniški sestanek obiskali po lastni volji; Biba mami nekoč razloži, da so časopis delali že lani in ga bodo letos spet. Spet srečamo Boba, Genija, Pesnika, Pipija, Žana, Biba in Piko, Miha, Razmeš, Kocko, Bajsija in na novo Lenarta alias Armanija. In čeprav Razmeš s prispevkom o vzdevkih stopi novinarski slavi naproti, se moramo mi po razlago odpraviti h kratkohlačnikom. Treba pa je dodati, da je povezava med prvimi in drugimi geniji spretno toliko zrahljana, da se zdi, da bi bilo iskanje razvojnega loka likov precej neučinkovito, predvsem pa nepotrebno. "Novi" geniji so namreč pristni najstniki, in to iz mesa in krvi ter iz današnjega časa, v katerem je časopis treba predstaviti na splet (kratkohlačniki so ga še razmnoževali na ciklostil!). Glavnina dogajanja se torej plete okoli izdajanja časopisa, in stvar je tokrat veliko bolj resna, saj se med drugim lotijo zunanje politike, Genij pa odkrije elektronski naslov ameriškega predsednika in mu seveda tudi

piše, s čimer geniji razburkajo mirno gladino diplomatskih stikov med državama. Njihove domislice torej segajo vse višje in vse dlje in imajo tudi bolj daljnosežne posledice. Toda mladeniči in mladenke so usvojili tudi sprejemanje odgovornosti in na sploh kažejo kar nekaj zelo hvalevrednih značajskih lastnosti.

Iz glavnega toka pripovedi avtor spretno potegne dve dogajalni niti, s katerima so tesno povezani trije akterji, eden od njih z obema, in sicer spolnost in droge. Prva je, kot se za najstnike spodobi, bolj ali manj vsenavzoča, a konkretne "akcije" se lotita dva, Biba in Bob. Ko govorimo o literaturi, je njeno (ne)vzgojnost iz več očitnih razlogov vedno nehvaležno omenjati, vendar je treba priznati, da se v brezhlachnikih zasvetlika tudi vzgajanje. Vloge ne "prevzame" kateri od staršev, temveč racionalna Pika, ki Bibo najprej pomiri, jo opozori na kondome, še prej pa ji meni nič tebi nič veli, naj pogoltne jutranjo tabletko. Informacija o njenem obstoju bo sicer morda za koga dobrodošla, vprašanje pa je, ali je tudi "vzgojna". Vprašanja vzgojnosti pa ni treba omenjati v povezavi z drugo temo, drogami. Epizoda s končno aretacijo je skorajda filmska, "prizor" predstavljen z ustreznim divjim ritmom in plastičnostjo ter povrhu vsega še brez lažnega poguma vpletenih fantov, ki sta se odločila sodelovati s kriminalisti. Učinkuje in deluje sama po sebi, brez načrtno dodanih vzgojnih tonov in opozoril.

Pregl svoje like spretno karakterizira, nekatere bolj, druge manj natančno, njihovi vlogi primerno. Simpatični geniji še zdaleč niso le prijazno misleči, kakšen od njih se celo bori za prijateljevo punco, o kateri med sabo nimajo povedati preveč lepega (namigi na Bibin oportunizem in namigovanje, da jo bodo poslali v objem koga drugega); vse skupaj je sicer prej ko ne fantovsko modrovanje (napihovanje?) ob pivu, vendarle so toni precej resni, kar romanu dodaja globino in plastičnost. Kljub "genijalnosti" so bili Preglovi junaki vedno tudi in predvsem življenjski, takšni, da se mladi bralci z njimi z lahkoto identificirajo. Povedna imena imajo nekateri učitelji: ravnatelj je Britvič, slavistka Koruznikova, ki jo je tokrat še dobro odnesla, če se spomnimo na "tovarišico profesor mentor Klofutarjevo". Pregl je pač vedno na strani svojih genijev, najsi so na drugi strani, preradovedne sosedice, tečne tete ali celo uradni predstavniki najmočnejše države na svetu. Do staršev je pravzaprav še najbolj sočutno razumevajoč. Z nekaj odločnimi potezami zariše značaj Armanijevega očeta in stisko, s katero se ta bojuje, Bibina mama svoje spretnosti, okrepljene z njeno poklicno izbiro, dopolni s spretnim povračilnim udarcem, ko v-tuje-zadeve-nos-vtikajoča sosedica pride tožariti. Mame so pač vedno na strani svojih otrok, tudi kadar ti počnejo neumnosti, za

katere le upajo, da niso prevelike. Zaris osebnosti in eksistence Bibine sosede, poštna uslužbenke, je tisti, pri katerem izdatno zablesti avtorjev prepoznaven smisel za humor, ki kljub načrtnemu duhovičenju deluje popolnoma neprisiljeno.

Naj za ravnotežje omenimo še dve šibki točki. Nekoliko prisiljeno poteka pogovor Armanijevih staršev, ki ju skrbi sinovo poskušanje drog, izstopa pa tudi komentar kriminalistke Milene, ki Armaniju pove, da ga je njena sestra Kocka, ki je njegova nova sošolka, opazila. A to so resnično malenkosti, komaj omembe vredne.

Kaj lahko torej za sklep zapišemo o novih genijih? Da so dekleta in fantje odrasli in da včasih (po lastni želji, volji in presoji) ostanejo brez hlač. Da bodo nove generacije mladine z veseljem prebirale tudi dogodivščine teh genijev, saj so "zrasle" težave, s katerimi se soočajo. In da ti geniji zelo občutno živijo v današnjem času, ki se je v dveh desetletjih in več precej spremenil, nekatere težave, zadrege in veselja (sploh vse, kar je povezano s situacijami brez hlač) pa so v vseh časih popolnoma enake. Pregl je torej težko nalogo, ki jo je sprejel po vztrajnem nagovarjanju mladine, naj ji vendarle privošči še kakšne dogodivščine svojih genijalcev, odlično opravil in dokazal, da (še vedno) dobro pozna okljuje, pa katerih se potikajo misli mladih, in tudi tokrat ni zanemaril njihove "genialnosti". Če kaj, se je ta povečala. In le kateri najstnik ne bi z veseljem prebral dela, prežetega s pozitivnim pogledom na vse najstniško doživljanje in delovanje ter poleg tega podloženega s prepoznavnim smislom za humor.

Alenka Urh

Žiga X. Gombač: *Polnočna zajeda*

Ljubljana: Mladika, 2010.

Žiga X. Gombač je v svet mladinske literature večjega obsega vstopil s prvcem *Jastrebov let*. Prej so ga mladi bralci lahko vrsto let spremljali v revijalnem tisku; svoje pravljice in pesmi je objavljajl v revijah *Galeb*, *Zmajček* in *Kekec*. Kratke, mlajšim bralcem primerne zgodbe in pesmi je tu in tam nizal v serije večjih, zaokroženih vsebinskih sklopov, kot so *Mama na službeni poti*, *Gumbkove dogodivščine*, *Tjaša in Tijan* itd. Že v teh srečamo nekatere stalne motive, ki se kot prepoznavno znamenje pojavijo tudi v *Jastrebovem letu* in njegovem nadaljevanju, *Polnočni zajedi*: Gombačevi junaki radi pijejo lipov čaj, sanjarijo o gusarskih ladjah, imajo mladostne starše in zgodb polne stare starše, ki živijo na drugem koncu mesta, predstavljajo neskončen vir uporabnih nasvetov in imajo staro skrinjo z vsebino, v kateri se vedno najde kaj zanimivega. Čeprav je do neke mere v besedilu mikavno loviti motivne drobce, s katerimi avtor opozarja nase, pa postanejo ti ponekod vsiljivi, tako da se zdi, kot da gre za mehansko prepisovanje istega motiva, karakterja, sveta. Poleg tega ti motivi bolj nagovarjajo generacijo Gombačevih let, ki se z nostalgijo spominja vonja po podstrešjih in lesenih skrinjah, kakor pa generacijo današnjih najstnikov, ki se z naštetim redko srečuje in jo bolj zanimajo "skrinje" elektronskih vezij s ponujenimi virtualnimi svetovi. Morda pa gre Gombaču vseskozi za poziv mlajši generaciji, naj se naravi, če že ne vrne k njej, vsaj približa. To daje slutiti tudi ekološko obarvana vsebina obeh romanov. Sicer se glavni junak, Lin, zateka k elektronskim virom, a vedno z raziskovalnim poslanstvom, da se pač pozanima o kraju, ki ga bo obiskal. Gombač mlademu bralcu posreduje nauk, da je tisto primarno in vedno navdihujoče čudenje še vedno čudenje nad svetom, vse ostalo je in mora biti zgolj vir informacij in sredstvo za doseg vedenja.

Polnočna zajeda zasleduje Linovo pustolovščino v mestecu Pernat na jadranski obali, kamor se odpravi s starši, mamino prijateljico Marušo in

njeno hčerko Tijano. Pernat z bogato gusarsko tradicijo in skritimi zakladi ne privablja le turistov (teh je zaradi pomanjkanja pitne vode vedno manj), ampak tudi pretkane nepridiprave, ki se na vsak način želijo polastiti gusarskega zaklada. Tako se tudi za Marušinega partnerja Javorja izkaže, da se je z njo zbližal ravno zaradi njene direktorske funkcije v pernatskem muzeju, kar mu je olajšalo uresničevanje njegovih tatinskih načrtov. K temu svoje prispevata Javorjeva pajdaša gospod Smetana in gospa Zobatec – Kremen, ki se izdajata za muzealca, poslana s strani mednarodnega muzejskega sklada. Pogumna in nesebična Lin in Tijana imata polne roke dela z nepridipravi in lovom na zaklad, ki naj bi razstavljen v mestnem muzeju privabljal turiste in s tem poskrbel za ponovni razcvet mesta. Ta pa je večinoma odvisen od rešitev težav s pitno vodo, s katero se sooča Pernat.

V *Polnočni zajedi* je ekološka nota manj očitna kot v *Jastrebovem letu*, saj je v slednjem divji lov na ptice glavno gibalno dogajanje, kraja draguljev beneške princese pa zgolj stranski motiv; v *Polnočni zajedi* pa se lov na zaklad premakne v ospredje; ekološka misel o pomanjkanju pitne vode je sicer izrazita, a za razvoj zgodbe ni bistvena. Nasploh se zdi tektonika *Jastrebovega leta* trdnejša, spretneje zgrajena iz posameznih idejnih elementov. Deloma gre to pripisati večjemu obsegu druge knjige, zaradi katerega se izgublja napetost dogajanja in dramatičnost, ki jo od kriminalke pričakujemo. Nekako do polovice dogajanje teče počasi, rdeča nit pa se porazgublja po številnih stranskih temah, kot so ljubezen med Linom in Tijano, nesporazum s starejšimi vrstniki v šoli, resnično prijateljstvo ..., kar bralca oddaljuje od osrednjega dogajanja, ropa muzeja v Pernatu in s tem povezanega mrzličnega iskanja zakladov pernatskih gusarjev. Ponekod za počasen razvoj dogodkov poskrbi nekoliko neprijetna "slepota" sicer izredno dojemljivega Lina, ki se ob odkritju ključnega namiga sprašuje "Kje sem že tole videl", čeprav takrat že vsak bralec ve odgovor. Toda na dobri polovici knjige dogajanje steče in avtor ga spretno krmari do cilja.

Razlog, da ob branju *Polnočne zajede* večkrat pomislimo na *déjà-vu* (ali bolje, *déjà-lu*), je precejšnja podobnost med obema romanoma. Gre pravzaprav za variacije na temo, za postavljanje neke (niti ne) nove vsebine v že preizkušen zgodbeni okvir. Gombač je očitno želel ponoviti uspeh prve knjige in ni bil pripravljen tvegati kakšne večje novosti. Po drugi strani pa avtor tega niti ne skriva, celo nasprotno, na to opozarja že z ujemajočimi se naslovi nekaterih poglavij (www.beli.com v *Jastrebovem letu*/www.pernat.com, prvo branje v *Polnočni zajedi*; Tudi Babica in dedek vesta nekaj o Beliju/Tudi babica in dedek vesta veliko o Pernatu ...). Nekoliko moteča je velika podobnost same zgodbe in značajev. Seveda je

to deloma pričakovano, saj je *Polnočna zajeda* nadaljevanje *Jastrebovega leta* in torej mora dograjevati že v prvem delu zastavljeno fiksijsko "realnost". Kljub temu so številna ponavljanja neutemeljena in bi se jim avtor lahko izognil: oba romana na začetku nakažeta na Linove težave s šesto- oziroma sedmošolci, v obeh kompanjoni načrtujejo razburljive počitnice, ki jih razblinijo Linovi starši z drugačnimi načrti, v obeh se zgodi rop muzeja, ki ga omogoči podkupljivi varnostnik, v obeh Lina reši švicarski nož, ki ga je po spletu okoliščin pospravil v žep namesto v nahrbtnik ...

Po drugi strani velja opozoriti na nekonsistentnost med obema knjigama. V *Jastrebovem letu* je namreč rečeno, da so dragulje beneške princeze našli po naključju na potopljeni ladji gusarja Enookega Alberta, v *Polnočni zajedi* pa to nadomesti razlaga, da je iste dragulje princesi iz ljubezni do nje vrnil njegov sin, Pregnani Albert.

Glede na *Jastrebov let* pravzaprav le dva junaka *Polnočne zajede* predstavljata novost: prva je osmošolka Tijana; med njo in Linom tli prita-jena ljubezenska iskrica, kar vsekakor predstavlja novost v primerjavi z Benom iz *Jastrebovega leta*. Druga, zares zanimiva oseba pa je Grongo, potomec pravih pernatskih gusarjev in varuh njihovih skrivnosti. Grongo kot nosilec intuicije deluje kot popolno nasprotje ne le grabežljivih nepridipravov, temveč sodobne družbe v celoti, ki je pretrgala neposredno povezanost z naravo, zaradi česar ji ni dan uvid v starodavne skrivnosti in ne verjame več v ukrotljivost zla in budnost dobrega. Kot neki zdravnik Grongo ne reflektira, pač pa čuti; ne ve, ampak se *spominja* in *verjame*. Tako se s svojimi sicer redkimi intervencijami izkaže za pomembnega pomočnika pri končnem razkritju skrivnosti. Zato Grongo ob koncu nemalo razočara, saj v vseh letih varovanja pernatskega zaklada ni pomislil, da je voda, ki je v votlini, kjer je skrit zaklad, pitna. Glede na to, da je pomanjkanje pitne vode ena glavnih težav, s katero se nekdanji bogato turistično mesto sooča, se to zdi kratko malo neverjetno, še zlasti ker se to svita tudi bralcu brez vsakršnega gusarskega predznanja. Kljub temu Grongo ostaja močna točka romana, saj je nanj vezan zanimiv zunanjeslogovni postopek ponavljanja, ki opravlja dve funkciji. Odstavek iz uvoda, ki opisuje Gronga, kako ob starem drevesu daruje morju, je v celoti ponovljen še na treh mestih. Po eni strani ima ponovitev spoznavno vlogo, saj bralcu omogoči, da starca iz uvoda, kjer ostaja neimenovan, prepozna kot Gronga, po drugi strani pa namiguje na ciklično zaokroženost Grongovega univerzuma, ki ni podvrženo bliskovitim ter nenehnim spremembam, ampak je simbiotična povezanost človeka z naravo. O tem govori tudi pozicija ponovljenega segmenta v romanu. Odstavek se prvič

pojavi v uvodu (*Jesensko naravnana uvertura*), zadnjič pa na zadnji strani (*Jesensko navdahnjen konec*), kar celotno zgodbo uokviri z idejo, da se kljub vsem peripetijam glavnih junakov pravzaprav nič ni spremenilo, "naravni" čas je nekako ustavljen in še vedno lahko kljubuje svetlobni hitrosti napredka.

Razen tega Gombačev slog ne prinaša nobenih posebnosti. Prek Lina in Tijane se poskuša približati govorici današnjih najstnikov (kaj pa mu je nadogajalo, model, orto, čekirajmo ...), čeprav ponekod neprepričljivo (katera sedmošolka reče svoji mami "bejba"), poleg tega se zrelost izrečene misli ponekod ne ujema z načinom njenega podajanja. Uspešneje na mlade bralce apelira s podobami v "podaljšanih" komparacijah ("srce mu je razbijalo kot bobnarski solo vložek priznanega bobnarja težkometalske zasedbe") in humornimi imeni nepridipravov (Javor Jaworski, gospa Zobatec – Kremen, gospod Smetana).

Čeprav se ob branju *Polnočne zajede* nenehno vsiljuje misel, da gre za nekaj že prebranega, roman z nekaterimi spretnimi slogovnimi in vsebinskimi elementi sestavlja zaokroženo celoto, ki mladim bralcem ponuja marsikaj zanimivega.

Sodobne teatralije

Matej Bogataj

Čežane in komploti

***Preklet naj bo izdajalec svoje domovine!* Režija Oliver Frljić. Slovensko mladinsko gledališče, Spodnja dvorana, 2. marca 2010.**

Kronika napovedanega škandala: kako smo strašni, kako smo grozni, kako vas bomo prestrašili, kaj vse boste morali početi, polne slovenske riti nacionalistične, malomeščanske, so napovedovali v Mladincu pred premiero, poudarjali, da predstava ni primerna za otroke do 16. leta in za tiste, ki se bojijo glasnih pokov, jo odsvetovali občutljivim, napovedovali, da bodo zaradi silnega hrupa delili čepke za ušesa, in mislili smo, da se nam bo spet tresla diafragma kot na kakšnem Laibachovem koncertu, in táko, Frljića so predstavljali kot gledališkega terorista, neustrašnega provokatorja in skrunilca gnezd, uspešnega za povrh in sploh. Grozili so s tem, da mora publika nastopati, da je zadeva interaktivna, in takoj smo si predstavljali, da gre za nekakšno alternativno Košnikovo gostilno, da bomo morali telovaditi ali pa vsaj glasovati. Gledališki list ob originalnih besedilih himne *Hej, Slovani* v vseh jezikih nekdanje Jugoslavije – naslov je namreč dobresedni prevod verza iz srbohrvaščine (ki ga mi slovenimo s ‘črna zemlja naj pogrezne tega, kdor odpada’) – vsebuje tudi nekaj programskih, skoraj benignih besedil o gledaliških truplih s spraševanjem, kaj nam danes pomenita Srebrenica (“Malo, manj, nič?”) in kaj Haiti, malo se sklicuje na Heinerja Müllerja, vse toreoretsko jako sprejemljivo in skoraj akademsko. Gledališki list je opremljen s slikami ubitih, obglavljenih, zloženih po dvoriščih v kacetih, postrojenih za ustrelitev. Trupel seveda, pa ljudi tik pred eksekucijo, mučenih, izdelanih, polomljenih; podobe – če bi jih že pozabili iz časov, ko so nas v osnovni šoli vozili na ogled ostankov krvavih madežev izpod beleža in kavljjev, ki so ostali za apostoli svetega Urha ali v Begunjah – s kakršnimi nas obsevajo vsak dan po teveju, tem kaminu ubogih na duhu. Kot da Frljić in njegovi ne vejo, da je v pri-

merjavi z današnjim teve hajtekom to pičkin dim, te zaustavljene fotke iz druge vojne, da imamo pri nas Hude jame, polne ustašev in verjetno tudi njihovih elitnih klavcev, in da nas prekopavalski oddelek nacionalke zasipava in obseva z zmontiranimi in podnaslovljenimi (Upornik ali kaj je že pisalo ob od ostalih ločenem skeletu) teve žurnali, barvnimi in ne takole zabrisanimi, starinskimi, muzejskimi; kot da ne ve, da se je svoj čas ob vsakem večjem gradbišču avtoceste pojavil Jože Dežman, veliki konvertit in zadnji urednik borčevskega glasila, in povedal, za koga od že popisanih in poimenovanih žrtev gre, kot da bi bilo muzealstvo polaganje kosti na že ugotovljene sezname žrtev, kot da bi s kazanjem okostij lahko bolj razumeli totalitarnost komunajzarjev. Potem so bližnji Slaviji pripisali tudi okostnjaka s Cankarjeve, ki je bil kakšno stoletje starejši, se je pa dobro vklapljal v podobo mračnih prostorov in psevdomučilnic na Štefanovi. (Pustimo razpravljanja o spoštovanju mrtvih, zato od nekdanj pokopi in zato nepokop kot greh, kot proticivilizacijsko dejanje, spomnimo se *Antigone* kot paradigmatke drame druge polovice stoletja in lika, ki je navdihnil poštene, a naivne zahteve po spravi. Ravno ta pieteta in spoštovanje dandanes znanstvenike odvrata od prekopavanja celo prazgodovinskih gomil in grobišč, zdaj to rentgensko in resonančno sondirajo. Potem se vsi čudimo, kako zlahka, menda angažirano, Jože Snoj v svojem zadnjem romanu o goščarskem klavcu in vojvodi Gadu piše o tem, kako je goščarjem, tem sadistom, stopil in špricnil ob mučenjih in pogledu na njihove žrtve, nedolžne lemenatarje in poštene kmete z družinami. Vprašati se moramo, ali so brez spoštovanja do mrtvih naslovljeni ali pisec; ali so brez pietete obdolženi ali je še bolj brez pietete tisti, ki govori o ateistih, da mečejo trupla staršev v vrečkah v smetnjake. To je hakelj, da ne vemo, ali projicirajo za naprej ali čistijo lastno notranjost. Gre za konstrukte, praksa kakšnih pogostih najdb po smetnjakih ne potrjuje ali pa nam Snagatorji prikrivajo, banda. In vidimo potem v literaturi isto razpoložljivost z mrtvimi in njihovimi podobami kot pri Frljiću in na nacionalki. Gre za izrabo zemeljskih ostankov ljudi, ki so s tem še enkrat izrabljeni, marketinško, za cenene cilje, ne več ideološko; na isti način, kot so režiserji včasih voajeristično slačili igralke in si pri tem domišljali, da širijo področje seksualne svobode. Nočem biti nepieteten, obratno, a kar je preveč, je preveč.)

Frljić in njegovi ne vejo, da smo dobro preparirani in da na nas, tudi zaradi nekaj desetletij dolge preteklosti političnega gledališča, ni tako lahko narediti atentata, da smo že kar nekaj tega videli. Zlasti če se atentata lotiš iz napačnih predpostavk, recimo kot eksperimenta za preverjanja nacionalistične pregretosti in odnosa do simbolov – pri nas

še pol parlamenta ne vstane ob vstopu predsednika, pa gre za ljudi, ki imajo domoljubja polna usta in čreva. Hočem reči, to kar dela Frljić in njegovi, je čisto navaden eskapizem in komercialno koketiranje s publiko, ki se skriva, kot večina takšnega početja, za nekakšno teorijo, če ne celo prikrit sentimentalizem in humanizem – za katerega vemo, da je v resnici nihilizem, in to tisti pasivni, podjarmljajoči, duh teže namesto Zaratustrovega mogočnega vzhoda ob prihodu iz votline – in arheologija provokacij, ki smo jim v zadnjih nekaj desetletjih na slovenskih odrih priča zgolj še sporadično in so po svojem heroičnem in pionirskem valu večinoma crknile. Ker niso več učinkovale. Vse skupaj deluje smešno in neozaveščeno kot kmetavzi s hribov okoli Sarajeva, ki so lačne meščane silili s panceto in bili pri tem, nevedni, prepričani, da blazno trpijo. Provokacije bi morda delovale le na tiste, ki jim je predstava odsvetovana in skoraj prepovedana; tiste mlajše od 16. leta. V vseh elementih bi bil Frljić primeren kvečjemu za hišnega avtorja ali urednika na kulturnem ali dokumentarnem programu na nacionalki, tam zbirajo tovrstne resnicoljubneže in kostne majevtike; to je vnaprejšnja in povsem netvegana zgodba o uspehu, v oči bijoči pasatizem, buržoazni kič, kapitalistična všečnost in koketiranje z najnižjimi masovnimi prevratnimi goni in malomeščanščina prvega reda.

Frljić namreč preverja stopnjo nacionalne nestrpnosti na terenu, ki ga ne pozna, zato vanj toliko več projicira. Vprašamo se, od kod. Ujame se v past, ki jo koplje drugim. Začne se benigno, z devetimi na tleh ležečimi muzikanti, igralsko ekipo, ki igra, čisto predolgo – kar samo kaže, da režiser ni imel prav veliko povedati – in lenobno otožen plehmuzkarski komad. Potem se vseh devet iz ekipe drug za drugim postavlja na rampo v pretežno nogometni pozi, mislim na tisto psevdoslovesno držanje za jajca ob igranju himne, in govori lasten nekrolog o svoji smrti in našteje vse svoje nagrade, pri čemer naj bi imeli občutek, da so bili sicer vsi zaslužni, vendar nekako podcenjeni; zaradi preboja in iskrenosti in radikalnosti, si mislimo, da si to v podtekstu mislijo. Vrh kariere vseh je prizor drkanja v predstavi Oliverja Frljića *Preklet naj bo izdajalec svoje domovine!* Malo drkajo v glavo nas, če mislijo, da je beseda drkanje na slovenskih odrih kakor koli sporna, smo že kar nekaj tega slišali in tudi videli, že pred leti, potem pa sploh. Potem se postavijo v vrsto in se slačijo, ob tem govorijo, kje so doživeli novico o Titovi smrti, razen seveda poba, ki je premlad in je bil ob začetku tako imenovane osamosvojitvene vojne s starši v Ankaranu. Potem pride poba, igra ga Primož Bezjak, in nam v srbščini jebe mater in nas zmerja s Slovenci s polnimi ritmi in polnimi denarja, malo pozneje izvemo, da je nekakšen prototip Srba (kako stereo, kako tipizirano, kako

stereotipno!), maha s pištolo in jih večinoma postreli, potem še nekajkrat. Pravzaprav je to predstava z največ pokanja v prazno v zadnjem času, nekaj podobnega v pirotehničnem smislu uprizori samo Sebastijan Horvat v uprizoritvi Borovih *Raztrgancev*, tam je namreč tudi avtomatsko orožje in je ognjena moč večja in bolj skoncentrirana.

Sledi modna revija, na kateri so igralci oviti v zastave nekdanjih jugoslovanskih republik in v proletarsko zastavo in se po nekaj hodih pojavijo z noži in podobnim v rokah. Ugibamo, koga bodo napadli, zastavo Juge ali proletarskega internacionalizma, vendar jih še pred tem postrelijo in nam spet malo jebejo mater in naše evrov polne riti 'slovenačke'.

In tako nekajkrat; še najbolj zanimiv (samo po nedoločenem razmerju med odigranim in avtentičnim) je tisti del, ko se (kakor da) mimo vlog jebejo, tokrat je bil na tapeti Dario Varga, na nacionalni osnovi: ker se njegova mama (v predstavi, nekaj stvari je preverljivo točnih, čoln in podobno, za druge ne vem, a ni pomembno) ni naučila slovenščine in je govorila hrvaško, ker ima na Pagu hišo, ki jo je sezidal ded, čoln s slovensko registracijo – Dario, prepisi čim prej, že zaradi stroškov in veza – ga potem jebejo, na katero stran bi se postavil v primeru vojne med SLO in CRO; Frlić očitno res misli, da smo vsi kot brata poštenjaka konjušnika, ki se histerično pojavljata na fotošovih ob Dragonji in sta znana prekopavalca mejnikov, ki zdaj sanjata, da bi stvari delala ne lokalno, temveč mednarodno in pozneje globalno, misli, da je Slovenija Lika ali pa Bosna in da te vrste mobing res obstaja; razen seveda mogoče med ciljno skupino te predstave, mlajšimi od 16. leta.

Potem jih še nekajkrat pobijejo in nam jebejo mater, malo tudi v štajersščini, ko srbščina odpove, malo je strmljenja z odra v publiko in govorjenja, kdo bi koga iz publike kako pofukal in kam. Ko jih spet postrelijo, še enkrat odigrajo uvodni komad, čisto predolg, kar samo kaže, da režiser ni imel veliko povedati, in se nam zdi, da se je zadeva lepo zaokrožila in da lahko gremo – samo upali smo, da ne bo aplavza, ker bi ta pomenil, da je zadeva benigna in je terorizem bolj takšnega salonskega tipa – in potem je neke vrste psihodrama; igralci govorijo o svoji izkušnji in se sprašujejo o svoji etiki. To je radikalen obračun, kdo je hodil ovajat in komu, kdo je koga pofukal pred petindvajsetimi leti in kaj so profesionalni standardi, kdaj lahko zapustiš ekipo in kdaj ne, pa kaj narediti za plačo in kaj ne, kdo je peder, pa ne ve, in podobno. Močno, udarno, mogoče bolj za dokumente Slovenskega mladinskega gledališča, kot platforma za antropološko študijo o igrilstvu na prelomu tisočletja, vendar stoji tudi samo zase, spet s tisto dvoumno mejo med zaresnostjo

in odigranostjo. Hočem reči, vse ostalo prej je odveč. Tudi zato, ker se je publika ob nekrologih krohotala, nelagodja, tokrat obljubljanega, ni bilo, aplavz pa skoraj huronski, bolj po inerciji in iz premierskega refleksa kot iz zadrege. Žal.

Dušan Jovanović: *Znamke, nakar še Emilija*. Režija Jaka Ivanc. Gledališče Koper, na TSD, Kranj, 25. marca 2010.

Ko je bila pred skoraj štiridesetimi leti napisana, je komedija *Znamke, nakar še Emilija* govorila o želji in slasti, o fetišizmu in zbirateljstvu, se poigravala z žanrom kriminalke in političnega trilerja, vse to pa tako, da je razkrivala mehanizme obvladovanja. Namreč njihovo odsotnost. Igra je kazala na prazni tek oblastnega in zastraševalnega mehanizma in tajne službe že dolgo pred njihovim javnim delovanjem, o katerem smo lahko sproti brali po medijih, afera Bavarski dvor in nemška obveščevalna, izgubljeni vohunski kombi, takšne stvari. Gre namreč za tri možake plus najbolj zaželeno babo na svetu, manekenko in misico, ki jo mož ponuja v zameno za najbolj izpopolnjeno zbirko znamk. Vse za vse. Na oglas se javi filatelist in hoče menjati, zraven pa dobi še služabnika in možaka imata potem veliko veselja drug z drugim. Zaživita v skupnem gospodinjstvu. Vendar se v drugem delu igre pokaže, da stvari niso takšne, kot so bile videti na prvi pogled, da niso, kar kažejo na površini; filatelist ni zbiratelj, temveč kradljivec znamk, teh ni hotel zamenjati, ampak samo ponuditi kot vabo, da bi si od blizu ogledal fatalko Emilijo in ga, če bi se le dalo, morebiti tudi namočil, njen mož in služabnik pa tudi nista imela resnega namena pri zamenjavi, temveč je šlo za dobro premišljeno potezo, ki naj bi pomenila nekaj drugega; pod naivnim 'branjem' oglasa o zamenjavi je mračna in obskurna zgodba s tajnimi službami, repetiranimi revolverji, retardiranimi agenti, konspiracijo in vokitokiji. Pa spet ne, saj se vloge nenehno spreminjajo in na koncu so naši trije možaki postreljeni, mrtvi, Emilija prikoraka na oder s tremi kurami na povodcu, s temi 'našimi starimi znankami' je edina preživela.

Seveda, zmeraj hočemo času za nazaj nekaj podtakniti in danes je običajno, da se sedemdesetim podtika svinčenost, kot da od razlastnitvenja in Golega do cestne afere ni bilo nobenih nihanj; in če gledamo na tiste čase danes, vidimo, da je bila komediografija – za razliko od današnje tranzicijske komedije, ki je satirična in angažirana – bistveno bolj sproščena, osvobodjena smotrnosti in učinkovanja. Čeprav je delovala na neki drugi ravni; če danes preberemo Jovanovićeve *Norce* ali *Emilijo* vidimo, da je ob temeljni zagati z identiteto, ki jo liki ves čas spremi-

njajo, drsijo iz ene v drugo in se vsaka od njih polno uveljavi, "tema" te komedije tudi prazna, izvotljena, v prazno vrteča se forma. Nič ni zaprmej in zacementirano, vse prehaja in se poigrava, in takšno je tudi uvodno dramatikovo napotilo, naj se igramo vsi, ki v igri sodelujemo. ("Umazane igre igrajo se z nama, zakaj se jih ne bi igrala še sama" gre eno od besedil Pera Lovšina, nastalo trideset let pozneje.) Igra, ki v svojem žanrskem oponašanju in prizivanju političnega trilerja postane tudi krvava, saj uporablja nekakšen psevdojamesbondovski zaplet in se sklicuje na blazne organizacije, ki naj bi bile v ozadju, slutimo šefe, ki naj bi o vseh teh operacijah in operativcih nekaj vedeli, vendar iz vsega tega ni nič. Igra poteka sama od sebe, v njej so sodelujoči, še zlasti kadar hočejo biti najbolj resni in konspirativni, prej ali slej osmešeni. Če so *Norci* igra o dveh različnih ideoloških skupinah, kar izenačuje ideologe vseh vrst z naslovom, je *Emilija* igra o konspiraciji, za katero ne stoji nič in nihče; vse je, se nam zdi, posledica napačno razumljenih vlog in morebitnih nejasnih navodil, za komplotom ni nikakršne oblasti, ali pa obstaja le spomin nanjo; ob branju Emilije sem imel močan občutek pintarjevščine, tudi tam oboroženi možaki delajo, pa ne vejo za koga, navodila so nejasna, cilji še bolj, in potem tudi za prelito kri ne moremo biti več čisto prepričani. Oblast, naročniki zasledovanja so odsotni, morda od nekdaj, in v Jovanovičevi igri je že nekaj tistega, kar je potem v parafrazo Becketta *Zalezujoč Godota* pretil Jančar; zanikrni zasledovalci s spomini na lepe čase službe, ko so bili še zalezovalski bog in batina, palica in korenček, poročila in zapisniki stvar zaresne metode, se zdaj skrivajo med smetnjaki in jejo ostanke, s katerimi jih zasipajo; ko opletajo s pištolami, jih mimorede razoroži popevajoča lastnica sosednjega stanovanja. Pih!

Težko si danes predstavljamo učinek na občinstvo, verjetno gre za eno prvih v repertoarnem gledališču uprizorjenih iger s homoseksualno motiviko, in če me spomin (na branje) ne vara, tudi prvo, v kateri je na oder vdrla golota, no, zgoraj brez.

Režiser Jaka Ivanc se je uprizoritve lotil precej bolj zares. Pravzaprav v ritmu in s poudarki, ki vnaprej izključujejo vsak humor in ničemur zavezano igrivost. Najprej vidimo nekatere vsebinske poudarke in premike; zdi se, da drugi del o odnosu med Filatelistom in Služabnikom govori o zakonski rutini; v ozadju so obešene srajce in Filatelist se ves čas sklicuje na svojo zapostavljeno vlogo v odnosu. Hoče, če poenostavimo, da bi s Služabnikom, če že delita posteljo in mizo, delila še hišna opravila. Znamke kot čarobni predmet, ki izpolnjuje želje, ki jih je zamenjal za dom in partnerstvo in vse, mu očitno niso prinesle sreče. Ob tem ga, česar ni v besedilu, partner kliče 'pedi' in občutek imamo, da ga lahko zajebava

samo zato, ker je sam manj zraven, čeprav vemo, kako je to; če ima prvi tuj prst v riti, ga ima tudi drugi. Pojma nimam, kako so predvideno strastno poljubljanje dveh moških sprejemali v času nastanka besedila, verjetno enako, kot še vedno pri kakšni ne prav zaresni predstavi, ne nujno na periferiji, reagirajo na besede tipa jebenti ali kurac; režija ga je izvedla virtualno, kot mešanje in prekrivanje dveh samosnemanj protagonistov, onadva stegujeta jezike in se snemata z miniaturnima videokamera, dva tehnična asistenta, ki sta člana ekipe in izpostavljena pred odrom, pa to zmešata na projekcijskem platnu. Zdi se nam, da je takšna montaža angažirana, da je v času, ko je celo v parlamentu sovražni govor do istospolnoorientiranih prevladujoč, dobil neko prevratno in provokativno mesto. Žal. V začetku osemdesetih smo vsi hodili na festivale Magnus, na festivale gejevske kulture, iz solidarnosti in zaradi samoumevnosti, da je kultura kohezivni element, in ob predpostavki, da je to nekaj normalnega. Danes, ko se pred sodišči zbirajo zamaskirani mladci s polnimi usti domoljubja in obsodb tistih, ki so obsodili njihove homofobične kamera-de, stvari niso več tako samoumevne.

Seveda pa takšno melodramatsko branje besedila, v katerem se nam zdi, da ugledamo zdolgočasnost in rutino para, prinese tudi nekaj zresnjenih dialogov o partnerstvu nasploh, o razočaranju, ki je očitno sproženo že z nezadovoljstvom Emilijinega moža; če ga v besedilu vidimo, kako prikazuje pornografski filmček o tem, kako Emilija obdeluje člane žirije za mis sveta, je zdaj celotno dogajanje pomnoženo in projicirano, videizirano. V besedilu je identiteta nekaj drsečega in zmuzljivega, provizoričnega in skoraj poljubnega, zdaj pa je sama podoba realnosti pomnožena s snemanjem in projekcijo na zaslon; namesto horizonta imamo na zadnji steni projekcijo, pri kateri vidimo tudi prostore, v katerih Emilija ob garderobni mizici in ogledalu čaka na svoj nastop, nekajkrat igralci snemajo sami sebe, najbolj pomenljivi pa so tisti deli, ko je oder projiciran in spet posnet, kar v neskončnost pomnoži realnost. Kamera in projekcija na zadnjo steno tako delujeta kot neskončno zrcaljenje, kot da bi se ujeli med dve ogledali; identiteta in tudi sama realnost izgineta, vse je neskončno odsevanje, in s takšno pomnožitvijo, namreč s sliko obešenih srajc, ki se potem razmnožuje, brsti, se igra tudi konča. Vse, kar je, je izginilo v procesu neskončnega zrcaljenja.

Konec je tudi vsebinsko zmaknjen; če v igri vidimo, da je Emilija mogoče glavna, saj ostane živa in opravi s svojimi hofiranti in ljudmi, ki so z njo manipulirali, pa je Ivančev konec bolj dvoumen. In bolj spogledljiv; Emilija, igra jo Milena Zupančič, tudi kostumirana kot zvezdnica in diva, v obleki z bleščicami in jako glamurozna, namreč na koncu povabi, naj

pridemo, tako nekako. Opravila je s tremi kerlci, zdaj bi pa še s tremi. Tam, kjer je nevarnost, raste tudi odrešilno, in tisto, kar je izpostavila režija, je načelo fatalnosti pa tudi nevarna in emancipatorična drža ženske.

Ob Mileni Zupančič igrajo še Danijel Malalan kot mož, Grega Zorc kot služabnik in Primož Pirnat kot Filatelist; predvsem pri slednjem opazimo zanj dovolj značilen izmik, podoben recimo tistemu v Hočevarjevi igri *M'te ubu*, ko se mu na obrazu riše nekaj iracionalnega, kot sled norosti, neka čudna divjost in neobvladljivost. Zorc je bolj iz enega kosa, vidimo ga kot garača v vseh položajih in vlogah, malce proti koncu tudi obupanega, saj niti sam ne more več slediti hitrim preobratom in se mu situacija popolnoma izmika, Malalan pa je nekako galanten, tudi nekoliko šarlatanski in svetovljanski, z nekakšno diabolično noto, skrivnostnim, pozunanjenim nasmehom.

USTANOVA TARASA KERMAUNERJA

v skladu z Aktom o ustanovitvi z dne 15. 10. 2008 objavlja

JAVNI RAZPIS ZA PODELITEV ŠTIPENDIJE USTANOVE TARASA KERMAUNERJA

Enoletna štipendija v višini 3.000 evrov bruto je namenjena mlademu analitiku – interpretu slovenske dramatike, mlajšemu od 35 let. Namenjena je spodbujanju razmisleka o dramatiki v slovenskem prostoru. Po letu dni (do 11. 6. 2011) je štipendiranec Ustanovi Tarasa Kermaunerja dolžan izročiti poročilo o opravljenem raziskovalnem delu ter vsaj en izvirni članek/razpravo o dramatiki (v obsegu do 30.000 znakov s presledki), ki ga/jo prepusti v objavo reviji Sodobnost.

Prijava mora vsebovati:

- življenjepis in bibliografijo objav,
- dispozicijo raziskave (največ 3 tipkane strani).

Rok za prijavo: 13. 5. 2010.

Prijav, ki ne bodo vložene v skladu z zahtevanimi pogoji ali ne bodo vložene pravočasno, ne bomo upoštevali. O dodelitvi štipendije izbranemu kandidatu bo odločal upravni odbor Ustanove Tarasa Kermaunerja. Dodatne informacije na telefonski številki 01/200 37 00 vsak delovni dan od 9. do 15. ure ter po e-pošti stasa.pavlovic@zalozba.org.

Slovesna podelitev štipendije bo na obletnico smrti Tarasa Kermaunerja, 11. 6., ob 13. uri v Avbru.

Za prijazno podporo Ustanovi Tarasa Kermaunerja se zahvaljujemo KD Group.

